

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ВИДАННЯ РЕКОМЕНДОВАНЕ ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА
UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ КАТЕГОРІЇ «Б»

ВИДАВЕЦЬ: РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗАСНОВНИКИ: ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕНТР КОНСТИТУЦІЙНИХ ІНІЦІАТИВ

РЕДАКЦІЯ ЖУРНАЛУ УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ГОЛОВНІ РЕДАКТОРИ: ОЛЕНА БОРИСЛАВСЬКА, СЕРГІЙ РІЗНИК

Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ 22166-12066Р від 07.06.2016 року
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №1877 від 30.05.2024 р.

ІДЕНТИФІКАТОР МЕДІА: R30-04930

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

ЗМІСТ

НАУКОВІ СТАТТІ

Наталія Богашева, Юрій Ключковський	ВІДКЛИКАННЯ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД ЗА НАРОДНОЮ ІНІЦІАТИВОЮ: ПРОБЛЕМИ ДОКТРИНИ, ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ	3
Олександр Батанов, Руслан Бедрій	МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	24
Наталія Янюк	РЕФОРМА ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ	37
Василь Куйбіда	ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРИВАЛОЇ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ	49
Василь Луцук	ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРІТ І ДІТЕЙ, ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	64

СЛОВО МОЛОДИМ НАУКОВЦЯМ

Марта Хміль	ГЕНЕЗА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	75
-------------	---	----

УДК 342.553.1

Публікація: 31.03.2026

doi.org/10.30970/jcl.1.2026.1

Наталія Богашева

Кандидатка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
Київ, Україна
E-mail: bogasheva@ukr.net

Юрій Ключковський

Доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства і публічного права, Національний Університет «Києво-Могилянська академія»,
Київ, Україна
ORCID ID: 0009-0009-8240-6584
E-mail: ukluch@ukma.edu.ua

Подано до друку: 13.01.2026

Рецензія 1: 20.02.2026

Рецензія 2: 23.02.2026

Затверджено до друку: 16.03.2026

ВІДКЛИКАННЯ ДЕПУТАТІВ МІСЦЕВИХ РАД ЗА НАРОДНОЮ ІНІЦІАТИВОЮ: ПРОБЛЕМИ ДОКТРИНИ, ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУДОВОГО ТЛУМАЧЕННЯ

RECALL OF LOCAL COUNCIL MEMBERS BY POPULAR INITIATIVE: PROBLEMS OF DOCTRINE, LEGISLATION, AND JUDICIAL INTERPRETATION

Nataliia Bohasheva | Yuriy Kliuchkovskiy

Candidate of Science (PhD) in Law, Senior Researcher, Kyiv, Ukraine /
Doctor of Legal Science, Associated Professor of the Department of General Theory of Law and Public Law, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

Abstract | The recall of members of representative bodies is one of the forms of direct democracy and is considered a defining component of the imperative mandate of a legislator. The article examines the legislative regulation of the recall of local council members, where political parties act as the

primary initiators. The analysis is based on recent case law. The subject of the analysis is the simplified recall procedure, which is implemented through two consecutive party decisions: the initiative of a local party organization determining the grounds for recall, and the final decision of the party's highest governing body. It is shown that both party decisions have legal significance and cannot be considered purely intra-party (corporate) ones, since they regulate the relationship between a political party and a local council member who is a representative of the community and their constituents, rather than a party functionary. The final recall decision of the highest governing body of the party, being universally binding, should be qualified as an authoritative decision. As a result, within the framework of legal relations related to the recall of a local council member, a political party acts as a public authority exercising powers granted by law. The legal position of the Supreme Court is criticized; as the Court, while pointing out the binding nature of the party decision to recall a local council member, at the same time recognized the full discretion of the party to evaluate both the activities of the community representative and the existence of grounds for depriving them of their representative mandate. It is shown that the legal grounds for recall, based on the relationship between the council member and the party on whose electoral list they were elected, essentially constitute a partisan imperative mandate by establishing legal obligations of the elected member to the party. The general wording of these grounds does not provide objective criteria for their assessment. Such a violation of the principle of legal certainty creates prerequisites for arbitrary party decisions regarding the early termination of a council member's powers. It magnifies the role of political parties in the functioning of local self-government and creates prerequisites for party intervention in council members' activities, thereby violating not only the status of a local council member as a representative of the community, but also the functioning of a local council and the autonomy of local self-government as a whole. It is argued that the conceptual and legal-technical shortcomings of the legislative regulation of the "recall of local council members by popular initiative", as well as the legal positions adopted by the Supreme Court, testify to the need to develop an appropriate doctrinal understanding of the proper role and place of political parties in the system of local self-government and, on this basis, to thoroughly review the regulation of the status of local council members, in particular, regarding the grounds, subjects, and procedures for their recall as a method of early termination of powers.

Keywords: member of a local council, political party, recall, authority, court legal positions, partisan imperative mandate, local self-government.

Анотація | Відкликання членів представницьких органів є однією з форм прямої демократії і вважається визначальним складником імперативного мандата депутата. У статті розглянуто законодавче регулювання відкликання депутатів місцевих рад, основним суб'єктів застосування якого є політична партія. Аналіз використовує судову практику останніх років. Предметом аналізу є спрощена процедура відкликання, яка реалізується двома послідовними партійними рішеннями - ініціативою місцевої організації з визначенням підстав для відкликання і остаточним рішенням вищого керівного органу партії. Показано, що обидва партійні рішення мають правовий зміст і не можуть вважатися внутрішньопартійними (корпоративними), оскільки регулюють відносини політичної партії і депутата місцевої ради, який є представником громади і своїх виборців, а не партійним функціонером. Остаточне рішення вищого керівного органу партії щодо відкликання, будучи загальнообов'язковим, повинно кваліфікуватися як владне рішення. Внаслідок цього політична партія в рамках правовідносин, пов'язаних із відкликанням депутата місцевої ради, є суб'єктом владних повноважень, наданих законом. Критикується правова позиція Верховного Суду, який, хоча і вказав на зобов'язальний характер партійного рішення про відкликання депутата, водночас визнав повну дискрецію партії оцінювати як діяльність представника громади, так і наявність підстав для позбавлення його представницького мандату. Показано, що встановлені законом підстави відкликання, засновані на взаємозв'язках депутата з партією, за виборчим списком якої він був обраний, по суті означають партійний імперативний мандат депутата, оскільки встановлюють юридичні зобов'язання обраного депутата перед партією. Загальне формулювання цих підстав не надає об'єктивних критеріїв для їх оцінки. Таке порушення принципу юридичної визначеності створює передумови для свавільних партійних рішень щодо дострокового припинення повноважень депутата. Це гіперболізує роль політичних партій у функціонуванні місцевого самоврядування, створює передумови для втручання політичної партії у депутатську діяльність, порушуючи тим самим не лише статус депутата місцевої ради як представника територіальної

громади, але й порядок діяльності місцевої ради та автономію місцевого самоврядування громади в цілому. Стверджується, що концептуальні та юридико-технічні недоліки законодавчого регулювання «відкликання депутатів місцевих рад за народною ініціативою», а також сформовані Верховним Судом правові позиції засвідчують необхідність розробки відповідного доктринального розуміння належної ролі і місця політичних партій у здійсненні місцевого самоврядування і на цій основі ґрунтовного перегляду нормативного регулювання статусу депутатів місцевих рад, зокрема, щодо підстав, суб'єктів та процедур їх відкликання як способу дострокового припинення повноважень.

Ключові слова: депутат місцевої ради, політична партія, відкликання, владні повноваження, правові позиції суду, партійний імперативний мандат, місцеве самоврядування.

Вступ. Попри певне обмеження функціонування місцевого самоврядування в умовах правового режиму воєнного стану¹, протягом останніх років підвищилася активність політичних партій щодо відкликання депутатів місцевих рад із використанням інституту, який Закон «Про статус депутатів місцевих рад» у чинній редакції називає «відкликанням за народною ініціативою»². Хоча кожен окремих факт відкликання депутата місцевої ради становить переважно лише локальний суспільний інтерес, проте за останні роки кількість таких випадків зростає, що зумовило збільшення кількості судових справ щодо розгляду спорів про відкликання депутатів, зокрема й Верховним Судом як судом касаційної інстанції.

Поширення практики застосування чинного інституту відкликання депутатів місцевих рад спонукає до прискіпливого аналізу як його правової природи та нормативного регулювання, так і правових позицій, сформованих Верховним Судом під час розгляду цієї категорії справ.

Зазначимо, що проблеми інституту відкликання депутатів місцевих рад та пов'язана з ними природа представницького мандата депутатів останнім часом не привертають значної уваги вітчизняних науковців; серед небагатьох праць слід відзначити дослідження В. Кравченка та Т. Лебідь³. Наслідком є недостатня усталеність доктринального розуміння цих правових явищ, що відображається в нормативному регулюванні та судовій практиці, які потребують критичного правового аналізу.

1. Доктринальне розуміння та нормативне регулювання відкликання депутатів місцевих рад

Відкликання виборних осіб на всіх рівнях народного представництва - національному, регіональному чи місцевому - у доктрині конституційного права розглядається (поряд із референдумом та народною законодавчою ініціативою) як форма прямої демократії⁴, тобто безпосередньої реалізації влади народу громадянами-виборцями.

¹ Див., наприклад: Kliuchkovskiy Yu., Venher V. Regulacja prawna samorządu terytorialnego w Ukrainie podczas wojny i warunki przeprowadzenia wyborów lokalnych po zakończeniu stanu wojennego. Wpływ wojny na system sprawowania władzy. Refleksje w kontekście zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. WSPiA Monografie nr. 42. Rzeszów: WSPiA, 2023. S. 32-66. URL: <https://wspia.eu/pl/wydawnictwo/publikacje-elektroniczne/wpływ-wojny-na-system-sprawowania-władzy-refleksje-w-kontekście-zbrojnej-agresji-federacji-rosyjskiej-na-ukrainę>;

Ковальчук В. Особливості правового регулювання функціонування органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. Український часопис конституційного права. 2023. № 4. С. 37-46. URL: doi.org/10.30970/jcl.4.2023.2; Ключковський Ю. Правове регулювання місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Право України. 2024. № 6. С. 61-76; URL: doi.org/10.33498/louu-2024-06-061.

² Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV (у редакції від 30 березня 2021 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-IV>.

³ Кравченко В.В., Лебідь Т.І. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку статусу депутатів місцевих рад. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 51. С. 30-36. URL: doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.6.

⁴ Див., наприклад: Altman D. Direct Democracy Worldwide. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010. 248 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/288427223_Direct_Democracy_Worldwide; Cronin T.E. Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum and Recall. Cambridge: Harvard University Press, 1989. xiv, 289 p. Див. також: Venice Commission. Opinion on the Law on Amendments to the Legislation Concerning the Status of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and of Local Councils (CDL-AD(2007)018), para. 3. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)018-e).

Венеційська комісія визначає відкликання виборного представника як повноваження виборців шляхом загального голосування ухвалювати рішення про дострокове припинення повноважень (мандата) свого представника⁵. Завдяки суб'єкту цього повноваження - електорату - та владному (зобов'язальному) характеру відповідного рішення цей спосіб впливу на кадровий склад органів влади віднесено до форм безпосереднього народовладдя. Зауважимо, що Венеційська комісія визнала класичний інститут відкликання виборцями члена місцевого представницького органу припустимим у межах європейської доктрини демократії⁶, на відміну від неприпустимості відкликання члена парламенту.

Доктрина конституційного права вважає інститут відкликання однією з характеристик *імперативного представницького мандата*, за якого у представника (депутата чи іншої виборної посадової особи) існують юридичні зобов'язання перед виборцями, а порушення цих зобов'язань має наслідком дострокове припинення його мандата за владним рішенням виборців. Отже, припинення повноважень депутата в результаті його відкликання набуває форми *конституційно-правової санкції* за порушення зобов'язань перед своїми виборцями. Наголосимо на поєднанні двох складників цього інституту, що підлягають нормативному регулюванню: чітко визначених *підстав* для застосування такої санкції та *процедури* її реалізації (процедури відкликання).

Щодо природи мандата членів місцевих представницьких органів як доктрина⁷, так і практика низки держав⁸ допускають, що депутати місцевих рад можуть мати імперативний (стосовно жителів своїх громад) мандат. Така позиція пов'язується з природою місцевого самоврядування як конституційного права жителів громади вирішувати питання місцевого значення, зокрема в частині представництва громади в органах місцевого самоврядування (статті 140, 141 Конституції України). Відповідно до традиційних уявлень про імперативний мандат Закон «Про статус депутатів місцевих рад», прийнятий у 2002 році, у первинній редакції передбачав юридичні зв'язки обраного депутата зі своїми виборцями⁹ (регулярне звітування, доручення виборців) та класичну процедуру відкликання депутата місцевої ради шляхом таємного голосування виборців відповідного виборчого округу (розділ V зазначеного Закону в редакції 2002 року).

Застосування в Україні на місцевих виборах, починаючи з 2004 року, пропорційних виборчих систем спричинило запровадження щодо депутатів місцевих рад *партійного імперативного мандата* шляхом встановлення окремої процедури відкликання (без звернення до виборців). У зв'язку з цим вищому керівному органу політичної партії надавалося повноваження ухвалювати рішення про «відкликання та дострокове припинення повноважень» відповідного депутата; такі зміни були внесені до статті 5 Закону «Про статус депутатів місцевих рад» у 2007 році¹⁰. Відповідно до цього припису, зазначені рішення мали імперативний характер: повноваження депутата місцевої ради вважалися припиненими достроково з моменту ухвалення рішення вищим керівним органом партії. Зауважимо, що при цьому залишалася незмінною встановлена Законом процедура відкликання депутатів місцевих рад *виборцями*, що означало збереження поряд із новим *партійним* імперативним мандатом також класичного мандата, імперативного щодо виборців.

Запровадження партійного механізму відкликання депутатів місцевих рад різко критикувала Венеційська комісія. Зокрема, Комісія вказала, що *партійний імперативний мандат* депутата

⁵ Venice Commission. Report on the Recall of Mayors and Local Elected Representatives (CDL-AD(2019)011rev), paras. 15, 71. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)011rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)011rev-e).

⁶ Ibid., para. 72.

⁷ Короткий огляд позицій вітчизняних науковців щодо природи мандата депутатів місцевих рад див.: Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні. Київ: Ваіте, 2018. С. 150-153.

⁸ Див.: Venice Commission. Report on the Recall of Mayors and Local Elected Representatives (CDL-AD(2019)011rev). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)011rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)011rev-e).

⁹ Чинне на той час законодавство про місцеві вибори встановлювало мажоритарну виборчу систему; див.: Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 14.01.1998 № 14/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14/98-вр>.

¹⁰ Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад. Закон України від 12.01.2007 № 602-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-16>.

несумісний із традиційною і загальноприйнятою доктриною представницької демократії та загально порушує вимоги принципу верховенства права¹¹. Значною мірою під впливом цієї критики зазначені положення були скасовані прикінцевими положеннями Закону про місцеві вибори 2010 року¹².

Проте через кілька років партійне відкликання депутатів місцевих рад було відновлено шляхом внесення чергових змін до Закону «Про статус депутатів місцевих рад» прикінцевими та перехідними положеннями Закону «Про місцеві вибори» 2015 року¹³. У 2020 році регулювання було доповнене альтернативною (скороченою, без збирання підписів виборців) процедурою відкликання¹⁴. Водночас було вперше запроваджено аналогічні процедури партійного відкликання (і тим самим партійний імперативний мандат) для сільських, селищних, міських голів; особливості цієї процедури визначено відповідними положеннями статті 79 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»¹⁵. Редакція процедур відкликання 2020 року є чинною і сьогодні. Зауважимо, що відкликання депутатів шляхом таємного голосування жителів відповідної громади (а отже, мандат депутата, імперативний стосовно виборців) відновлено не було.

Після місцевих виборів 2020 року почастишали випадки застосування скороченої процедури відкликання «за народною ініціативою», встановленої розділом V Закону «Про статус депутатів місцевих рад» у редакції 2020 року, що спричинило відповідні юридичні спори. Судова практика розгляду таких спорів формувалася поступово і досить суперечливо. Завдяки правовим позиціям Верховного Суду, якими тлумачилися приписи Закону щодо низки конкретних проблем, натеper ця практика набула достатньої послідовності, хоча з доктринального погляду вона не є безспірною і потребує уважного й детального розгляду.

2. Правова природа рішення місцевої організації політичної партії про ініціювання відкликання депутатів

Нині чинна процедура відкликання депутатів місцевих рад у її скороченому варіанті передбачає послідовність двох етапів.

На першому етапі розглядається *ініціатива* відкликання депутата. Рішення про офіційне внесення пропозиції щодо відкликання ухвалює місцева організація політичної партії, яка висувала цього депутата кандидатом на виборах. Частина восьма статті 39 Закону «Про статус депутатів місцевих рад» встановлює, що таке рішення ухвалюється на конференції (зборах) цієї організації, яка проводиться в порядку, визначеному статутом політичної партії, щонайменше двома третинами голосів присутніх делегатів конференції (учасників зборів).

Питання функціонування партійних організацій, зокрема кількість голосів, необхідних для ухвалення рішення партійними органами, регулюються статутом партії. Вимога щодо ухвалення рішення двома третинами голосів присутніх на конференції чи зборах, встановлена цитованою нормою Закону, є винятковим випадком «втручання» законодавця в порядок діяльності самоврядної організації, якою є політична партія. Підставою такого втручання законодавця слід визнати те, що предметом рішення є здійснення чи припинення представницького мандата депутата органу місцевого самоврядування, тобто органу публічної влади. Тим самим засвідчується особливий характер такого питання, яке має значення, «зовнішнє» щодо партії, тобто таке, що перебуває поза межами внутрішньоорганізаційної діяльності політичної партії.

¹¹ Venice Commission. Opinion on the Law on Amendments to the Legislation Concerning the Status of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and of Local Councils (CDL-AD(2007)018), paras. 20-23. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)018-e).

¹² Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10.07.2010 № 2487-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2487-17>.

¹³ Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.

¹⁴ Див.: Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства: Закон України від 16.07.2020 № 805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20>. Хоча скорочена процедура повністю виключає виборців громади із процесу відкликання «за народною ініціативою», відмінності між повною та скороченою процедурою не мають істотного значення для цілей цього дослідження.

¹⁵ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (у редакції від 31.10.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.

Ухваленню рішення партійною організацією щодо такого суспільно важливого питання передує обговорення відповідних обставин на конференції чи зборах, зокрема стосовно наявності чи відсутності *підстав* для застосування цього крайнього заходу впливу, вичерпний перелік яких встановлено статтею 37 Закону «Про статус депутатів місцевих рад». Природною є вимога, щоб таке рішення було *мотивованим*, тобто містило посилання на визначені Законом підстави та їх обґрунтування відповідними фактами. За відсутності належного обґрунтування рішення про ініціювання відкликання депутата має оцінюватися як свавільне та безпідставне.

На другому етапі процедури пропозиція, сформульована в рішенні місцевої організації і передана політичній партії територіальною виборчою комісією відповідно до статті 39 зазначеного Закону, розглядається *вищим керівним органом* партії. Саме на цьому етапі ухвалюється остаточне рішення, що має юридичні наслідки: вищий керівний орган партії *розглядає* ініціативу (зафіксовану у протоколі засідання конференції чи зборів) місцевої організації та за підсумками розгляду *ухвалює власне рішення* «про відкликання такого депутата за народною ініціативою або про відмову в задоволенні цієї пропозиції». Останнє формулювання тлумачиться як надання повної дискреції вищому керівному органу партії.

Проблема дискреції стосовно змісту цього владного рішення розглянуто нижче. Тут звернемо увагу на те, що встановлена двоетапність ухвалення рішення про відкликання депутата зумовила появу різних позицій щодо того, що саме - рішення конференції (зборів) місцевої організації, рішення керівного органу партії чи обидва рішення в сукупності - може бути предметом оскарження в судовому порядку.

Аналіз судової практики за останні декілька років дає змогу виокремити дві крайні тенденції щодо правової оцінки можливостей оскарження цих рішень. З одного боку, позивачі (депутати, позбавлені мандата) часто вважали, що незалежному судовому оскарженню підлягають рішення, ухвалені на обох етапах процедури відкликання, - і місцевою партійною організацією, і вищим керівним органом партії - як такі, що порушують права особи, обраної депутатом. З іншого боку, відповідачі (політичні партії) стверджували, що обидва рішення взагалі не належать до юрисдикції судів, оскільки є внутрішньопартійними рішеннями, які належать до сфери виключної компетенції політичних партій.

Верховний Суд (на рівні Касаційного адміністративного суду) виробив послідовну позицію щодо цього питання, вказавши на необхідність диференційованої оцінки правової природи партійних рішень різного рівня в цій ситуації.

Зокрема, розглядаючи справу № 500/3175/22, Верховний Суд зауважив, що рішення місцевої організації політичної партії про внесення пропозиції вищому керівному органу щодо відкликання депутата саме собою не зумовлює його відкликання, оскільки лише за результатами розгляду такої пропозиції вищий керівний орган політичної партії вирішує, чи відкликати депутата, чи відмовити в задоволенні цієї пропозиції. Водночас Суд підтримав позицію, що таке попереднє рішення місцевої організації належить до внутрішньоорганізаційної діяльності політичної партії та є її виключною компетенцією, а отже, на підставі пункту 4 частини другої статті 19 Кодексу адміністративного судочинства України¹⁶ (далі - КАС України), взагалі не підлягає судовому контролю¹⁷.

З висновком про неможливість *окремого* судового оскарження рішення місцевої організації партії щодо ініціювання відкликання депутата слід погодитися. Таке рішення лише ініціює процедуру відкликання, має попередній характер, не є остаточним, а тому не створює правових наслідків для депутата, стосовно якого воно ухвалене.

Однак кваліфікацію такого рішення місцевої організації партії як внутрішньоорганізаційного для політичної партії вважаємо помилковою; відтак, помилковим є і висновок про відсутність у суду повноважень розглядати таке рішення загалом. Той факт, що подібне рішення адресоване

¹⁶ Кодекс адміністративного судочинства України: від 06.07.2005 № 2747-IV (в редакції від 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

¹⁷ Постанова Верховного Суду від 12.10.2023 у справі № 500/3175/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137622>. Ця позиція неодноразово застосовувалася пізніше в інших справах; див., зокрема: Постанова Верховного Суду від 01.08.2025 у справі № 380/4165/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129257524>.

вищому керівному органу партії, не може бути визначальним для такої оцінки. Депутат місцевої ради, хоч і обраний за виборчим списком партії, не є посадовою особою партії; з огляду на його статус члена представницького органу місцевого самоврядування, який представляє в раді не партію, а громаду та своїх виборців (статті 2, 3 Закону «Про статус депутатів місцевих рад»), його правовідносини з політичною партією є «зовнішніми», а не внутрішньопартійними (корпоративними). Тому зазначене рішення місцевої організації партії має *правове* навантаження, оскільки встановлює в конкретній ситуації наявність підстав для відкликання, визначених законом, а не статутом партії, та аргументує їх конкретними фактами. Саме ці підстави визначають обґрунтованість рішення вищого керівного органу партії. Таким чином, рішення місцевої організації, у якому вони викладені, має юридичне значення і мало бути предметом судового аналізу під час розгляду спору щодо остаточного рішення вищого керівного органу партії.

3. Керівний партійний орган, уповноважений ухвалювати рішення про відкликання депутатів місцевих рад

Відповідно до частини сьомої статті 41 Закону «Про статус депутатів місцевих рад», пропозицію щодо відкликання депутата місцевої ради за ініціативою місцевої партійної організації розглядає «вищий керівний орган політичної партії», уповноважений Законом ухвалювати рішення про відкликання такого депутата або про відмову в задоволенні цієї пропозиції.

Система керівних органів політичної партії як самоврядного об'єднання громадян не регулюється Законом «Про політичні партії в Україні», через що партійний орган зі статусом «вищого керівного» законодавчо не визначений. Стаття 8 зазначеного Закону відносить до завдань статуту партії (внутрішнього нормативного акта корпоративної природи) встановлення «переліку статутних органів політичної партії, порядку їх утворення, їхніх повноважень і терміну цих повноважень»¹⁸. При цьому діє презумпція, що до повноважень з'їзду партії як безумовно вищого органу належить вирішення будь-якого питання функціонування партії, тоді як обсяг повноважень інших органів визначається статутом партії.

Цілком природно було б вважати, що повноваження щодо відкликання депутатів належать з'їздові партії як найвищому з усіх її керівних органів, заснованій на демократичних засадах. Проте статuti деяких партій надають статус *вищого керівного органу* й іншому керівному органу, сформованому з'їздом (політичній раді, президії, центральному комітетові чи центральному провові).

Розглянемо як приклади положення статутів деяких політичних партій, що передбачають дещо відмінні партійні органи, уповноважені ухвалювати рішення про відкликання депутатів місцевих рад.

Статут політичної партії «Європейська солідарність» визначає вищим керівним органом партії її з'їзд (пункт 6.1.1 статуту); хоча згідно з пунктом 6.2.1 статуту Центральна рада партії «керує діяльністю партії» у період між з'їздами, статусу «вищого керівного органу» вона не має¹⁹. З цим узгоджується те, що повноваження ухвалювати рішення про відкликання депутатів місцевих рад прямо віднесені до компетенції з'їзду (пункт 6.1.9 статуту), тоді як серед повноважень Центральної ради воно не згадується.

Схоже регулювання містить статут політичної партії «Голос», який визначає єдиний «вищий керівний орган» - з'їзд партії (пункт 6.1 статуту); Політична рада партії, що здійснює керівництво у період між з'їздами, не визначена як «вищий керівний орган» (пункт 7.1 статуту)²⁰. Хоча повноваження ухвалювати рішення не віднесені статутом прямо до сфери компетенції жодного із цих органів, презумпція щодо того, що з'їзд партії повноважний вирішувати всі питання партійного

¹⁸ Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III (в редакції від 19.12.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

¹⁹ Статут Політичної партії «Європейська солідарність» (нова редакція). URL: <https://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2024/03/statut.pdf>.

²⁰ Статут Політичної партії «Голос». URL: <https://goloszmin.org/storage/app/media/statut/%20Політичної%20Партії%20ГОЛОС%20нова%20редакція-фінал%20-%20clear%20version.pdf>.

життя, у поєднанні із законодавчою вказівкою щодо цього повноваження дає змогу дійти висновку, що воно має належати лише з'їздові партії.

Дещо інший спосіб розв'язання проблеми вищих керівних органів партії пропонує статут політичної партії «Слуга народу». Відповідно до пункту 5.3 статуту, вищими керівними органами партії є з'їзд партії, Політична рада партії, Національна рада громад, а також голова партії²¹. Хоча пункт 6.8 статуту відносить до повноважень з'їзду «вирішення будь-яких питань діяльності партії», повноваження ухвалювати рішення про відкликання депутатів місцевих рад статут прямо надає Політичній раді партії із запровадженням додаткового проміжного (попереднього) рішення Національної ради громад (пункти 7.13.17, 8.14.9 статуту).

Стаття 5 статуту політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»» відносить до вищих керівних органів з'їзд партії та Політичну раду партії; водночас пункт 5.2 статуту визначає Політичну раду як «вищий керівний орган у період між з'їздами партії»²². Повноваження ухвалювати рішення про відкликання депутатів місцевих рад статут надає обом вищим керівним органам (пункти 5.1.4 та 5.2.3 статуту).

Статут політичної партії «Українська Галицька партія», яка останнім часом активно відкликала депутатів, також визначає «вищими керівними органами» як з'їзд партії (пункт 8.2 статуту), так і Політичну раду як вищий керівний орган «у період між з'їздами»²³. Однак статут не надає явно жодному із цих органів повноважень ухвалювати рішення про відкликання депутатів місцевих рад; на підставі згаданої вище презумпції слід вважати, що це повноваження належить лише з'їздові партії.

Аналіз статутів усіх політичних партій, які протягом останніх років здійснювали відкликання депутатів місцевих рад, виходить за межі цього дослідження. Розглянуті ілюстративні приклади різноманітності способів статутного уповноваження на ухвалення рішення про відкликання депутата демонструють, що чинне законодавче визначення партійного органу, уповноваженого на такі рішення, є недостатнім: для встановлення того, чи є партійний орган, який ухвалює таке рішення, «вищим керівним», доводиться враховувати статутне регулювання конкретної партії. На практиці це призводить до ситуацій, коли припинення повноважень депутата місцевої ради відбувається за рішенням органу, що складається з невеликої кількості членів, жоден з яких не має стосунку до відповідної територіальної громади²⁴, а отже, не уповноважений брати участь у здійсненні місцевого самоврядування в цій громаді.

Як уже зазначалося, правовідносини між депутатом місцевої ради та політичною партією, яка його висувала, мають «зовнішній» (а не внутрішньопартійний) характер. Зауважимо, що в таких правовідносинах орган партії не має власної правосуб'єктності (йому належить суб'єктність у внутрішньопартійних, корпоративних відносинах), а здійснює лише представництво партії як цілісного суб'єкта в зовнішніх правовідносинах. Звідси випливає, що *суб'єктом ухвалення рішення про відкликання депутата слід визнати політичну партію*, тоді як визначення партійного органу, який може ухвалювати таке рішення, слід відносити до *процедури* розгляду партією відповідного питання, яка значною мірою (хоча й не повністю) врегульована Законом. Таким чином, правова природа відносин, що складаються під час відкликання депутатів місцевих рад «за народною ініціативою», та її законодавче регулювання зумовлюють те, що в судових спорах щодо відкликання депутатів відповідачами виступають *політичні партії*, від імені яких рішення про відкликання ухвалюють їхні вищі керівні органи.

²¹ Статут Політичної партії «Слуга народу» (нова редакція). URL: <https://sluga-narodu.com/wp-content/uploads/2021/03/Statut.pdf>.

²² Статут Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»». URL: <https://ba.org.ua/statut>.

²³ Статут Політичної партії «Українська Галицька Партія» (нова редакція). URL: <https://uhp.org.ua/storage/2019/06/Statut-UGP-nova-redaktsiya-2018.pdf>.

²⁴ Як було встановлено судом апеляційної інстанції, рішення про відкликання депутата Броварської міської ради політичною партією «Команда Ігоря Сапожко - «Єдність»» було прийнято на засіданні Політичної ради партії за присутності 3 із 5 членів цього органу. Див.: Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 16.09.2024 у справі № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121639924>.

4. Правова природа рішення політичної партії про відкликання депутата місцевої ради

Відповідно до пункту 4 частини другої статті 19 КАС України, юрисдикція адміністративних судів не поширюється на справи щодо відносин, які згідно із законом, статутом (положенням) політичної партії (як об'єднання громадян) віднесені до її внутрішньої діяльності або виключної компетенції. Цей припис, орієнтований на захист свободи внутрішньопартійного життя від втручання держави та інших суб'єктів (принцип автономії політичних партій), є підставою для відмови суду в розгляді спорів щодо рішень партійних органів. Зазначене положення використовувалося деякими адміністративними судами для відмови в розгляді позовів стосовно відкликання депутатів місцевих рад на підставі кваліфікації цих спорів як таких, що стосуються «внутрішньої діяльності або виключної компетенції політичної партії», а отже, не підлягають судовому розгляду²⁵. Це змушує уважніше розглянути правову природу таких рішень.

Очевидно, що така позиція судів ґрунтується на неповному прочитанні цитованого законодавчого положення з ігноруванням посилання на пункт 10 частини першої цієї ж статті, оскільки зазначені в цьому пункті спори (зокрема, щодо формування складу державних органів, органів місцевого самоврядування) є важливим винятком, який охоплює не лише спори щодо відкликання депутатів, а й, з-поміж іншого, усі виборчі спори за участю партій. На цю помилку вказав Верховний Суд, зобов'язуючи суди попередніх інстанцій розглядати такі справи по суті²⁶.

Зауважимо, що така аргументація, хоча й цілком обґрунтована, має надто вузький характер. Ширша аргументація мала б спиратися на твердження Верховного Суду про те, що «з ухваленням вищим керівним органом політичної партії рішення про відкликання депутата місцевої ради, обраного шляхом висування місцевою організацією політичної партії, його повноваження припиняються достроково, і закон не вимагає ухвалення з цього приводу інших рішень, зокрема місцевою радою чи територіальною виборчою комісією»²⁷. В іншому рішенні Суд прямо вказав на *зобов'язальний характер* такого партійного рішення, яке потребує для свого виконання обов'язкових дій територіальної виборчої комісії (суб'єкта владних повноважень), за змістом чітко визначених законом, - визнання обраним наступного за черговістю кандидата в депутати від місцевої організації політичної партії²⁸.

Отже, рішення політичної партії про відкликання депутата місцевої ради, ухвалене від її імені вищим керівним органом партії, не потребує підтвердження будь-яким іншим органом і, відповідно, є остаточним (імперативним). Це засвідчує *владний характер* такого рішення, а отже, й *наявність у політичній партії владних повноважень у межах правовідносин щодо відкликання депутата*. Водночас як публічний, так і розпорядчий (управлінський) характер цих повноважень, пов'язаних із функціонуванням органів місцевого самоврядування, є безсумнівним. Звідси випливає, що в правовідносинах, пов'язаних із відкликанням депутатів місцевих рад, політична партія виступає як *суб'єкт публічно-владних повноважень* відповідно до пункту 7 частини першої статті 4 КАС України - як «інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства».

З іншого боку, слід також урахувати, що спори стосовно формування складу державних органів та органів місцевого самоврядування, обрання, призначення чи звільнення їхніх посадових

²⁵ Див., наприклад: Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 21.06.2023 у справі № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111724824>.

²⁶ Постанова Верховного Суду від 02.11.2023 у справі № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114660872>. У цьому рішенні Верховний Суд послався на аналогічний висновок, сформульований у більш ранній постанові Верховного Суду щодо спору про відкликання депутата місцевої ради із застосуванням загальної (а не скороченої) процедури відкликання політичною партією; див.: Постанова Верховного Суду від 29.12.2020 у справі № 819/151/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879457>.

²⁷ Постанова Верховного Суду від 20.02.2025 у справі № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125342967>.

²⁸ Постанова Верховного Суду від 21.12.2023 у справі № 560/5385/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839516>. Зазначимо, що хоча у цій справі політична партія оскаржила порушення її права відкликати депутатів, спір у цій справі мав ознаки компетенційного: по суті оскаржувалося втручання суб'єкта владних повноважень (територіальної виборчої комісії) у сферу владної компетенції іншого суб'єкта - політичної партії. Розуміння цього повноваження партії як права сприяє визнанню повної дискреції партії щодо відкликання депутата.

осіб, зазначені в пункті 10 частини першої статті 19 КАС України, безпосередньо стосуються реалізації прав громадян, закріплених у статті 38 Конституції України. Зокрема, депутат під час виконання своїх повноважень реалізує конституційне право на участь у здійсненні місцевого самоврядування через власне пасивне виборче право. Тому дострокове припинення повноважень депутата шляхом відкликання є обмеженням права громадянина, що підлягає оскарженню згідно зі статтею 55 Конституції України. Захист цього права від порушень із боку суб'єктів владних повноважень належить до завдань адміністративного судочинства відповідно до частини першої статті 2 КАС України.

5. Підстави відкликання депутата місцевої ради

Відкликання депутата місцевої ради, що має наслідком дострокове припинення його представницького мандата, а отже, й обмеження права бути обраним, закріпленого у статті 38 Конституції України, не може бути безпідставним чи свавільним. Підстави для застосування до депутата цього радикального заходу - як форми конституційно-правової відповідальності - визначені в пунктах 1-5 статті 37 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад»:

1) порушення депутатом місцевої ради положень Конституції та законів України, що встановлено судовим рішенням, яке набрало законної сили;

2) пропуск депутатом місцевої ради протягом року більше половини пленарних засідань ради або засідань постійної комісії, невиконання ним без поважних причин обов'язків депутата місцевої ради у виборчому окрузі, визначених статтею 10 цього Закону;

3) невідповідність практичної діяльності депутата місцевої ради основним принципам і положенням передвиборної програми місцевої організації політичної партії, від якої його обрано депутатом, чи програмі політичної партії, від місцевої організації якої його обрано²⁹;

4) невиконання депутатом місцевої ради передбачених статтею 16 цього Закону зобов'язань звітувати перед виборцями та проводити зустрічі з ними;

5) невходження депутата, обраного в багатомандатному виборчому окрузі, до фракції місцевої організації партії, за виборчим списком якої він обраний, або припинення членства депутата місцевої ради у фракції.

Чотири з перелічених підстав є достатньо чіткими, і їхній зміст не викликає сумнівів. Водночас підстава, зазначена в пункті 3, викладена надто узагальнено та нечітко; вона має оціночний характер і не містить критеріїв, які б дали змогу встановити, про яку саме практичну діяльність депутата йдеться та в яких аспектах вона може не відповідати «основним принципам і положенням» передвиборної програми місцевої організації партії чи загальній програмі політичної партії. Така нечіткість і, по суті, юридична невизначеність створюють умови для довільного оцінювання діяльності депутата політичною партією і, як наслідок, свавільного припинення його мандата через відкликання³⁰. Саме ця підстава (часто поряд з іншими) з досить різними тлумаченнями її змісту неодноразово фігурує у спорах, які розглядають суди.

Оцінюючи ці положення Закону, Верховний Суд зазначив, що «підстави для відкликання депутата місцевої ради за народною ініціативою чітко визначені статтею 37 цього Закону, і ці підстави є вичерпними. Відкликання може бути здійснене тільки в межах цих передбачених законом

²⁹ На жаль, після внесення у 2020 році до Закону «Про статус депутатів місцевих рад» змінених положень про відкликання депутатів «за народною ініціативою» (а по суті - політичною партією) у тексті Закону з'явилися деякі юридично некоректні формулювання. Одним із прикладів є вжиття тут фрази «місцева організація партії, від якої обрано депутата» (див. також частини першу та дев'яту статті 38, частину п'яту статті 41). Це формулювання гіперболізує роль політичних партій у виборах і в правовому відношенні суперечить самій ідеї демократичних виборів, на яких виборці обирають своїх представників до виборних органів влади. З правової точки зору роль політичної партії у виборах депутатів обмежується висуванням кандидатів та їх підтримкою під час виборчого процесу. Хоча політичні зв'язки обраного депутата і партії, яка його висувала під час виборів, зберігаються після виборів, юридично депутат місцевої ради обраний від виборців своєї територіальної громади і діє у її, а не партійних інтересах (стаття 141 Конституції, стаття 2 Закону «Про статус депутатів місцевих рад»). Зауважимо, що пункт 5 статті 37 Закону містить коректне формулювання: «місцева організація партії, за виборчим списком якої обраний» депутат.

³⁰ На недостатню чіткість визначення цієї підстави, а також на можливу втрату актуальності положень передвиборної програми місцевої організації партії протягом п'ятирічної каденції ради вказують В. Кравченко та Т. Лебідь; див.: Кравченко В.В., Лебідь Т.І. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку статусу депутатів місцевих рад. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 51. С. 34. URL: doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.6.

підстав»³¹. Таке розуміння законодавчого регулювання мало б передбачати дослідження дотримання цих підстав у конкретних справах щодо відкликання депутатів.

Проте Верховний Суд сформував іншу правову позицію, згідно з якою суд не має оцінювати дотримання підстав відкликання депутата. Найповніше цю позицію викладено в постанові від 20.02.2025 у справі щодо відкликання депутата Броварської міської ради партією «Команда Ігоря Сапожжа - «Єдність»»³². Під час розгляду цієї справи Суд дійшов висновку, що політичні партії мають *виключне право* вирішувати питання про відкликання депутатів місцевих рад за народною ініціативою. Водночас оцінка змісту такого рішення, зокрема його обґрунтованості з погляду політичної доцільності чи відповідності діяльності депутата «внутрішнім вимогам політичної партії»³³, є виключною компетенцією вищого керівного органу партії. Відповідно, суд не повинен підміняти собою керівний орган політичної партії, втручаючись у питання обґрунтованості відкликання депутата за народною ініціативою та оцінюючи мотиви такого рішення; він має зосередитися лише на перевірці дотримання встановленої законодавством процедури ухвалення відповідного рішення уповноваженими органами. Ця позиція, що ґрунтується на визнанні повної та непідконтрольної дискреції політичної партії в оцінюванні діяльності депутата і, як наслідок, у достроковому припиненні його повноважень, неодноразово дублювалася в низці судових рішень у подібних справах.

Однак із такою позицією Суду не можна погодитися. У ній, зокрема, не враховано, що в правовідносинах щодо відкликання депутата політична партія виступає як *суб'єктом публічно-владних повноважень*. Як відомо, принцип верховенства права передбачає *обмеження дискреції суб'єктів владних повноважень*³⁴, виступаючи запобіжником від владної сваволі та зловживання повноваженнями.

Вимога щодо обмеження дискреційних повноважень владних суб'єктів та судової оцінки дотримання встановлених меж дискреції є загальновизнаною.

Зокрема, Європейський суд з прав людини наголошував, що свавільне втручання у права, захищені Конвенцією (до яких належить і пасивне виборче право), суперечило б верховенству права - одному з основних принципів демократичного суспільства, закріпленому в Конвенції. Це зумовлено тим, що юридична дискреція, надана уповноваженим органам у формі необмеженої влади, створює ризики свавілля. Отже, закон повинен із достатньою чіткістю визначати як *обсяг* будь-якої дискреції, наданої компетентним органам, так і *спосіб* її здійснення³⁵.

Венеційська комісія зазначила: «Хоча дискреційні повноваження необхідні для виконання владою певних завдань у сучасних складних суспільствах, вони не повинні здійснюватися свавільним способом. Таке здійснення повноважень уможливує ухвалення істотно несправедливих, необґрунтованих, таких, що суперечать здоровому глуздові, або деспотичних рішень, що є несумісним із принципом верховенства права»; тому «закон повинен вказати обсяг будь-якої дискреції та спосіб її здійснення із достатньою чіткістю, щоб надати індивідові належний захист від сваволі»³⁶. Крім того, Комісія ствердила: «будь-яка дискреційна влада повинна бути під контролем суду чи іншого незалежного органу»³⁷; ця вимога поширюється також на випадки здійснення недержавними суб'єктами владних повноважень, делегованих законом: «коли публічні функції виконуються

³¹ Постанова Верховного Суду від 01.08.2025 у справі № 380/4165/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129257524>.

³² Постанова Верховного Суду від 20.02.2025 у справі № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125342967>.

³³ Твердження про внутрішньопартійну природу вимог політичної партії щодо депутатів, які були висунуті під час виборів цією партією, означає по суті визнання депутата місцевої ради партійним функціонером. Це ще один приклад гіперболізації ролі політичних партій у правовідносинах здійснення місцевого самоврядування.

³⁴ Загальна теорія права: за ред. М.І. Козюбри. Київ: Вайте, 2016. С. 367-368; Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: збірник наук. статей; гол. ред. А. Мелешевич. Київ: Дух і літера, 2013. С. 303-305.

³⁵ European Court of Human Rights. Case of Hasan and Chaush v. Bulgaria. Judgment of 26 October 2000, para. 84. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>.

³⁶ Venice Commission. Report on the Rule of Law (CDL-AD(2011)003rev), paras. 52, 45. URL: <https://rm.coe.int/1680700a61>.

³⁷ Venice Commission. The Update Rule of Law Checklist (CDL-AD(2025)002), para. 71. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2025\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2025)002-e).

приватними суб'єктами, повинні бути встановлені такі самі запобіжні заходи проти зловживання владою, як і щодо публічних органів влади»³⁸.

Свою позицію щодо обмеження дискреційних повноважень неодноразово висловлював Конституційний Суд України, який, зокрема, наголосив: «...принцип юридичної визначеності... не виключає визнання за органом публічної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними»³⁹. В іншому рішенні Суд зазначив: «...згідно з вимогами принципу правовладдя для захисту учасників суспільних відносин від свавільних рішень та дій органів публічної влади приписами права має бути чітко та зрозуміло визначено обсяг будь-якого з дискреційних повноважень, наданого цим органам»⁴⁰. Варто зауважити, що ще у 2008 році, розглядаючи питання конституційності імперативного мандата депутатів місцевих рад, Конституційний Суд України визнав неконституційним положення про повноваження партії «на свій розсуд визначати підстави для відкликання депутата відповідної ради», вбачаючи в цьому дозвіл на надмірну дискрецію⁴¹.

Верховний Суд також сформував правову позицію стосовно обмеженості дискреційних повноважень. Зокрема, об'єднана палата Касаційного адміністративного суду зазначила, що «дискреція не є довільною, вона завжди здійснюється відповідно до закону (права)... Зв'язаність дискреції адміністративного органу законом (правом) робить можливим здійснення адміністративними судами перевірки рішень (дій), прийнятих адміністративним органом внаслідок реалізації дискреційних повноважень»⁴². Конкретизуючи це загальне твердження, Верховний Суд вказав: «Адміністративний суд, перевіряючи рішення, дію чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень на відповідність закріпленим частиною другою статті 2 КАС України критеріям, не втручається у дискрецію (вільний розсуд) суб'єкта владних повноважень *поза межами перевірки за названими критеріями*. Завдання адміністративного судочинства полягає... в гарантуванні дотримання вимог права»⁴³.

Формально така вимога стосується органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб; однак за своєю суттю та природою владних повноважень вимога обмеження дискреції природно поширюється на будь-які прояви публічної влади та на будь-яких суб'єктів під час здійснення ними владних функцій. Таким чином, у межах аналізованих правовідносин принцип обмеження дискреційних повноважень як складник фундаментальної вимоги верховенства права, якою керується адміністративний суд згідно зі статтею 6 КАС України, має бути застосований і до публічно-владних рішень політичної партії, зокрема щодо відкликання депутатів.

Звертаючись до критеріїв статті 2 КАС України, наголосимо на вимогах, закріплених у пунктах 1 та 3 частини другої цієї статті. Застосовані до владного рішення політичної партії, ці критерії вимагають, щоб таке рішення ухвалювалося *на підставі, встановленій законом, а також обґрунтовано*, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення. Як впливає з цитованої вище правової позиції об'єднаної палати, суд мав би перевіряти як дотримання встановлених законом підстав для ухвалення такого рішення, так і те, чи були ці підстави розглянуті й належно обґрунтовані відповідними фактами; результат такої перевірки має бути відображений у судовому рішенні.

Цитована правова позиція Верховного Суду, що ґрунтується на визнанні повної дискреції партії та полягає у відмові суду розглядати підстави й обґрунтованість рішень про відкликання

³⁸ Ibid., para. 65.

³⁹ Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 № 7-р/2018; абзац другий пункту 2.3 мотивувальної частини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18>.

⁴⁰ Рішення Конституційного Суду України (Другий Сенат) від 18.12.2024 № 11-р(II)/2024; абзац третій пункту 5.5 мотивувальної частини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-24>.

⁴¹ Рішення Конституційного Суду України від 27.05.2008 № 11-рп/2008; пункт 5 мотивувальної частини, пункт 2 резолютивної частини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v%20v011p710-08>. Зазначимо, що у цьому рішенні Конституційний Суд України з формальних підстав відмовився надати оцінку законодавчим положенням про партійний імперативний мандат в цілому.

⁴² Постанова Верховного Суду від 24.12.2021 у справі № 826/13522/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94237211>.

⁴³ Ibid.

депутатів, не враховує владний характер таких рішень, які безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав громадян. Отже, вона ігнорує статус партії як суб'єкта владних повноважень у цих відносинах, а тому системно не передбачає застосування при розгляді таких рішень критеріїв, визначених частиною другою статті 2 КАС України. Такою позицією пояснюється відсутність у більшості постанов Верховного Суду в цій категорії справ посилок на конкретні підстави, що лягли в основу рішень про відкликання депутатів.

Однак аналіз окремих випадків опису таких підстав у судових рішеннях засвідчує, що в оскаржуваних партійних рішеннях цих критеріїв дотримуються далеко не завжди.

Так, у справі щодо відкликання депутатки Здолбунівської міської ради політичною партією «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» суд апеляційної інстанції з'ясував, що «питання про відкликання позивачки як депутата ініційоване з причин її ухилення від позицій, прописаних у передвиборчій програмі партії, а також через систематичні порушення Положення про депутатську фракцію політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Зокрема, це виявлялося в несолідарному голосуванні попри ухвалені фракцією рішення, у публічному висловленні на пленарних засіданнях та засіданнях постійних комісій думок, які кардинально суперечать партійним рішенням, у невиконанні передбачених статтею 16 Закону України № 93-IV зобов'язань звітувати перед виборцями та проводити з ними зустрічі у встановлений законом спосіб, а також у відсутності конструктивної комунікації між позивачкою та іншими членами фракції»⁴⁴.

Об'єктивний аналіз засвідчує, що кожна із зазначених позицій викликає сумніви щодо відповідності критеріям частини другої статті 2 КАС України. Наприклад, твердження про «ухилення від позицій передвиборної програми партії» є надто загальним і невизначеним; воно мало б бути конкретизоване із зазначенням відповідних положень програми та дій депутата, що їм суперечать. Невиконання обов'язку проводити зустрічі з виборцями мало б бути підтверджене належними доказами, без яких твердження про недотримання депутатом вимог Закону є голослівним. Крім того, такий закид варто розглядати в контексті загальної ситуації 2021-2022 років, коли спочатку діяв карантин у зв'язку з пандемією COVID-19, а згодом було запроваджено воєнний стан через російську агресію, а отже, можливості для проведення публічних зустрічей могли бути відсутніми. А «відсутність конструктивної комунікації» з членами фракції може мати лише етичне, а не юридичне значення.

Особливу увагу суду мали б привернути дві заявлені партією підстави відкликання: публічне висловлення депутатом на пленарних засіданнях і засіданнях постійних комісій думок, які «суперечили партійним рішенням», а також «несолідарне голосування» депутата. Обидві підстави можуть вважатися порушенням загальновизнаного принципу юридичної невідповідальності (індемнітету) члена представницького органу - однієї з основних гарантій депутатської діяльності.

Першу з цих позицій можна розглядати насамперед як обмеження конституційної свободи вираження поглядів, оскільки будь-які висловлювання, що не суперечать частині третій статті 34 Конституції України, не можуть бути підставою для юридичної відповідальності. Більше того, частина четверта статті 30 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» передбачає депутатський індемнітет: депутат місцевої ради не несе відповідальності за *виступи на засіданнях ради та її органів* (зокрема постійних комісій, які відповідно до статті 47 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» є органами місцевої ради), за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Оскільки позбавлення депутатського мандата (тобто обмеження права громадянина, захищеного статтею 38 Конституції) є юридичною санкцією, зазначені правомірні дії депутата не могли бути підставою для її застосування.

Дещо дискусійнішим є аргумент щодо голосування депутата всупереч рішенням фракції. У статті 30 Закону «Про статус депутатів місцевих рад» невідповідальність за зміст голосування не зазначена як складова індемнітету депутата, хоча традиційно європейська доктрина конституцій-

⁴⁴ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 19.02.2025 у справі № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125312376>.

ного права розглядає невідповідальність за зміст і результати голосування як невід'ємний складник представницького мандата⁴⁵. Зокрема, стаття 80 Конституції України закріплює обидва елементи індемнітету народних депутатів України - невідповідальність як за результати голосування, так і за висловлювання в парламенті та його органах.

Відсутність у Законі «Про статус депутатів місцевих рад» прямої вказівки на юридичну невідповідальність депутата місцевої ради за результати голосування певною мірою компенсується положенням частини першої статті 19 цього Закону, яка закріплює *право* депутата на ухвальний голос у раді. Визначення повноваження щодо участі в ухваленні рішень ради шляхом голосування як *права* підкреслює дискреційний характер цієї функції: депутат бере участь у голосуванні *на власний розсуд*⁴⁶. Тому примус (зобов'язання під загрозою покарання) до реалізації такого права, зокрема з боку політичної партії, є неприпустимим. Однак остаточна кваліфікація цього повноваження істотно залежить від природи депутатського мандата - вільного (що, за визнанням Венеційської комісії, належить до засад європейського демократичного доробку) чи імперативного (зокрема «партійного імперативного мандата»). Подальший розгляд змісту та обсягу депутатського індемнітету виходить за межі цього дослідження.

Подібні обставини були встановлені у справі № 320/21645/23. Суд апеляційної інстанції з'ясував обставини та визнав належними обґрунтування, що стали підставою для відкликання депутата Броварської міської ради, а саме: «порушення статуту та програми партії, завдання шкоди партії та її репутації, втрата депутатами зв'язку з місцевим осередком партії, а їх практична діяльність як депутатів Броварської міської ради не відповідає основним принципам і положенням програми партії». Зокрема, на думку керівника партійної фракції в місцевій раді, позивач використовував у публічному виступі недостовірні відомості та ініціював голосування міської ради на підставі недостовірної інформації; проголосував всупереч рішенням депутатських комісій і погоджувальної ради, не підтримавши відповідні проекти рішень. При цьому він та його однодумці не повідомили про свої наміри членів фракції та однопартійців. Стверджувалося, що такі дії завдають шкоди партії та її репутації, є порушенням статуту й програми партії, правил депутатської етики, невиконанням обов'язків депутата, зокрема щодо підтримки зв'язків із місцевою організацією політичної партії, яка висунула його кандидатом у депутати місцевої ради⁴⁷.

Зазначені в постанові суду апеляційної інстанції (а отже, встановлені судовим рішенням) підстави для відкликання депутата у цій справі є досить нечіткими й, зокрема в частині звинувачення в «неузгоджених» публічних виступах, як уже зазначалося, не відповідають Закону «Про статус депутатів місцевих рад». Однак суд не розглянув цих підстав крізь призму критеріїв частини другої статті 2 КАС України, ствердивши, що «в межах перевірки правомірності рішення вищого керівного органу політичної партії суд не може втручатись у дискреційні повноваження та впливати на *свободу вільного вибору керівництва партії щодо ставлення до тих чи інших дій депутатів, обраних шляхом висунування місцевою організацією політичної партії*»⁴⁸.

Такий висновок суду апеляційної інстанції підтримав Верховний Суд під час розгляду аналогічної справи, аргументувавши це тим, що «правовідносини щодо оцінки політичною партією діяльності обраних від неї депутатів на відповідність програмі партії, на наявність чи відсутність зв'язку з місцевим осередком належать до *внутрішньоорганізаційної діяльності політичної партії*»

⁴⁵ Щодо концепції невідповідальності депутата парламенту в європейській демократичній традиції див.: Venice Commission. Report on the Scope and Lifting of Parliamentary Immunities (CDL-AD(2014)011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)011-e).

⁴⁶ Див., наприклад: Чернецька О.В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад за законодавством України: монографія. Київ: Скіф; КНТ, 2008. С. 118.

⁴⁷ Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 16.09.2024 у справі № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121639924>.

⁴⁸ Ibid. Зауважимо, що суд некритично використав юридично некоректну фразу «депутат, обраний шляхом висунування політичною партією», яка міститься, зокрема, у частині дев'ятій статті 41 Закону «Про статус депутатів місцевих рад». Відповідно до статей 71 та 141 Конституції, обрання депутатів місцевих рад відбувається шляхом голосування виборців - жителів відповідної громади чи іншої адміністративно-територіальної одиниці. Це ще один приклад гіперболізації ролі партій у виборах.

та є виключною компетенцією відповідного статутного органу»⁴⁹. Ця ж позиція була підтверджена і в постанові Верховного Суду від 20 лютого 2025 року⁵⁰.

Однак внутрішньопартійні відносини регулюються статутом партії та іншими ухваленими нею (тобто корпоративними) актами й не можуть вважатися *правовідносинами*. Тому порушення статутних приписів не може мати наслідком *юридичну* відповідальність, а має обмежуватися партійними методами впливу (аж до виключення з партії). Водночас, як уже зазначалося, відповідно до статей 2 та 3 Закону «Про статус депутатів місцевих рад» депутат місцевої ради є «представником інтересів територіальної громади», «повноважним і рівноправним членом відповідної ради - представницького органу місцевого самоврядування», а не партійним функціонером.

У зв'язку з цим не можна визнати належною підставу відкликання депутата, зазначену відповідачем (політичною партією) у справі № 460/37812/22, - «систематичні порушення Положення про депутатську фракцію політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»». Таке «Положення», ухвалене політичною партією, є сумнівним не лише щодо свого *правового* значення (оскільки є внутрішньопартійним актом, а отже, не уповноважене регулювати зовнішні стосовно партії правовідносини з депутатами місцевої ради). Викликає заперечення й припустимість самого предмета регулювання такого акта, оскільки депутатські фракції в місцевих радах є об'єднаннями депутатів відповідної ради, тобто структурними елементами (внутрішніми органами) представницького органу місцевого самоврядування територіальної громади, а не підрозділами політичної партії. Нагадаємо, зокрема, що до складу фракцій можуть входити не лише члени партії, а й позапартійні депутати. Відповідно до статті 27 Закону «Про статус депутатів місцевих рад», усі питання створення та діяльності депутатських фракцій, не врегульовані цим Законом, визначаються *регламентом місцевої ради*, а отже, не можуть регулюватися внутрішньопартійними актами. Однак апеляційний адміністративний суд, зафіксувавши цей факт, не надав йому жодної правової оцінки⁵¹. У цій справі відкрито касаційне провадження, яке на час підготовки цієї статті ще не завершено.

Спробу аналізу підстав для застосування до депутата місцевої ради процедури відкликання здійснив Восьмий апеляційний адміністративний суд⁵² у справі щодо відкликання політичною партією «Блок Кернеса - Успішний Харків!» депутата Харківської обласної ради. Суд зазначив, що рішення суб'єкта владних повноважень повинно ґрунтуватися на оцінці всіх значущих фактів та обставин. Суб'єкт владних повноважень має врахувати ці обставини, тобто надати їм правову оцінку: взяти до уваги або відхилити. У разі відхилення певних обставин висновки мають бути вмотивованими, особливо якщо рішення є несприятливим для особи. Принцип обґрунтованості рішення вимагає від суб'єкта владних повноважень враховувати як обставини, на обов'язковість урахування яких прямо вказує закон, так і інші чинники, що мають значення в конкретній ситуації. При цьому суб'єкт владних повноважень повинен уникати невмотивованих висновків, заснованих на припущеннях та неперевіренних фактах, а не на конкретних обставинах. Так само неприпустимо надавати значення обставинам, які насправді не стосуються справи. Несприятливе для особи рішення має бути належним чином вмотивованим.

Ця правова позиція, сформульована судом апеляційної інстанції, що відрізняється від згаданої вище усталеної практики Верховного Суду в подібних справах, заслуговує на підтримку. Хоча рішення місцевої партійної організації є попереднім і не має прямих правових наслідків, саме в ньому формулюються та мають бути обґрунтовані *підстави* відкликання депутата, які згодом стають основою для остаточного рішення політичної партії, ухваленого від її імені вищим керівним органом.

⁴⁹ Постанова Верховного Суду від 12.09.2024 у справі № 640/21435/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121577839>.

⁵⁰ Постанова Верховного Суду від 20.02.2025 у справі № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125342967>.

⁵¹ Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 19.02.2025 у справі № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125312376>.

⁵² Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 03.06.2024 у справі № 260/5415/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119466078>.

У цитованій справі суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що відповідачі (як обласна організація партії, так і партія загалом в особі свого вищого керівного органу) не встановили характеру та змісту підстав для відкликання, визначених пунктами 2, 3, 4 частини першої статті 37 Закону «Про статус депутатів місцевих рад», не дослідили доказів, що стосуються вказаних питань, а отже, оскаржувані рішення ухвалювалися формально, без з'ясування всіх обставин, що мають значення для прийняття обґрунтованого рішення, без будь-якої мотивації, дослідження та обговорення доказів. Тому суд визнав недоведеними порушення депутатом зазначених вимог Закону, а рішення про його відкликання у цій частині - безпідставним.

Водночас сумнівним є визнання судом наявності підстави, передбаченої пунктом 5 частини першої статті 37 зазначеного Закону, зокрема в частині тлумачення змісту фрази «*припинення членства депутата місцевої ради у фракції*» політичної партії, яка висувала його кандидатом на виборах. Варто відзначити недостатню чіткість цього законодавчого формулювання порівняно з аналогічними положеннями частини шостої статті 81 Конституції України (щодо народних депутатів України), де відповідну підставу сформульовано як «*вихід народного депутата України зі складу такої фракції*».

Як було встановлено судом, депутата-позивача попередньо (до ініціювання його відкликання) було виключено зі складу фракції партії «Блок Кернеса - Успішний Харків!» в обласній раді. Суд розцінив цей факт як окремий випадок «припинення членства у фракції». Проте виключення депутата зі складу фракції, що можна вважати своєрідним заходом дисциплінарної відповідальності, є дією, застосованою до нього фракцією, а не вчиненим ним діянням. Застосована дисциплінарна санкція не може сама по собі бути підставою для вжиття щодо депутата подальших заходів, зокрема конституційно-правової санкції у вигляді дострокового припинення повноважень шляхом відкликання. Тому «припинення членства у фракції», зазначене у пункті 5 частини першої статті 37 Закону «Про статус депутатів місцевих рад» як підстава для відкликання депутата, слід розуміти як «припинення членства у фракції з ініціативи депутата» - за аналогією з тим, як це передбачено частиною шостою статті 81 Конституції України для народних депутатів України.

У цій справі також відкрито касаційне провадження, яке на час підготовки статті ще не було завершено.

6. Оцінка судом правомірності процедури відкликання депутата

Відповідно до практики, єдиним аспектом спорів щодо відкликання депутатів місцевих рад, який реально аналізують суди, є перевірка дотримання визначеної законодавством *процедури прийняття рішення* про відкликання депутата «за народною ініціативою». Судовий контроль у таких справах обмежується лише перевіркою дотримання строків ініціювання та ухвалення рішень, повноважності ініціаторів відкликання, а також законності процедури проведення засідань відповідних органів партії.

У своїх рішеннях Верховний Суд неодноразово підкреслював, що правова природа процедури відкликання депутата місцевої ради та наслідків, які настають для нього, вимагають, щоб гарантії прав депутатів були дотримані всіма учасниками таких правовідносин, зокрема як вищим керівним органом політичної партії, так і її місцевою організацією. З іншого боку, депутат, щодо якого вирішується питання про відкликання, має дотримуватися визначених процедурою обов'язків, демонструвати готовність сумлінно їх виконувати та реалізовувати надані йому права⁵³.

Систематизуючи нормативне регулювання гарантій депутатів, щодо яких ініціюється процедура відкликання, Верховний Суд виокремив чотири складові таких гарантій:

1) депутат має бути письмово повідомлений про дату, час і місце проведення зборів (конференції) місцевої організації партії, на яких розглядатиметься питання про внесення пропозиції щодо його відкликання; під час такого розгляду депутат має право на гарантований виступ на зборах (конференції) до моменту прийняття відповідного рішення для пояснення своєї позиції;

⁵³ Постанова Верховного Суду від 21.12.2023 у справі № 560/5385/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839516>.

2) депутат має право бути присутнім під час розгляду вищим керівним органом політичної партії протоколу зборів (конференції) місцевої організації партії, якими внесено пропозицію щодо його відкликання, та під час прийняття відповідного рішення цим органом;

3) депутат місцевої ради має право надавати пояснення щодо суті питань, які стосуються його діяльності, робити відповідні заяви на засіданнях ради та її органів, зборах виборців, зборах (конференціях) об'єднань громадян; у встановленому законодавством порядку депутат місцевої ради може використовувати для роз'яснення своєї позиції засоби масової інформації;

4) депутат має право звернутися до місцевої ради з усною або письмовою заявою з приводу обставин, що стали підставою для порушення питання про його відкликання⁵⁴.

Таким чином, увага суду зосереджується виключно на процедурних, а не на матеріальних (змістовних) гарантіях прав депутата.

Підкреслимо певну суперечність двох правових позицій, сформульованих Верховним Судом. Якщо визнати рішення місцевої організації партії «внутрішньопартійним», то й усі дії, що забезпечують його розгляд і прийняття, тим паче мають вважатися спрямованими на реалізацію *внутрішньопартійних* (корпоративних) відносин депутата і місцевої організації партії, а отже, на них взагалі не повинна поширюватися юрисдикція адміністративних судів. Однак якщо стосовно партійних дій Суд звертає увагу на дотримання прав депутата, то й щодо змісту рішення можливе порушення його прав має братися до уваги. Отже, з урахуванням обґрунтованої вище хибності оцінки таких відносин як внутрішньопартійних, природно поширити вимогу дотримання прав депутата на розгляд *змісту* рішення місцевої організації партії, насамперед щодо наявності чи відсутності встановлених законом підстав для відкликання.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави для таких висновків.

Законодавче відновлення інституту відкликання депутатів місцевих рад дискреційними рішеннями політичних партій означає встановлення досить жорсткого партійного імперативного мандата, що не узгоджується з конституційним статусом місцевого самоврядування як права жителів територіальної громади *самостійно, без зовнішнього втручання* вирішувати питання місцевого значення (стаття 140 Конституції України). Всупереч формальному позначенню цього інституту терміном «відкликання за народною ініціативою», участь жителів громади у цьому процесі є мінімальною і не вирішальною, а за скороченою процедурою, яку активно використовують політичні партії протягом останніх років, - повністю відсутня.

Повторне запровадження партійного імперативного мандата депутатів місцевих рад та його тривале функціонування спричинило певні деформації у розумінні суті представництва на місцевому рівні з перенесенням основного акценту з електорату (суб'єкта, який обирає) на політичну партію чи її місцеву організацію (суб'єкта, який висуває кандидатів). Звідси походять юридично помилкові формулювання про «партію, від якої обрано депутата» або «депутата, обраного шляхом висування політичною партією», що прямо суперечить конституційній природі демократичних виборів, за якої визначальна роль в обранні представників *шляхом голосування* належить *виборцям*. Іншими прикладами гіперболізації ролі партій є некоректне розуміння владного (делегованого законом) повноваження партії відкликати депутата як *права* партії, яке вона використовує на власний розсуд, а також ухвалення деякими партіями власних положень про фракції у місцевих радах, що означає протиправне втручання стороннього суб'єкта в порядок функціонування органів місцевого самоврядування громади⁵⁵.

Дефекти законодавчого регулювання, які разом із браком послідовної цілісної доктрини інституту політичних партій призводять до хибного розуміння їхнього місця і ролі у формуванні та

⁵⁴ Постанова Верховного Суду від 01.08.2025 у справі № 380/4165/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129257524>.

⁵⁵ Цікавою у цьому відношенні є позиція Конституційного суду Литовської Республіки, який ще у 2007 році ствердив, що законодавець «обмежений вимогою... не встановлювати будь-якого нормативного регулювання, яке б змушувало особу, котра бажає реалізувати своє пасивне виборче право на виборах членів місцевих рад, добиватися членства в політичній партії чи набувати обов'язків перед певною політичною партією у рамках правовідносин, які є іншими, аніж відносини формального членства»; див.: Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Selected Official Constitutional Doctrine. 1993-2020. Vilnius, 2021. P. 19-20. URL: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2021/05/selected-doctrine-2021.pdf>.

діяльності органів місцевого самоврядування, відображаються і на правових позиціях Верховного Суду щодо вирішення спорів у справах цієї категорії.

Зокрема, не можна погодитися з позицією судів, що за своєю природою відносини щодо відкликання депутатів є внутрішньопартійними, внаслідок чого відповідні рішення партійних органів (як місцевої організації, так і вищих керівних органів) належать до сфери внутрішньоорганізаційної діяльності партії. Стороною таких відносин обов'язково є депутат місцевої ради - член представницького органу місцевого самоврядування (органу публічної влади), представник територіальної громади та виборців свого виборчого округу. Депутат місцевої ради за своїм статусом не може розглядатися як посадова особа партії, а врегульовані законом його *правовідносини* з політичною партією не можуть вважатися внутрішньопартійними.

Наслідком позиції, яка не враховує правового статусу депутата місцевої ради, є визнання повної дискреції партійних органів щодо оцінки підстав відкликання депутата та ухвалення відповідного рішення; через це Верховний Суд вважає зазначене рішення таким, що *за своїм змістом* (зокрема в частині доведення наявності встановлених законом підстав для відкликання) не підлягає судовому контролю. Така позиція суперечить тому, що *процедура* розгляду питання про ініціювання відкликання депутата місцевою організацією партії підлягає судовому аналізу, оскільки, на слушну думку Суду, при цьому можуть бути порушені права депутата. Однак позиція Суду загалом не бере до уваги, що рішення про відкликання означає примусову втрату депутатом представницького мандата, тобто позбавлення його можливості реалізувати закріплене у статті 38 Конституції України право «бути обраним до органів місцевого самоврядування» *від імені виборців*, за підсумками голосування яких він був обраний, а зрештою - і прав самих виборців. Як відомо, відповідно до частини першої статті 2 КАС України, ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень є основною метою адміністративного судочинства.

У цьому контексті слід відзначити важливу роль висновку Верховного Суду про зобов'язальний характер рішення партії щодо відкликання депутата, яке виконується всіма, кого воно стосується, без будь-якого підтвердження іншим органом. Однак Суд не зробив наступного логічного кроку і не визнав, що таке рішення партії має *владний характер*, а політична партія у цих правовідносинах є *суб'єктом владних повноважень*, що діє «на підставі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень» (пункт 7 частини першої статті 4 КАС України), у зв'язку з чим її рішення підлягають контролю відповідно до критеріїв частини другої статті 2 КАС України.

Проблемний характер правових позицій Верховного Суду у справах щодо відкликання депутатів місцевих рад засвідчує потребу в ґрунтовному перегляді законодавчого регулювання статусу депутатів, зокрема в частині їхніх правовідносин із громадами, які їх обрали, та політичними партіями, що висували їх на виборах. Такий перегляд нормативного регулювання має спиратися на належне доктринальне розуміння як природи місцевого самоврядування як форми здійснення громадою публічної влади, так і ролі політичних партій у суспільному житті як інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Altman D. Direct Democracy Worldwide. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010.
2. Cronin T.E. Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum and Recall. Cambridge: Harvard University Press, 1989.
3. Kliuchkovskiy Yu., Venher V. Regulacja prawna samorządu terytorialnego w Ukrainie podczas wojny i warunki przeprowadzenia wyborów lokalnych po zakończeniu stanu wojennego. W: Wpływ wojny na system sprawowania władzy. Refleksje w kontekście zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. WSPiA Monografie nr. 42. Rzeszów: WSPiA, 2023. S. 32-66. URL: <https://wspia.eu/pl/wydawnictwo/publikacje-elektroniczne/wpływ-wojny-na-system-sprawowania-władzy-refleksje-w-kontekście-zbrojnej-agresji-federacji-rosyjskiej-na-ukrainie>.
4. Загальна теорія права: за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2016.
5. Ключковський Ю. Правове регулювання місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Право України. 2024. № 6. С. 61-76; URL: doi.org/10.33498/louu-2024-06-061.

6. Ключковський Ю.Б. Принципи виборчого права: доктринальне розуміння, стан та перспективи законодавчої реалізації в Україні. Київ: Ваіте, 2018.
7. Ковальчук В. Особливості правового регулювання функціонування органів місцевого самоврядування в період воєнного стану в Україні. Український часопис конституційного права. 2023. № 4. С. 37-46. URL: doi.org/10.30970/jcl.4.2023.2.
8. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: гол. ред. А. Мелешевич. Київ: Дух і літера, 2013. С. 271-328.
9. Кравченко В.В., Лебідь Т.І. Теоретичні та прикладні аспекти розвитку статусу депутатів місцевих рад. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021. № 51. С. 30-36. URL: doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.6.
10. Чернецька О.В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад за законодавством України. Київ: Скіф; КНТ, 2008.

Перелік юридичних документів:

11. Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Selected Official Constitutional Doctrine. 1993-2020. Vilnius, 2021. URL: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2021/05/selected-doctrine-2021.pdf>.
12. European Court of Human Rights. Case of Hasan and Chaush v. Bulgaria. Judgment of 26 October 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>.
13. Venice Commission. Opinion on the Law on Amendments to the Legislation Concerning the Status of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and of Local Councils (CDL-AD(2007)018). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)018-e).
14. Venice Commission. Report on the Recall of Mayors and Local Elected Representatives (CDL-AD(2019)011rev). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)011rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)011rev-e).
15. Venice Commission. Report on the Rule of Law (CDL-AD(2011)003rev). URL: <https://rm.coe.int/1680700a61>.
16. Venice Commission. Report on the Scope and Lifting of Parliamentary Immunities (CDL-AD(2014)011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)011-e).
17. Venice Commission. The Update Rule of Law Checklist (CDL-AD(2025)002). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2025\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2025)002-e).
18. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
19. Постанова Верховного Суду від 01.08.2025 у справі № 380/4165/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129257524>.
20. Постанова Верховного Суду від 02.11.2023 у справі № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114660872>.
21. Постанова Верховного Суду від 12.09.2024 у справі № 640/21435/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121577839>.
22. Постанова Верховного Суду від 12.10.2023 у справі № 500/3175/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137622>.
23. Постанова Верховного Суду від 20.02.2025 у справі № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125342967>.
24. Постанова Верховного Суду від 21.12.2023 у справі № 560/5385/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839516>.
25. Постанова Верховного Суду від 24.12.2021 у справі № 826/13522/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94237211>.
26. Постанова Верховного Суду від 29.12.2020 у справі № 819/151/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879457>.
27. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 03.06.2024 у справі № 260/5415/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119466078>.
28. Постанова Восьмого апеляційного адміністративного суду від 21.06.2023 у справі № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111724824>.
29. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 16.09.2024 у справі № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121639924>.
30. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10.07.2010 № 2487-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2487-17>.
31. Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 14.01.1998 № 14/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14/98-вр>.
32. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення виборчого законодавства: Закон України від 16.07.2020 № 805-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20>.
33. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та місцевих рад. Закон України від 12.01.2007 № 602-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-16>.

34. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
35. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
36. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
37. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15>.
38. Рішення Конституційного Суду України (Другий Сенат) від 18.12.2024 № 11-р(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-24>.
39. Рішення Конституційного Суду України від 11.10.2018 № 7-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18>.
40. Рішення Конституційного Суду України від 27.05.2008 № 11-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20v011p710-08>.
41. Статут Політичної партії «Європейська солідарність» (нова редакція). URL: <https://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2024/03/statut.pdf>.
42. Статут Політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»». URL: <https://ba.org.ua/statut>.
43. Статут Політичної партії «Голос». URL: <https://goloszmin.org/storage/app/media/statut/%20Політичної%20Партії%20ГОЛОС%20нова%20редакція-фінал%20-%20clear%20version.pdf>.
44. Статут Політичної партії «Слуга народу» (нова редакція). URL: <https://sluga-narodu.com/wp-content/uploads/2021/03/Statut.pdf>.
45. Статут Політичної партії «Українська Галицька Партія» (нова редакція). URL: <https://uhp.org.ua/storage/2019/06/Statut-UGP-nova-redaktsiya-2018.pdf>.

References

Bibliography:

1. Altman D. *Direct Democracy Worldwide*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010.
2. Chernetska O.V. *Konstytutsiino-pravovyi status deputativ mistsevykh rad za zakonodavstvom Ukrainy*. Kyiv: Skif; KNT, 2008.
3. Cronin T.E. *Direct Democracy: The Politics of Initiative, Referendum and Recall*. Cambridge: Harvard University Press, 1989.
4. Kliuchkovskiy YU. *Pravove rehuliuвання mistsevoho samovriaduvannya v umovakh voiennoho stanu*. *Pravo Ukrainy*. 2024. № 6. S. 61-76; URL: doi.org/10.33498/louu-2024-06-061.
5. Kliuchkovskiy YU.B. *Pryntsypp vyborchoho prava: doktrynalne rozuminnia, stan ta perspektyvy zakonodavchoi realizatsii v Ukraini*. Kyiv: Vaite, 2018.
6. Kliuchkovskiy Yu., Venher V. *Regulacja prawna samorządu terytorialnego w Ukrainie podczas wojny i warunki przeprowadzenia wyborów lokalnych po zakończeniu stanu wojennego*. W: *Wpływ wojny na system sprawowania władzy. Refleksje w kontekście zbrojnej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę*. WSPiA Monografie nr. 42. Rzeszów: WSPiA, 2023. S. 32-66. URL: <https://wspia.eu/pl/wydawnictwo/publikacje-elektroniczne/wplyw-wojny-na-system-sprawowania-wladzy-refleksje-w-kontekście-zbrojnej-agresji-federacji-rosyjskiej-na-ukraine>.
7. Kovalchuk V. *Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання funktsionuvannya orhaniv mistsevoho samovriaduvannya v period voiennoho stanu v Ukraini*. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. 2023. № 4. S. 37-46. URL: doi.org/10.30970/jcl.4.2023.2.
8. Koziubra M.I. *Verkhovenstvo prava i Ukraina. Zahalnoteoretychne pravoznavstvo, verkhovenstvo prava ta Ukraina*: hol. red. A. Meleshevych. Kyiv: Dukh i litera, 2013. S. 271-328.
9. Kravchenko V.V., Lebid T.I. *Teoretychni ta prykladni aspekty rozvytku statusu deputativ mistsevykh rad*. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: *Yurysprudentsiia*. 2021. № 51. S. 30-36. URL: doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.6.
10. *Zahalna teoriia prava: za zah. red. M.I. Koziubry*. Kyiv: Vaite, 2016.

List of legal documents:

11. Constitutional Court of the Republic of Lithuania. *Selected Official Constitutional Doctrine*. 1993-2020. Vilnius, 2021. URL: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2021/05/selected-doctrine-2021.pdf>.
12. European Court of Human Rights. *Case of Hasan and Chaush v. Bulgaria*. Judgment of 26 October 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58921>.
13. *Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy*: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
14. *Postanova Shostoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 16.09.2024 u spravi № 320/21645/23*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121639924>.

15. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 01.08.2025 u spravi № 380/4165/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/129257524>.
16. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 02.11.2023 u spravi № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114660872>.
17. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12.09.2024 u spravi № 640/21435/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121577839>.
18. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 12.10.2023 u spravi № 500/3175/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137622>.
19. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20.02.2025 u spravi № 320/21645/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125342967>.
20. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 21.12.2023 u spravi № 560/5385/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115839516>.
21. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 24.12.2021 u spravi № 826/13522/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94237211>.
22. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 29.12.2020 u spravi № 819/151/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93879457>.
23. Postanova Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 03.06.2024 u spravi № 260/5415/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119466078>.
24. Postanova Vosmoho apeliatsiinoho administratyvnoho sudu vid 21.06.2023 u spravi № 460/37812/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111724824>.
25. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-vr>.
26. Pro mistsevi vybory: Zakon Ukrainy 14.07.2015 № 595-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>.
27. Pro politychni partii v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
28. Pro status deputativ mistsevykh rad: Zakon Ukrainy vid 11.07.2002 № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15>.
29. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo statusu deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym ta mistsevykh rad. Zakon Ukrainy vid 12.01.2007 № 602-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-16>.
30. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia vyborchoho zakonodavstva: Zakon Ukrainy vid 16.07.2020 № 805-IKH. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-20>.
31. Pro vybory deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym, mistsevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskykh holiv: Zakon Ukrainy vid 10.07.2010 № 2487-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2487-17>.
32. Pro vybory deputativ mistsevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskykh holiv: Zakon Ukrainy vid 14.01.1998 № 14/98-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14/98-vr>.
33. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (Druhyi Senat) vid 18.12.2024 № 11-r(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-24>.
34. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 11.10.2018 № 7-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18>.
35. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 27.05.2008 № 11-rp/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20v011p710-08>.
36. Statut Politychnoi partii «Holos». URL: <https://goloszmin.org/storage/app/media/statut/%20Politychnoi%20Partii%20HOLOS%20nova%20redaktsiia-final%20-%20clear%20version.pdf>.
37. Statut Politychnoi partii «Sluha narodu» (nova redaktsiia). URL: <https://sluga-narodu.com/wp-content/uploads/2021/03/Statut.pdf>.
38. Statut Politychnoi partii «Ukrainska Halytska Partii» (nova redaktsiia). URL: <https://uhp.org.ua/storage/2019/06/Statut-UGP-nova-redaktsiya-2018.pdf>.
39. Statut Politychnoi partii «Vseukrainske obiednannia «Batkivshchyna»». URL: <https://ba.org.ua/statut>.
40. Statut Politychnoi partii «Yevropeiska solidarnist» (nova redaktsiia). URL: <https://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2024/03/statut.pdf>.
41. Venice Commission. Opinion on the Law on Amendments to the Legislation Concerning the Status of Deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea and of Local Councils (CDL-AD(2007)018). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2007\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2007)018-e).
42. Venice Commission. Report on the Recall of Mayors and Local Elected Representatives (CDL-AD(2019)011rev). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2019\)011rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2019)011rev-e).
43. Venice Commission. Report on the Rule of Law (CDL-AD(2011)003rev). URL: <https://rm.coe.int/1680700a61>.
44. Venice Commission. Report on the Scope and Lifting of Parliamentary Immunities (CDL-AD(2014)011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)011-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)011-e).
45. Venice Commission. The Update Rule of Law Checklist (CDL-AD(2025)002). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2025\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2025)002-e).

УДК 342.4

Публікація: 31.03.2026

doi.org/10.30970/jcl.1.2026.2

Олександр Батанов

Доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник відділу конституційного та муніципального права, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0239-4539
E-mail: batanov_olexandr@ukr.net

Руслан Бедрій

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8967-5407
E-mail: ruslanbedriy@ukr.net

Подано до друку: 01.01.2026

Рецензія 1: 19.02.2026

Рецензія 2: 26.02.2026

Затверджено до друку: 16.03.2026

МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

METHODOLOGICAL PARADIGM FOR SCIENTIFIC COGNITION OF THE ECONOMIC FUNCTION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Oleksandr Batanov | Ruslan Bedrii

LL.D., Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Leading Researcher at the Department of Constitutional and Municipal Law, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine /
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Constitutional Law, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Abstract | The article examines the fundamental methodological approaches and principles for studying the economic function of local self-government. Particular attention is paid to the significance and relevance of methodological support for the scientific analysis of the constitutional and legal aspects of local self-government in Ukraine at the current stage. It is argued that a comprehensive understanding of the phenomenon of local self-government, within the framework of the contemporary scientific paradigm, is

impossible without analysing its functional dimension. Furthermore, the study of the functions of local self-government contributes to a deeper understanding of its legal nature and helps to clarify the character and content of the activities carried out by municipal authorities, including territorial communities, local self-government bodies, and their officials. In this context, given that the national municipal reform is aimed at creating economically viable and self-sufficient territorial communities, a comprehensive academic analysis of the economic function of local self-government as a key component of its functional system is considered particularly relevant. The need for such research is further underscored by the current economic challenges caused by Russian armed aggression. These challenges are related, in particular, to the tasks of rebuilding the destroyed productive and social infrastructure and establishing effective mechanisms for the post-war recovery of the national economy, including at the local level. Based on the academic analysis of the main methodological approaches and principles for studying the economic function of local self-government, the author formulates a general methodological conclusion regarding the multidimensional municipal-law nature of this function. It is emphasised that this function cannot be adequately analysed within the framework of a purely normative-dogmatic or economic-managerial approach. Instead, it requires the integrated application of functional, systemic, institutional, axiological, sociological, phenomenological, and praxeological approaches. The proposed methodological framework makes it possible to conceptualise the economic function of local self-government as a multidimensional constitutional and municipal-law phenomenon that reflects not only the mechanisms for managing economic relations but also the profound value-based and institutional foundations of contemporary constitutionalism and municipalism.

Keywords: local self-government, research methodology, municipalism, methodological approaches, functional dimension, economic function, constitutional economics, economic freedom.

Анотація | Стаття присвячена проблематиці визначення основних методологічних підходів та принципів дослідження економічної функції місцевого самоврядування. Акцентовується увага на важливості та актуальності на сучасному етапі проблем методологічного забезпечення наукового аналізу конституційно-правових аспектів місцевого самоврядування в Україні. Обґрунтовано, що комплексне осмислення феномену місцевого самоврядування у межах сучасної наукової парадигми є неможливим без аналізу його функціонального виміру. А дослідження функцій місцевого самоврядування сприяє більш повному розкриттю його правової природи, а також з'ясуванню характеру та змісту діяльності суб'єктів муніципальної влади - територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування. У цьому контексті зазначається, що з урахуванням спрямованості національної муніципальної реформи на формування економічно спроможних і самодостатніх територіальних громад, особливо актуальним сьогодні вбачається комплексне наукове дослідження економічної функції місцевого самоврядування як важливого елементу його функціональної системи. Крім того, необхідність наукового аналізу зазначеної функції обумовлюють сьогоднішні економічні виклики, спричинені російською збройною агресією. Вони, зокрема, пов'язані з проблемами відбудови зруйнованої виробничої та соціальної інфраструктури, формування ефективних механізмів післявоєнного відновлення економіки держави, у тому числі на місцевому рівні. На основі проведеної наукової характеристики основних методологічних підходів та принципів дослідження економічної функції місцевого самоврядування зроблено ключовий загальнометодологічний висновок про багатовимірний муніципально-правовий характер зазначеної функції. Вона не може бути адекватно досліджена виключно в межах нормативно-догматичного або економіко-управлінського аналізу, а потребує інтегрованого застосування функціонального, системного, інституційного, аксіологічного, соціологічного, феноменологічного та праксеологічного підходів. Зазначене методологічне поєднання, на наше переконання, сприятиме розкриттю економічної функції місцевого самоврядування як багатовимірного конституційного та муніципально-правового феномену, що є відображенням не лише механізмів управління економічними відносинами, а й виявом глибинних ціннісних та інституційних засад сучасного конституціоналізму та муніципалізму.

Ключові слова: місцеве самоврядування, методологія дослідження, муніципалізм, методологічні підходи, функціональний вимір, економічна функція, конституційна економіка, економічна свобода.

Постановка проблеми. Сучасні юридичні дослідження, спрямовані як на розв'язання актуальних питань загальнотеоретичної юриспруденції, так і на осмислення доктринальних аспектів окремих галузей права та їхніх інститутів, зокрема конституційного права, можуть забезпечити належний рівень наукової достовірності лише за умови їх ґрунтування на міцному теоретико-методологічному підґрунті. Формування наукових узагальнень і концептуальних висновків є неможливим без використання системної методологічної бази правової науки. У цьому контексті аксіоматичним є положення про безпосередню залежність наукової теорії від обраної методології дослідження, адже саме вона визначає характер і глибину наукового пізнання правових явищ, інститутів та процесів.

У межах сучасної наукової парадигми методологія виступає визначальним чинником розвитку юридичної науки, оскільки вибір відповідних методологічних підходів забезпечує адекватне визначення об'єкта дослідження та формує логіку його аналізу. Для будь-якої наукової роботи принципово важливим є застосування чітко окресленої методології, що гарантує належну якість результатів і сприяє досягненню поставлених дослідницьких цілей та завдань.

Сучасна методологія є інструментом формування стратегії наукового пізнання, охоплюючи не лише методи, а й систему наукових підходів, принципів та прийомів дослідження. З огляду на це проблематика методології залишається однією з найскладніших і водночас найбільш актуальних як для юридичної науки, так і для правозастосовної практики.

Кожна галузь наукового знання формує власний методологічний інструментарій, що забезпечує аналіз відповідних суспільних процесів, вироблення наукових висновків і практичних рекомендацій. Не є винятком і конституційно-правова наука, для якої питання методології дослідження належать до числа найбільш складних та принципових. Особливої актуальності в сучасних умовах набувають проблеми методологічного забезпечення дослідження конституційно-правових аспектів місцевого самоврядування в Україні.

У межах сучасної наукової парадигми комплексне осмислення феномену місцевого самоврядування неможливе без аналізу його функціонального виміру. Саме дослідження функцій місцевого самоврядування дозволяє повніше розкрити його правову природу, а також з'ясувати характер і зміст діяльності суб'єктів муніципальної влади - територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

У цьому контексті варто враховувати, що одним із ключових завдань муніципальної реформи в Україні стало формування економічно спроможних і самодостатніх територіальних громад. З огляду на це особливої наукової актуальності набуває дослідження економічної функції місцевого самоврядування як важливого елемента його функціональної системи.

Водночас сучасні соціально-економічні виклики на місцевому рівні, спричинені російською збройною агресією, значно посилили потребу в ґрунтовному науковому аналізі економічної функції місцевого самоврядування. Такий аналіз є необхідним у контексті подолання наслідків воєнних дій, відновлення зруйнованої виробничої та соціальної інфраструктури, а також формування ефективних механізмів післявоєнного відновлення економіки держави на місцевому рівні.

Стан опрацювання проблеми. Проблематика методології конституційно-правової науки, зокрема в контексті тенденцій економізації конституційного права, формування конституційної економіки, економічного та фіскального конституціоналізму, а також методологічні проблеми наукового аналізу місцевого самоврядування, зокрема його економічного виміру, досліджувались у працях М. О. Баймуратова, О. М. Бориславської, Р. А. Джабраїлова, П. О. Добродумова, І. В. Дробуш, Р. Ю. Іванової, О. В. Ільницького, Ю. Б. Ключковського, В. В. Кравченка, А. Р. Крусян, О. М. Лощикіна, П. М. Любченка, Н. М. Оніщенко, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, О. В. Приходько, М. В. Савчина, В. О. Серьогіна, С. Г. Серьогіної, О. В. Скрипнюка, Ю. М. Тодики, В. А. Устименка, В. Л. Федоренка, А. М. Худика, Ю. С. Шемшученка та інших.

Метою дослідження є визначення основних методологічних підходів та принципів наукового аналізу економічної функції місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш важливих етапів у процесі становлення та розвитку конституціоналізму, громадянського суспільства та демократичної правової державності в Україні є визнання місцевого самоврядування та на цій основі - формування національної муніципально-правової доктрини. В основі її існування лежать об'єктивні підстави, пов'язані насамперед із процесами визнання місцевого самоврядування, становленням та розвитком суспільних відносин, що виникають у процесі децентралізації влади на базі системи самоорганізації населення за місцем проживання, організації та функціонування муніципальної влади, а також реалізації муніципальних прав людини.

Втім, основою сучасної філософії муніципально-правового знання виступає система найбільш загальних і глибоких за змістом ідей про зародження муніципалізму, його становлення та тенденції розвитку в умовах сучасних викликів, про аксіологічне значення та функціонально-телеологічну роль територіальних громад, муніципальної влади та муніципального права загалом. Така філософія є свого роду формою пізнання унікальності муніципального світу територіальних громад в їхньому аксіологічному, онтологічному та гносеологічному вимірах, системою теоретичного знання про фундаментальні принципи й форми реалізації муніципальної влади та муніципальних прав людини.

Тобто йдеться про формування сучасних методологічних засад муніципалізму, муніципальної науки та муніципальної реформи.

Безумовно, методологія наукового пізнання загалом та наукового пізнання права зокрема не є панацеєю від вирішення всіх проблем теорії та, тим паче, практики. Як слушно зазначає Н. М. Оніщенко, методологія науки може визначити лише загальні принципи ефективної пізнавальної діяльності, але не здатна окреслити всіх шляхів пізнання об'єкта дослідження. Тобто методологія, попри вироблення нею загальних підходів та принципів, не є «рецептурою» чи «технологією» здобуття нового знання. Водночас важливе значення методології в конкретних сферах наукового пізнання полягає у сприянні критичному аналізу можливих варіантів вирішення проблеми та обґрунтованому виключенні антинаукових шляхів дослідження¹.

Щодо методології дослідження місцевого самоврядування, ми вбачаємо необхідність урахування нею сучасних тенденцій розвитку конституційно-правової та муніципально-правової науки. Зазначені тенденції, зокрема, включають: по-перше, значне збільшення методологічних інструментів наукових досліджень та розширення кола досліджуваних питань; по-друге, дедалі ширше врахування прогресивного зарубіжного досвіду наукових досягнень конституційної та муніципальної теорії і практики; по-третє, підвищення уваги до питань організаційно-правового забезпечення розв'язання практичних проблем реформаторських процесів².

Так, на думку Ю. С. Шемшученка та О. В. Скрипнюка, в Україні відбувається процес розширення предмета наукового аналізу конституційно-правових явищ, який супроводжується зміщенням акцентів у бік практичної значущості наукових розробок, що, своєю чергою, передбачає переосмислення існуючої методології конституційно-правових досліджень³. При цьому вчені акцентують увагу на назрілій потребі формування постпозитивістської методології пізнання конституційно-правових явищ та процесів у зв'язку з вичерпанням потенціалу позитивізму, який застосовувався ще в радянській юридичній науці. На думку авторів, саме вирішення цього завдання в сучасних умовах є магістральним напрямом розвитку вітчизняної науки конституційного права, яка шукає універсальний методологічний інструментарій дослідження правової реальності⁴.

¹ Оніщенко Н.М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). Держава і право. Серія: юридичні науки. 2016. Вип. 71. С. 3-20, с. 10-11.

² Конституційне право України: підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: 2008. 416 с., с. 28.

³ Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку. Право України. 2010. № 1. С. 15-25. с.17

⁴ Ibid.

Слушною в цьому контексті є наукова позиція М. П. Орзіха, який відзначав вирішальне значення методології не лише у сфері гносеології, а й для конституційно-правової практики. Він, зокрема, звертав увагу на роль та значення методології конституційного права передусім як теорії та практики концептуального підходу не лише до конституційно-правових інститутів і нормативних постулатів, а й до конституційних процесів (конституціоналізації), які за своєю правовою природою охоплюють практично весь спектр суспільних відносин⁵.

Слід також наголосити, що сьогодні однією з головних ознак методології досліджень як конституційного права загалом, так і місцевого самоврядування зокрема, є домінування принципу людиноцентризму. Це проявляється у спрямуванні відповідних наукових розробок саме на людину, захист її прав та інтересів, на гуманізацію правової реальності, національного конституціоналізму, а також практики місцевого самоврядування⁶. Погоджуємося з думкою про необхідність пріоритетності ідеології людиноцентризму в методології дослідження місцевого самоврядування, де на першому місці має бути людина, наділена широким обсягом муніципальних прав, свобод та обов'язків, на другому - територіальна громада, яка є носієм та виразником спільних інтересів її жителів, і лише третє місце належить державі як сукупності територіальних громад, об'єднаних єдиною публічною владою⁷.

Людиноорієнтованість місцевого самоврядування та його органів є аксіомою сучасної муніципальної доктрини. Якщо у процесі організації та функціонування місцевого самоврядування втрачається його людиноцентристська сутність, якщо продовжує діяти принцип «панування» будь-якої (зокрема й муніципальної) влади над людиною замість «служіння» її інтересам - процес формування муніципалізму є безперспективним та позбавленим сенсу. У нових умовах людина, потрапляючи у сферу дії муніципального права, повинна позиціонуватися не як об'єкт управління з боку муніципальної влади, а насамперед як головний адресат виконуваних нею обов'язків, зокрема шляхом надання адміністративних послуг, тобто об'єкт, якому мають служити органи та посадові особи місцевого самоврядування.

Людиновимірна парадигма сучасного муніципального права формується на перетині філософії гуманізму, аксіології права, прав людини, теорії демократії, децентралізації та соціальної відповідальності територіальної громади, що перетворює місцеве самоврядування з інструмента публічної влади на механізм реалізації та захисту прав людини⁸. Людиноцентризм як парадигма муніципальної реформи розкриває антропологічні засади економічної, політичної та соціальної сфер; осмислює умови створення гуманного суспільства, в якому мають бути реалізовані імперативи справедливого і солідарного суспільства, реабілітовані такі поняття, як «гуманне суспільство», «гуманні відносини», «гуманна людина», «гуманістичне управління»⁹.

З огляду на це формування людиновимірної парадигми місцевого самоврядування як багатогранного та багатоаспектного явища обов'язково потребує ґрунтовного функціонального ана-

⁵ Орзіх М. П. Конституціоналістика у складі юридичних терміно-понять. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Одеса, 2009. Т. VIII. С. 120

⁶ Шаповал Н. В. Науково-методологічні засади децентралізації публічної влади та муніципальної реформи в контексті доктрини сучасного муніципалізму. Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. 388 с. С. 51-67, с. 55.

⁷ Сербюгіна С. Удосконалення місцевого самоврядування в Україні в умовах демократизації та консолідації суспільства. Право України. 2014. № 4. С.110-111, с. 110.

⁸ Батанов О. В. Людиноцентричність як нова парадигма українського муніципального права. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 76-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 10 грудня 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 8-15; Батанов О. Людина у місцевому самоврядуванні: проблеми взаємодії в умовах викликів російсько-української війни. Право України. 2024. № 6. С. 14-37. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2024-06-014>; Батанов О. В. Людина в місцевому самоврядуванні: правове людинорозуміння як предметна основа сучасного муніципального права. Правова держава. Випуск 35. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 256-268. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35>

⁹ Воронкова В. Г., Зуєва В. О. Антропологічні засади сучасного державотворення у контексті конституційної реформи. Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лют. 2016 р.) / Національний авіаційний університет. Тернопіль: Вектор. 2016. Т. 1. С. 58-60.

лізу, оскільки іманентною якістю будь-якої системи, крім виникнення та розвитку, є її функціонування¹⁰. Визначення особливостей функцій місцевого самоврядування дасть змогу повною мірою досягнути його роль у механізмі вирішення питань місцевого значення, управлінні місцевим господарством, наданні необхідних публічних послуг мешканцям громад, а також у політичному і громадянському суспільстві загалом.

Варто наголосити на тому, що війна не зупинила вітчизняної муніципальної реформи, розпочатої зі схваленням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні у 2014 році. Нагадаємо, що серед головних цілей муніципальної реформи, поряд з іншими, актуальними сьогодні залишаються: формування ефективного місцевого самоврядування, підвищення економічної спроможності територіальних громад шляхом передачі повноважень і матеріально-фінансових ресурсів від держави на місцевий рівень, розвиток комунального сектору економіки тощо.

Вважаємо, що при вирішенні зазначених завдань місцеве самоврядування як рушійна сила вказаних вище реформаторських процесів набуває характеру соціально-економічного врядування, що базується на правах людини на здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності, не забороненої законом. Крім того, вбачається, що основою місцевого самоврядування в економічному вимірі є: право приватної власності, право на участь у користуванні об'єктами комунальної власності та іншими економічними благами, необхідними для нормальної життєдіяльності місцевих жителів і стабільного функціонування територіальних громад¹¹.

На наше переконання, національна муніципальна реформа в сучасних умовах формування повноцінної ринкової економіки, а також науковий аналіз впливу господарсько-економічних чинників на розвиток місцевого самоврядування актуалізують потребу визначення принципово нових методологічних підходів до дослідження економічної функції місцевого самоврядування.

Вважаємо, що методологія дослідження економічної функції місцевого самоврядування має спиратися на низку застережень та висновків парадигмального й феноменологічного характеру, враховуючи їх концептуально-муніципальне осмислення у фокусі методології права загалом, методології муніципального права, людиноцентричних світоглядних засад публічної влади, її завдань, цілей та функцій, а також безпосередніх проявів муніципальної економічної діяльності територіальних громад.

Насамперед дослідження економічної функції місцевого самоврядування в умовах сучасного конституціоналізму зумовлює необхідність звернення до феномену конституційної економіки як особливого науково-методологічного інструментарію осмислення взаємодії публічної влади та економічних процесів. Конституційна економіка у цьому контексті постає не як окрема галузь знань, а як міждисциплінарна концепція¹², що дозволяє поєднати нормативно-правовий аналіз із дослідженням інституційних та функціональних аспектів економічної діяльності муніципальної влади як публічно-самоврядної влади територіальних громад.

У науково-методологічному вимірі місцевого самоврядування конституційна економіка виконує роль метарівня наукового аналізу муніципальної влади та муніципалізму, на якому економічні процеси осмислюються крізь призму конституційних обмежень публічної влади, водночас слугуючи інструментом досягнення конституційно значущих цілей на муніципальному рівні щодо вирішення економічних питань місцевого значення. Саме тому економічна функція місцевого само-

¹⁰ Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Київ, 2011. 478 с., с. 205.

¹¹ Бедрій Р. Б. Проблеми децентралізації у господарсько-економічній сфері. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монографія / за ред. доктора юрид. наук, професора О. В. Батанова; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка та академіка НАПрН України О. В. Скрипнюка. Київ: Талком, 2021. 498 с., с. 274.

¹² Батанов О. В. Економічний конституціоналізм як концепт. II Маріупольський конституційний форум «Візія майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції»: збірник матеріалів і тез (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.). Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 39-46; Приходько О. В. Публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки: дис. ... докт. філософії. Х. 2021. 224 с., с. 16; Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с., с. 39.

врядування у контексті нашого дослідження розглядається як конституційно детермінований, нормативно визначений та організаційно забезпечений напрям і вид публічної діяльності територіальної громади, спрямований на створення умов для її сталого соціально-економічного розвитку.

Методологічною основою характеристики феномену конституційної економіки в межах муніципально-правової проблематики економічної діяльності територіальних громад є насамперед функціональний підхід, який дозволяє розкрити економічну функцію місцевого самоврядування як відносно самостійний і стійкий напрям реалізації публічної влади. Застосування функціонального аналізу у поєднанні з ідеями конституційної економіки, на наше переконання, дає змогу відійти від формально-юридичного тлумачення компетенції органів місцевого самоврядування та зосередитися на сутності, змісті й соціальному призначенні їхньої економічної діяльності.

При цьому на парадигмальному рівні дослідження вважаємо за доцільне звернути увагу на зміщення домінуючих теоретичних моделей та акцентів в осмисленні сутності й змісту місцевого самоврядування та його економічної функції.

По-перше, йдеться про докорінну трансформацію державоцентричної парадигми регулювання економічних відносин (праксеологічний аспект) та розуміння економічних явищ, інститутів і процесів (доктринальний аспект) у напрямку формування та реалізації людиновимірної та грамадоцентричної (зокрема економічної) парадигми публічної влади та муніципального права. Відповідно до цього підходу економічна функція місцевого самоврядування не повинна розглядатися як делегований напрям або сектор державної економічної політики чи її складова. З позиції конституційної економіки в сучасному конституціоналізмі та муніципалізмі вона постає як власна (самоврядна) організаційно-забезпечена та нормативно-оформлена сфера публічно-економічної діяльності й відповідальності територіальної громади. З цієї точки зору економічна функція місцевого самоврядування є проявом економічної свободи та економічного виміру муніципальної автономії, а не лише результатом фінансової децентралізації державної влади.

Методологічне значення конституційної економіки у цьому контексті полягає в тому, що вона забезпечує вихід за межі традиційного уявлення про економічну функцію місцевого самоврядування як сукупність господарських, фінансово-бюджетних та інших передбачених законом повноважень. Натомість економічна діяльність територіальних громад розглядається як форма реалізації конституційно закріплених цінностей і принципів, насамперед соціальної держави, субсидіарності, повсюдності та фінансово-економічної автономії місцевого самоврядування.

У свою чергу, феномен конституційної свободи як одна з базових категорій сучасного конституціоналізму у своєму муніципальному вимірі постає ключовим методологічним орієнтиром у дослідженні економічної функції місцевого самоврядування. У конституційно-правовому сенсі свобода не зводиться виключно до негативного розуміння - як відсутності втручання публічної влади (тобто «свободи від», яка є свободою від зовнішніх обмежень), - а постає як нормативно гарантований і конституційно впорядкований простір автономної життєдіяльності людини як члена територіальної громади та самих територіальних громад як первинних суб'єктів місцевого самоврядування. Саме місцеве самоврядування в цьому контексті виступає інституційною формою конкретизації та реалізації конституційної свободи на локально-територіальному рівні організації соціуму та демократичної державності.

У цьому контексті варто наголосити, що сама природа місцевого самоврядування, яке може розвиватися і функціонувати лише в умовах свободи та демократії, є несумісною з диктатом держави. При цьому слід акцентувати увагу на зацікавленості держави у розвитку місцевого самоврядування та обов'язку його підтримувати. Водночас, як слушно зазначає В. С. Куйбіда, важливим є дотримання допустимих меж державної опіки щодо місцевого самоврядування, щоб уникнути обмеження прав останнього¹³. Тобто місцеве самоврядування має розвиватися природним шляхом за постійної підтримки та контролю з боку держави, яка повинна забезпечити його економічну,

¹³ Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія / В. С. Куйбіда. - Київ: МАУП, 2004. 432 с., с. 17.

організаційну та правову самостійність, створивши сприятливі умови для самореалізації територіальних громад та їх мешканців.

З огляду на це можна зробити такий висновок методологічного характеру: місцеве самоврядування є не об'єктом економічного врядування як продовження на місцевому рівні відповідної функції держави, а самостійним суб'єктом економічної діяльності публічної самоврядної влади в особі територіальної громади.

По-друге, йдеться про тенденції формування муніципалізму в цілому та економічного муніципалізму зокрема, що передбачає стрімкий рух від державно-управлінської моделі регулювання економіки до функціонально-інституційної людиновимірної парадигми муніципального права. Адже в умовах ринкової економіки та відкритого громадянського суспільства місцеве самоврядування набуває рис економічного самоврядування. У межах такого функціонального підходу економічна функція місцевого самоврядування не повинна зводитися лише до компетенції його органів та посадових осіб, переліку їхніх повноважень та предметів відання, а має розглядатися як стійкий напрям і вид організаційно-забезпеченої та нормативно-оформленої публічної діяльності, що відображає економічні інтереси та потреби територіальної громади в умовах ринкової економіки, громадянського суспільства та конституційної економіки.

Слід звернути увагу, що з позиції реалізації економічної функції місцевого самоврядування конституційна свобода економічної діяльності набуває комплексного характеру та проявляється у двох взаємопов'язаних вимірах - індивідуальному та колективному (муніципальному).

Індивідуальний вимір охоплює свободу економічної діяльності людини як члена територіальної громади, зокрема свободу підприємництва, свободу праці, право власності та інші економічні права, закріплені в Конституції, реалізація яких значною мірою залежить від регуляторної, бюджетної та управлінської діяльності органів місцевого самоврядування¹⁴.

Колективний вимір конституційної свободи економічної діяльності виявляється у свободі територіальної громади самостійно визначати напрями та пріоритети місцевого економічного розвитку, управляти комунальною власністю, формувати і використовувати місцеві фінансові ресурси тощо.

У цьому контексті, на нашу думку, економічна функція місцевого самоврядування може бути розглянута як особлива форма реалізації колективної конституційної свободи територіальної громади, що є похідною від народного суверенітету у його децентралізованому вимірі. При цьому така свобода перебуває у синергетичному та функціональному зв'язку з конституційними принципами верховенства права, демократії участі, єдності економічного простору держави, соціальної держави та захисту прав людини. Варто звернути увагу й на те, що з позицій доктрини конституціоналізму економічна функція місцевого самоврядування має оцінюватися крізь призму принципів пропорційності, субсидіарності та заборони надмірного втручання у сферу приватної економічної ініціативи.

З огляду на це можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування є насамперед індикатором зрілості територіальної громади та муніципалізму в цілому, а не лише результатом законодавчого розподілу компетенцій в економічній сфері.

По-третє, йдеться про процеси конституціоналізації економіки та муніципалізації економічної функції місцевого самоврядування. У сучасній парадигмі муніципального права реалізація економічної функції місцевого самоврядування обумовлюється, з одного боку, конституційним визнанням територіальної громади первинним суб'єктом муніципальної влади, а з іншого - принци-

¹⁴ Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с., с. 414-415; Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2016. 202 с., 125, 51, 106.

пами конституційної економіки, вільного ринку, громадянського суспільства, субсидіарності, фінансової самодостатності та соціальної держави¹⁵. У цьому контексті вона набуває організаційно-забезпеченого та нормативно-оформленого характеру, що обмежує не лише етатизм та державне втручання, а й так званий внутрішній муніципальний патерналізм з боку органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Отже, істотне методологічне значення у процесі досягнення мети та вирішення завдань дослідження має конституційно-концептуальний підхід, у межах якого конституційна економіка розглядається як система «правил гри», закріплених у Конституції та законодавстві, що, з одного боку, визначають межі, способи і напрями економічної діяльності публічних суб'єктів, а з іншого - виступають гарантією економічної свободи.

За такого підходу місцеве самоврядування постає як економічний інститут конституційного рівня, а його економічна функція - як похідна від конституційного статусу територіальної громади.

Функціональний підхід дозволяє розглядати конституційну свободу не лише як ціннісну основу, а й як внутрішній критерій здійснення економічної функції місцевого самоврядування. Економічна діяльність муніципальної влади набуває конституційної легітимності настільки, наскільки вона сприяє розширенню можливостей економічної самореалізації як територіальної громади в цілому, так і окремих її членів. Натомість надмірне регулювання, патерналістські підходи або фіскальний доміант здатні трансформувати економічну функцію з інструменту свободи на механізм її обмеження.

У феноменологічному вимірі конституційна свобода у сфері місцевого самоврядування проявляється через конкретні управлінські рішення, бюджетні пріоритети, муніципальні програми соціально-економічного розвитку та форми участі населення у вирішенні економічних питань місцевого значення. Аналіз практики свідчить про асиметричність реалізації цієї свободи, що зумовлена різним рівнем фінансово-економічної спроможності територіальних громад, якістю місцевого управління та ступенем реальної децентралізації публічної влади.

Важливим є також активне застосування системно-структурного підходу, який дозволяє розглядати економічну функцію місцевого самоврядування у системному взаємозв'язку з іншими функціями: політичною, соціальною, екологічною, інформаційною, контрольною тощо¹⁶. У контексті конституційної економіки такий підхід забезпечує розуміння економічної функції як елемента цілісного механізму місцевого самоврядування, що функціонує в межах єдиного конституційного простору держави та водночас ґрунтується на принципі муніципальної автономії.

З огляду на це, на нашу думку, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування є елементом конституційного механізму балансу публічної влади, її поділу не лише по горизонталі, а й по вертикалі, а не суто адміністративною діяльністю у сфері економіки.

По-четверте, йдеться про зміну аксіологічної концепції правового регулювання економічних відносин та формування громадоцентричної парадигми муніципального права. Сучасні методологічні підходи до осмислення сутності економічної функції місцевого самоврядування мають акцентуватися не лише на питаннях економічної, фінансової чи фіскальної ефективності, а й на проблемах сталого місцевого розвитку, економічної спроможності територіальної громади, її економічної участі та інклюзивності.

Саме тому важливим елементом методології дослідження є аксіологічний підхід, який дозволяє оцінювати економічну функцію місцевого самоврядування з позицій її відповідності базовим конституційним цінностям: гідності, свободі, демократії, правам людини, солідарності, соціально-справедливості тощо. У межах конституційної економіки економічна діяльність органів місцевого самоврядування набуває чітко виражених ціннісних орієнтирів, зокрема забезпечення гідного рівня життя,

¹⁵ Батанов О. В. Сучасне муніципальне право України: чинники становлення та тенденції розвитку в умовах російсько-української війни. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня 2024 р., м. Львів) / (за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія). - Львів, 2024. - 172 с., с. 11-20.

¹⁶ Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Київ, 2011. 478 с., с. 228.

соціальної справедливості, економічної участі членів територіальної громади та міжпоколінної відповідальності за майбутнє свого села, селища або міста. Такий підхід унеможлиблює трактування економічної функції як інструменту суто технічного управління економічними ресурсами та процесами.

Вбачається, що серед економічних умов формування аксіологічного підходу до визначення муніципальних цінностей є поглиблення в Україні реформи децентралізації влади, побудова реального місцевого самоврядування з економічно спроможними територіальними громадами, належною матеріально-фінансовою основою, забезпечення економічних прав мешканців, надання їм необхідних послуг на місцевому рівні тощо. При цьому основою нової парадигми муніципальних цінностей мають бути принципи, сформовані і втілені в життя у розвинених зарубіжних демократіях, де реальне місцеве самоврядування функціонує вже протягом тривалого часу, створюючи сприятливі передумови для прогресивного поступу суспільства, територіальних громад та їх мешканців¹⁷. Так, серед європейських цінностей, пов'язаних із ринковою економікою, можна виокремити рівність усіх форм власності, недоторканність приватної власності, свободу підприємництва, економічну конкуренцію тощо.

Аксіологічний підхід дозволяє розкрити гуманістичний зміст економічної функції місцевого самоврядування, у межах якої конституційна свобода виступає не абстрактною декларацією, а практичним орієнтиром публічної економічної політики на локальному рівні. У цьому сенсі кожне рішення органів місцевого самоврядування у сфері економіки має оцінюватися з погляду його впливу на простір автономної життєдіяльності особи - мешканця відповідного села, селища чи міста та, насамперед, відповідної територіальної громади в цілому.

З огляду на це, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування має ціннісно-орієнтований людиновимірний характер, інтегрований у концепцію муніципальної демократії, конституційної економіки та економічного конституціоналізму.

У контексті висвітлення методологічних проблем дослідження економічної функції місцевого самоврядування важливими є й інші висновки феноменологічного характеру. Феноменологічний метод у муніципальному праві сприяє розгляду муніципально-правової реальності, що сприймається як на рівні індивідуальних суб'єктивних переживань, так і на рівні наявної системи правовідносин, пов'язаних із колективним суспільним усвідомленням та визнанням цінності місцевого самоврядування, муніципального права та пояснення сутності муніципалізму ціннісними феноменами.

Феноменологічний рівень дозволяє описати, як саме економічна функція проявляється у реальності муніципалізму та праксеології муніципального права. Так, у феноменологічному вимірі економічна функція місцевого самоврядування існує не як наслідок дії абстрактної норми позитивного права, а як сукупність муніципальних практик, рішень і взаємодій у межах територіальної громади, що проявляються через муніципальний бюджетний процес, управління комунальною власністю, локальне економічне планування тощо. Тобто економічна функція місцевого самоврядування є процесуальним феноменом, а не статичною компетенцією, встановленою позитивним правом. При цьому в умовах реального муніципалізму економічна функція місцевого самоврядування реалізується нерівномірно в різних територіальних громадах, а її обсяг і зміст залежать від дієздатності самої територіальної громади, її фінансової спроможності та ресурсної бази, людського капіталу, муніципальної та економічної культури, рівня розвитку місцевого бізнесу та його включеності у життєдіяльність територіальної громади тощо.

З огляду на зазначене вище, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування має конкретно зумовлений муніципальним життям територіальної громади характер, що унеможлиблює її уніфіковане нормативне моделювання на

¹⁷ Падалко Г. В. Служба в органах місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Харків, 2013. 485 с., с. 64.

рівні позитивного закону. Закон лише створює загальні правові рамки розвитку місцевого самоврядування та його економічної активності.

У цьому контексті варто звернути увагу на дуалістичний характер діяльності територіальних громад в економічній сфері. Феноменологічно, з одного боку, економічна функція місцевого самоврядування обов'язково поєднує публічно-владний організаційно-забезпечений компонент (наявність відповідних органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які мають нормативно закріплені компетенційні повноваження щодо вирішення економічних питань місцевого значення), а з іншого - на стадії своєї реалізації перебуває в синергетичній єдності зі станом місцевого бізнесу, розвитком підприємництва у територіальній громаді, містить елементи партнерства з приватним сектором і громадянським суспільством тощо, тобто включена у процеси, які практично неможливо встановити імперативними рішеннями держави.

З огляду на це, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування є гібридним публічно-приватним феноменом, що, з одного боку, виходить за межі класичної державницької моделі адміністрування економічної діяльності, а з іншого - підтверджує висновки публічно-приватної концепції муніципального права, тобто його розуміння як галузі публічного права, принципи, предмет, методи та система якого ускладнені приватноправовим компонентом, а норми регулюють насамперед суспільні відносини, що виникають у процесі визнання, становлення, організації та здійснення муніципальної влади, а також реалізації та захисту муніципальних прав людини та виражають публічні й приватні, соціально-економічні та політичні цінності муніципальної демократії та прав людини¹⁸.

Саме тому в процесі реалізації економічної функції місцевого самоврядування часто виникають конфлікти та суперечності між державою і територіальною громадою, між сільськими, селищними, міськими головами, представницькими та виконавчими органами місцевого самоврядування, зокрема з погляду економічної доцільності і соціальної справедливості.

Висновки. Таким чином, у своїй сукупності парадигмальні та феноменологічні підходи дозволяють зробити ключовий загальнометодологічний висновок: економічна функція місцевого самоврядування є багатовимірним муніципально-правовим феноменом, який не може бути адекватно досліджений виключно в межах нормативно-догматичного або економіко-управлінського аналізу, а потребує інтеграції функціонального, системного, інституційного, аксіологічного, соціологічного, феноменологічного та праксеологічного підходів. Таке методологічне поєднання дозволяє розкрити економічну функцію місцевого самоврядування як багатовимірний конституційний та муніципально-правовий феномен, що відображає не лише механізми управління економічними відносинами, а й глибинні ціннісні та інституційні засади сучасного конституціоналізму та муніципалізму.

Парадигмальний та феноменологічний підходи у структурі наукової методології дозволяють зосередитися на реальних праксеологічних проявах конституційної економіки на місцевому рівні. Вони спрямовані на виявлення того, яким чином конституційні принципи організації економічної системи держави втілюються у практиці діяльності територіальних громад й органів місцевого самоврядування, а також на аналіз відмінностей й особливостей між нормативно закріпленою моделлю економічної автономії територіальних громад і фактичними умовами її реалізації у муніципальній практиці.

У цьому вимірі економічна функція місцевого самоврядування постає як динамічний феномен взаємодії правових норм, економічних інтересів та управлінських практик, а конституційна свобода розглядається як системоутворювальний елемент економічного муніципалізму. Економічна свобода забезпечує концептуальний зв'язок між конституційною економікою, економічною автономією територіальних громад та реальними механізмами місцевого розвитку, водночас виступаючи критерієм ефективності та легітимності економічної діяльності органів місцевого самоврядування.

¹⁸ Батанов О. В. Теорія муніципального права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 412 с. С. 23, 25.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с.
2. Батанов О. В. Економічний конституціоналізм як концепт. II Маріупольський конституційний форум «Візія майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції»: збірник матеріалів і тез (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.). Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 39-46
3. Батанов О. В. Людина в місцевому самоврядуванні: правове людинорозуміння як предметна основа сучасного муніципального права. Правова держава. Випуск 35. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 256-268. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35>
4. Батанов О. В. Людиноцентричність як нова парадигма українського муніципального права. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 76-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 10 грудня 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 8-15.
5. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Київ, 2011. 478 с
6. Батанов О. В. Сучасне муніципальне право України: чинники становлення та тенденції розвитку в умовах російсько-української війни. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня 2024 р., м. Львів) / (за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія). Львів, 2024. 172с. С. 11-20.
7. Батанов О. В. Теорія муніципального права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 412 с.
8. Батанов О. Людина у місцевому самоврядуванні: проблеми взаємодії в умовах викликів російсько-української війни. Право України. 2024. № 6. С. 14-37. DOI: <https://doi.org/10.33498/loou-2024-06-014>
9. Бедрій Р. Б. Проблеми децентралізації у господарсько-економічній сфері. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монографія / за ред. доктора юрид. наук, професора О. В. Батанова; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка та академіка НАПрН України О. В. Скрипнюка. Київ: Талком, 2021. 498 с. С. 273-284.
10. Воронкова В. Г., Зуєва В. О. Антропологічні засади сучасного державотворення у контексті конституційної реформи. Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лют. 2016 р.) / Національний авіаційний університет. Тернопіль: Вектор. 2016. Т. 1. С. 58-60.
11. Конституційне право України: підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: 2008. 416 с.
12. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія. Київ: МАУП, 2004. 432 с.
13. Оніщенко Н.М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). Держава і право. Серія: юридичні науки. 2016. Вип. 71. С. 3-20.
14. Орзіх М. П. Конституціоналістика у складі юридичних терміно-понять. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Одеса, 2009. Т. VIII. С. 120.
15. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2016. 202 с.
16. Падалко Г. В. Служба в органах місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Харків, 2013. 485 с.,
17. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с.
18. Приходько О. В. Публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки: дис. ... докт. філософії. Х. 2021. 224 с.
19. Серьогіна С. Удосконалення місцевого самоврядування в Україні в умовах демократизації та консолідації суспільства. Право України. 2014. № 4. С. 110-111.
20. Шаповал Н. В. Науково-методологічні засади децентралізації публічної влади та муніципальної реформи в контексті доктрини сучасного муніципалізму. Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. 388 с. С. 51-67.
21. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку. Право України. 2010. № 1. С. 15-25.

References

Bibliography:

1. Batanov O. Liudyna u mistsevomu samovriaduvanni: problemy vzaiemodii v umovakh vyklykiv rosiisko-ukrainskoi viiny. *Pravo Ukrainy*. 2024. № 6. S. 14-37. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2024-06-014>
2. Batanov O. V. Ekonomichni konstitutsionalizm yak kontsept. II Mariupolskyi konstitutsiyni forum «Vizii maibutnoho: konstitutsiyni vymir povoiennoho vidnovlennia Ukrainy ta yevropeiskoi intehratsii»: zbirnyk materialiv i tez (m. Kyiv, 6 zhovtnia 2023 r.). Kyiv: VAITE, 2023. S. 39-46
3. Batanov O. V. Liudyna v mistsevomu samovriaduvanni: pravove liudynorozuminnia yak predmetna osnova suchasnoho munitsypalnoho prava. *Pravova derzhava*. Vypusk 35. Kyiv: In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2024. S. 256-268. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35>
4. Batanov O. V. Liudynotsentrychnist yak nova paradyhma ukrainskoho munitsypalnoho prava. *Zakhyst prav liudyny v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy vdoskonalennia: zbirnyk tez Naukovo-praktychnoho kruhloho stolu, prysviachenoho 76-y richnytsi proholoshennia Zahalnoi deklaratsii prav liudyny (m. Khmelnytskyi, 10 hrudnia 2024 roku)*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 2024. S. 8-15.
5. Batanov O. V. Munitsypalna vlada v Ukraini: konstitutsiino-pravovi problemy orhanizatsii ta funktsionuvannia: dys. ... dokt. yuryd. nauk.: spets. 12.00.02 - konstitutsiine pravo; munitsypalne pravo. Kyiv, 2011. 478 s
6. Batanov O. V. Suchasne munitsypalne pravo Ukrainy: chynnyky stanovlennia ta tendentsii rozvytku v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: zdobutky, problemy ta perspektyvy: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo praktychnoi konferentsii (31 travnia 2024 r., m. Lviv) / (za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia)*. Lviv, 2024. 172s. S. 11-20.
7. Batanov O. V. *Teoriia munitsypalnoho prava: monohrafiia*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2024. 412 s.
8. Bedrii R. B. *Problemy detsentralizatsii u hospodarsko-ekonomichnii sferi. Konstitutsiino-pravovi problemy mistsevoho samovriaduvannia ta detsentralizatsii publichnoi vlady v Ukraini: monohrafiia / za red. doktora yuryd. nauk, profesora O. V. Batanova; peredmova akademika NAN Ukrainy YU. S. Shemshuchenka ta akademika NAPrN Ukrainy O. V. Skrypniuka*. Kyiv: Talkom, 2021. 498 s. S. 273-284.
9. Ivanova R. YU. *Konstitutsiina ekonomika yak mekhanizm orhanizatsii pravovoi demokratychnoi derzhavy: monohrafiia*. Kyiv: In Yure, 2017. 184 s.
10. *Konstitutsiine pravo Ukrainy: pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakladiv / za red. V. P. Kolisnyka ta YU. H. Barabasha*. Kharkiv: 2008. 416 s.
11. Kuibida V. S. *Pryntsypy i metody diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: monohrafiia*. Kyiv: MAUP, 2004. 432 s.
12. Onishchenko N.M. *Metodolohiia teorii derzhavy i prava (deiaki aspekty rozghliadu)*. *Derzhava i pravo. Serii: yurydychni nauky*. 2016. Vyp. 71. S. 3-20.
13. Orzikh M. P. *Konstitutsionalistyka u skladi yurydychnykh termino-poniat*. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*. Odesa, 2009. T. VIII. S. 120.
14. Osiadla M. V. *Svoboda yak tsinnist prava (teoretyko-pravovy aspekt): dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 - teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen*. Kyiv, 2016. 202 s.
15. Padalko H. V. *Sluzhba v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky: dys. ... dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 - konstitutsiine pravo; munitsypalne pravo*. Kharkiv, 2013. 485 s.,
16. *Pravove rehuliuвання ekonomichnoi systemy: instytutsii, pravyla, protsedury: monohrafiia / za red. prof. M. V. Savchyna*. Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2021. 830 s.
17. *Prykhodko O. V. Publichno-pryvatne partnerstvo v aspekti konstitutsiinoi ekonomiky: dys. ... dokt. filosofii. KH. 2021. 224 s.*
18. Serohina S. *Udoskonalennia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini v umovakh demokratyzatsii ta konsolidatsii suspilstva*. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 4. S. 110–111.
19. Shapoval N. V. *Naukovo-metodolohichni zasady detsentralizatsii publichnoi vlady ta munitsypalnoi reformy v konteksti doktryny suchasnoho munitsypalizmu. Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini u konteksti zarubizhnogo dosvidu ta yevrointehratsiinykh protsesiv: kolektyvna monohrafiia / za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia; peredmova akademika NAN Ukrainy YU. S. Shemshuchenka*. Lviv: SPOLOM, 2021. 388 s. C. 51-67.
20. Shemshuchenko YU. S., Skrypniuk O. V. *Nauka konstitutsiinoho prava: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku*. *Pravo Ukrainy*. 2010. № 1. S. 15-25.
21. Voronkova V. H., Zuieva V. O. *Antropolohichni zasady suchasnoho derzhavotvorenna u konteksti konstitutsiinoi reformy. Pravova reforma v suchasnykh umovakh: dosiahnennia i perspektyvy: materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 26 liut. 2016 r.) / Natsionalnyi aviatsiyni universytet. Ternopil: Vektor. 2016. T. 1. S. 58-60.*

УДК 342:352

Публікація: 31.03.2026

doi.org/10.30970/jcl.1.2026.3

Наталія Янюк

Кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного та фінансового права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка,
Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0001-6427-2599

E-mail: nataliya.yanyuk@lnu.edu.ua

Подано до друку: 06.01.2026

Рецензія 1: 05.03.2026

Рецензія 2: 18.02.2026

Затверджено до друку: 13.03.2026

РЕФОРМА ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ

PUBLIC ADMINISTRATION REFORM IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION OF POWER: PROSPECTS FOR THE EUROPEAN CHOICE

Nataliia Yaniuk

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law,
Faculty of Law, Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Abstract | The article examines the history of the implementation of the principle of decentralization of public power in Ukraine and provides a retrospective review of the legislation that accompanied this process. Local self-government is characterized as a component of public administration and the primary subject of decentralization. The EU experience shows that there is no universal model for organizing public power. The authors identify the problems of implementing the decentralization of public power and propose ways to solve them. Furthermore, the article analyzes the experience of certain European Union member states, in particular France, regarding public administration reform. Attempts to reform local self-government have been made since the declaration of Ukraine's independence. The main obstacle to reform was the lack of consensus on the organization of local executive authorities and local self-government bodies. Emphasis is placed on two main areas of decentralization of power: the delineation of powers between executive authorities and local self-government bodies, and the definition of the boundaries of responsibility of each of them. One way to implement the principle of decentralization is the reform of local executive authorities,

which are designed to ensure the effective implementation of government programs and exercise control over legality at the local level. To improve Ukrainian legislation, it is suggested to use the experience of France and replace local state administrations with a system of prefects. The reform of the service in local self-government bodies is a component of the public administration reform. The Law of Ukraine "On Service in Local Self-Government Bodies" (2023) reflects European principles of local self-government and public service standards, and is also consistent with the legislation on public service in executive bodies. The application of the new Law extends to the entire service in local self-government bodies - both to employees appointed through competition and to elected officials. The public administration reform in Ukraine should contribute to the implementation of European standards of decentralization.

Keywords: local self-government, local state administrations, service local self-government bodies, decentralization, division of powers.

Анотація | У статті розглянуто історію впровадження принципу децентралізації публічної влади в Україні і подано ретроспективний огляд законодавства, яке супроводжувало цей процес. Місцеве самоврядування охарактеризовано як складову публічної адміністрації і головного суб'єкта децентралізації. Досвід країн ЄС показує, що не існує універсальної моделі організації публічної влади. Визначено проблеми реалізації децентралізації публічної влади та запропоновано шляхи їх вирішення. Проаналізовано досвід деяких країн-членів Європейського Союзу, зокрема Франції, щодо реформи публічної адміністрації. Спроби реформувати місцеве самоврядування проводилися з часу проголошення незалежності України. Головною перешкодою на шляху до реформи стала відсутність консенсусу щодо питання організації виконавчої влади на місцях та органів місцевого самоврядування. Зроблено акцент на двох основних напрямках децентралізації влади: розмежування повноважень між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також визначення меж відповідальності кожного з них. Одним із способів впровадження принципу децентралізації є реформа місцевих органів виконавчої влади, які покликані забезпечити ефективне виконання урядових програм і здійснювати контроль за законністю на місцях. Для удосконалення законодавства України запропоновано використати досвід Франції і замінити місцеві державні адміністрації системою префектів. Реформа служби в органах місцевого самоврядування є складовою реформи публічної адміністрації. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (2023) відтворює європейські принципи місцевого самоврядування та стандарти публічної служби, а також узгоджується із законодавством про державну службу в органах виконавчої влади. Дія нового Закону поширюється на всю службу в органах місцевого самоврядування - як на службовців, які призначаються за конкурсом, так і на виборних посадових осіб. Реформа публічної адміністрації в Україні має сприяти впровадженню європейських стандартів децентралізації.

Ключові слова: місцеве самоврядування, місцеві державні адміністрації, префект, служба в органах місцевого самоврядування, децентралізація, розмежування повноважень.

Вступ. Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони¹, Україна остаточно визначила вектор подальших реформ із запровадження європейських принципів в усі сфери життя. Це зумовило необхідність перегляду підходів до формування територіальної організації влади, яка відтепер має орієнтуватися на «зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування». Це вимагає створення нової моделі влади, яка б ґрунтувалася на засадах збалансованого розвитку всіх територій з урахуванням місцевих потреб і забезпечувала інтереси населення, зокрема стосовно надання адміністративних та інших публічних послуг.

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Україна успадкувала адміністративно-командну систему державного управління, з наслідками якої стикається й донині. Значна концентрація державної влади стала перешкодою в досягненні очікуваних результатів від проведених адміністративної та територіальної реформ, реформи публічної служби тощо. Прагнення побудувати державу на демократичних засадах об'єктивно зумовило пошук нової концепції організації влади, яка б одночасно відповідала європейським принципам і враховувала національні історико-культурні традиції. Європейська практика свідчить, що на сьогодні не вироблено універсальної моделі організації публічної влади. Водночас беззаперечним є той факт, що важливе значення в цьому процесі має вміння взаємодіяти; насамперед ідеться про взаємодію між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Їхні відносини мають будуватися на ключовому принципі - децентралізації публічної влади, тобто на оптимальному розподілі повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також на злагодженій співпраці шляхом адміністративно-договірного регулювання. Принцип поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, поряд із принципами єдності й цілісності державної території, збалансованості та іншими засадами територіального устрою України, закріплений у ст. 132 Конституції України².

Стан дослідження. Питання регіональної політики загалом і принцип децентралізації влади зокрема неодноразово ставали предметом наукового дослідження в різних площинах, але найчастіше - у сфері державного управління та права. З огляду на сутність децентралізації та її безпосередній вплив на публічну адміністрацію, до складу якої входять органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, найбільший науковий інтерес ця тема становить для представників конституційного, адміністративного та фінансового права. У конституційному праві значну увагу дослідженню поняття і змісту децентралізації приділено у працях М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, Р. Б. Бедрія, О. М. Бориславської, В. І. Борденюка, В. С. Куйбіди, І. Я. Заяця, В. І. Чушенка та інших. В адміністративному праві дослідження впливу децентралізації влади на формування і діяльність органів публічної адміністрації, зокрема й на забезпечення надання адміністративних послуг населенню, викладені у працях О. Ф. Андрійко, Л. Р. Білої-Тіунової, Н. Р. Нижник, В. А. Дерезь, І. Б. Коліушка, В. П. Тимошука, А. М. Школика та інших. Питання фінансової децентралізації як обов'язкової умови розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування висвітлені у працях Н. В. Воротиної, О. В. Ільницького, І. Б. Заверухи та інших.

Попри значну увагу до теми децентралізації з боку фахівців у галузі права, вона все ще не втратила актуальності. Зокрема, можна виокремити певні проблеми впровадження принципу децентралізації влади в Україні. По-перше, у 2019 році було розпочато реформу щодо заміни місцевих державних адміністрацій системою префектів за зразком французької моделі. У зв'язку з цим підготували проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» (2019)³, проте вже в січні 2020 року його відкликали через розбіжності в баченні цього інституту представниками різних політичних сил. Подальше доопрацювання проекту сповільнилося через воєнний стан в Україні. По-друге, з 2015 року тривала підготовка реформи служби в органах місцевого самоврядування, і лише у 2023 році було ухвалено Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування», проте він набере чинності лише у повоєнний час.⁴ По-третє, вагоміші успіхи спостерігаються у сфері надання адміністративних послуг, оскільки у 2020 році було розширено повноваження органів місцевого самоврядування, зокрема щодо створення ЦНАПів. Водночас у період воєнного стану виникли нові виклики, оскільки з'явилася потреба в послугах, зумовлених релокацією бізнесу та необхідністю надання статусу внутрішньо переміщеної особи. По-четверте, загалом позитивним є удосконалення процедури адміністративного оскарження актів органів місцевого самоврядування, що стало можливим на підставі Закону України

² Конституція України від 28 червня 1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

³ Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644

⁴ Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 02.05.2023 р. зі змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20>

«Про адміністративну процедуру» (2022)⁵, проте залишаються актуальними питання формування відповідних комісій, за наявності яких таке оскарження стає можливим.

Це далеко не вичерпний перелік питань, які потребують розв'язання в процесі децентралізації влади. Від їхнього вирішення залежить ефективність управління територією, професійне й оперативне усунення поточних проблем територіальної громади, надання якісних адміністративних та інших публічних послуг, а отже, і залучення додаткових інвестицій для розвитку територій та швидкого відновлення у повоєнний період.

Метою статті є визначення впливу децентралізації на реформу публічної адміністрації та оновлення інституту служби в органах місцевого самоврядування, а також окреслення перспектив впровадження європейських стандартів і принципів у процес децентралізації в Україні.

Основний виклад. Державотворення, подібно до зведення стійкої будівлі, потрібно починати із закладення міцного фундаменту, яким мають стати ціннісні орієнтири та принципи, що на них у подальшому будуть формуватися публічно-владні інституції. Історія доводить, що сильними є ті держави, які проголосили права людини і громадянина, а система публічної влади в них сформована так, щоб створити умови та механізми для їх забезпечення. Водночас в органах публічної влади має існувати баланс повноважень, який, з одного боку, запобігав би узурпації влади одним органом, а з іншого - дозволяв би адаптуватися до змін у суспільних відносинах, швидко реагувати на потреби населення та вирішувати їх. Ці чинники враховує теорія розподілу державної влади. Учений-конституціоналіст В. І. Чушенко звернув увагу на те, що, «формулюючи теорію поділу влад, Монтеск'є виходив із положення, що влада за своєю сутністю є єдиною і неподільною», натомість «йшлося про виділення трьох основних функцій єдиної влади і про розмежування компетенції трьох груп органів, які здійснюють неподільну владу», що «за змістом є певною функціонально-компетенційною цілісністю трьох груп державних органів, які здійснюють єдину державну владу». Ці гілки влади «координують свої дії, співпрацюють для досягнення спільної мети, взаємостримуючи одна одну при потребі», а «конституції, конституційне законодавство держав, які виходили із концепції поділу влад, закріплюючи самостійність кожної гілки влади, одночасно містять норми про співпрацю її з іншими гілками влади». Автор підсумовує: «взаємостримання трьох влад логічно передбачає їхній взаємогляд і контроль».⁶

Певною мірою елементи теорії поділу державної влади лежать і в основі принципу децентралізації влади. Шляхом збалансованого розмежування повноважень між місцевими органами державної влади та місцевого самоврядування можна уникнути домінування державного управління на певній території і водночас сприяти досягненню спільної мети щодо її розвитку та забезпечення потреб громади. При цьому важливим є нормативне визначення способів контролю та меж відповідальності цих органів. Вирішення цих питань на етапі проголошення державності дало б можливість Україні створити надійні основи місцевого самоврядування та уникнути багатьох подальших проблем у взаємовідносинах між органами влади на місцевому рівні. Державотворчий процес в Україні відбувався доволі складно, а впровадження децентралізації, як зазначають науковці, є «історією суперечностей, пов'язаних із пошуком найкращої форми організації державної влади»⁷.

У Преамбулі Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990р.⁸ було визначено основні цілі для створення демократичного суспільства, прагнення побудови правової держави, утвердження суверенітету і самоврядування народу України. У подальшому Закон України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 7 грудня 1991

⁵ Про адміністративну процедуру. Закон України від 17.02.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>

⁶ Чушенко В.І. Форма державного управління у сучасний період державотворення в Україні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції. 3-4 лютого 2011 р. - Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. С.125. С. 124-126.

⁷ Трачук П.А., Тимчак В.В. Реалізація принципу децентралізації влади в Україні // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75. Ч. 1. С.293-298. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/50.pdf>

⁸ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР (БВР). 1990. N 31. ст.429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

р. закріпив принцип оптимальної децентралізації (ст. 3); визначив делегування державою повноважень виконавчим комітетам відповідних рад (ст. 32); а також було зазначено, що «делегування державою повноважень виконавчим комітетам відповідних Рад супроводжується передачею їм фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення цих повноважень» (ст. 42)⁹. Проте після їх проголошення не було зроблено наступного кроку - їхнього впровадження.

У науковій літературі слушно наголошено на тому, що «суттєві зміни у розвитку місцевого самоврядування відбулися 5 березня 1992 р., коли Верховна Рада України прийняла закон, яким запровадила в системі місцевих органів виконавчої влади нову ланку - інститут Представника Президента України, який мав стати главою місцевої державної адміністрації на рівні області, міст Києва і Севастополя, району... які формувалися на базі виконавчих комітетів відповідних Рад народних депутатів, їх відділів і управлінь... органи, які формально мали представницький характер, набували статусу органів державної влади». Представник Президента України мав забезпечити взаємовідносини між центром і територіями щодо регіонального розвитку. Водночас відсутність політичного рішення та належного наукового обґрунтування стосовно способу формування цього інституту викликали значний спротив у суспільстві, і цей етап існування нової інституції був нетривалим. Уже 3 лютого 1994 року було прийнято Закон України «Про формування місцевих органів влади і місцевого самоврядування», яким знову запроваджувалася попередня модель місцевого самоврядування. Законом було передбачено припинення повноважень представників Президента України та очолюваних ними місцевих державних адміністрацій. Виконавчу владу на місцевому рівні мали здійснювати виконавчі комітети та голови відповідних рад.¹⁰ Після укладення 8 червня 1995 року Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України»¹¹ вони знову з'явилися в системі виконавчої влади. На перший погляд, процес нагадував спроби децентралізації влади, але за своєю суттю це було протистояння двох окремих ланок публічної адміністрації. Без належної організації та злагоджених дій цих органів влади жодна реформа не приведе до успіху.

Розподіл повноважень має здійснюватися на засадах взаємної узгодженості та поступок між органами публічної влади. Характеризуючи цей процес, вчений-конституціоналіст Л. В. Бориславський звернув увагу на те, що «створений Конституцією механізм влади - це завжди компроміс, оскільки у громадянському житті беруть участь або ведуть боротьбу за владу різні політичні сили. Цей компроміс, хоча і вимушений, але все ж таки добровільний, виражає загальну зацікавленість у вирішенні проблеми влади і свободи на основі закону, а не шляхом застосування сили». При цьому автор наголошує на ключових моментах: «компроміс», «добровільність», «зацікавленість вирішувати проблеми влади і свободи» та робити це «на основі закону».¹² Отже, має бути сформований інститут місцевого самоврядування, наділений власними та делегованими державою повноваженнями. Обґрунтовуючи необхідність його функціонування, вчені-конституціоналісти В. І. Чушенко й І. Я. Заяць слушно зауважили: «Держава, незалежно від досягнутого нею рівня соціально-економічного розвитку, без участі громадськості не може оптимально задовольнити потреби сучасної людини... держава не в змозі брати на себе весь тягар соціально-економічного розвитку».¹³ Професорка О. М. Бориславська зазначила, що «самоврядування - найповніше втілення демократії», і від

⁹ Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» Закон України від 7 грудня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12> (втратив чинність)

¹⁰ Янюк Н.В. Проблемні питання запровадження інституту префекта в Україні: колективна монографія «Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного законодавства та євроінтеграційних процесів» / за заг. ред. проф. О.В. Батанова, доц. Р.Б.Бедрія; передмова академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. С.279-280.

¹¹ Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. N 18. ст.133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#o227>

¹² Бориславський Л.В. Конституція і конституціоналізм в Україні: еволюція доктрини і практики. Вибрані праці / Любомир Бориславський. Львів: ПрАТ «Артсервіс», 2025. С.69.

¹³ Чушенко В.І., Заяць І.Я. Конституційне право України: підручник. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2007. С.428.

рівня його розвитку значною мірою залежить «ступінь розвитку демократії».¹⁴ Цю думку розвиває професор О. В. Батанов, який вважає, що децентралізацію варто розглядати як «свого роду міжнародний стандарт демократії в сучасному конституційному праві».¹⁵

У визначенні місцевого самоврядування, закріпленому у ст. 140 Конституції України, виділено таку ознаку, як «самостійне вирішення питань місцевого значення». Місцеве самоврядування наділене владними повноваженнями та правом ухвалювати рішення обов'язкового характеру. Водночас ст. 145 Конституції України гарантує судовий захист прав місцевого самоврядування, зокрема щодо вирішення компетенційних спорів.

Наявність інституту місцевого самоврядування свідчить про реалізацію демократичних засад формування органів публічної влади, проте важливим є забезпечення їхньої ефективної взаємодії. Наріжним завданням у процесі децентралізації є визначення кола питань місцевого значення, які потрібно передати органам місцевого самоврядування, із запровадженням при цьому відповідних форм контролю. Як уже зазначалося, історія неодноразово доводила, що «важливе значення має зміцнення влади на місцях, продумане врегулювання низки питань, ключовими з яких є: система таких органів, розмежування повноважень між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, визначення кола публічних послуг, зокрема й адміністративних, що надаватимуться відповідними органами, врегулювання міжбюджетних відносин, встановлення чітких контрольних-наглядних заходів задля збалансованого виконання державних і місцевих завдань, тобто виконання державних завдань з урахуванням місцевих потреб».¹⁶

Досліджуючи питання місцевого самоврядування, науковець С. П. Мороз звертає увагу на те, що саме «спектр процесів централізації та децентралізації є своєрідним відображенням уявлення про ефективність державної влади, і їх врахування необхідне з погляду оптимального стану організації державної влади». Автор зазначає, що для «встановлення або відновлення оптимального стану публічної влади сучасні країни вдаються саме до децентралізації зі зміщенням акценту на місцевий рівень у частині виконання заздалегідь окреслених і гарантованих державою завдань».¹⁷ Отже, «децентралізація є таким способом організації публічної влади в державі, за якого адміністративно-територіальні одиниці мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення і реалізовувати власні завдання у межах, встановлених законодавством, та під відповідальність уповноважених органів і посадових осіб, а втручання в їхню діяльність може відбуватися винятково з метою нагляду за законністю в передбачених законом випадках і відповідних формах».¹⁸

Розглядаючи питання децентралізації, науковці обґрунтовано визначають переваги місцевого самоврядування.¹⁹ Насамперед це зумовлено його наближеністю до населення та участю органів місцевого самоврядування у розв'язанні питань життєдіяльності й розвитку територій. Особливо відчутним це стало в умовах воєнного стану, коли постала необхідність надання статусу внутрішньо переміщеним особам, що вплинуло на розширення мережі ЦНАП та створення мобільних центрів.

¹⁴ Бориславська О. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації конституційно-правових засад: монографія. - Львів: ПАІС, 2005. С.13.

¹⁵ Батанов О.В. Децентралізація як міжнародний стандарт: актуальні питання рецепції в конституційному праві // Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості збірник тез доповідей п'ятого щорічного всеукраїнського науково-практичного конференції. (Київ, 10 грудня 2021 р.). - Київ: Аванпост-Прим. 2021. С.26. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/949/Materials_V_Conference_Dec_10_2021.pdf

¹⁶ Янюк Н. Реформування місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації публічної влади: деякі аспекти проблеми // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Випуск 78. С. 215-223. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12292/12636>

¹⁷ Мороз С.П. (Політико-правова думка України про місцеве самоврядування // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 2018. Спеціальний випуск. №3. С. 37. URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/2442/2077>

¹⁸ Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін.; Центр політико-правових реформ. - К., Москаленко О.М., 2012. - 212 с. URL: <https://pravo.org.ua/books/detsentralizatsiya-publichnoyi-vlady-dosvid-yeuropejskyh-krajin-ta-perspektivy-ukrayini>

¹⁹ Див. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. - Харків: Право. 2019. С.270. (384 с).

Попри значні зусилля, реформа публічної адміністрації не принесла очікуваних результатів. Серед факторів, що на це вплинули, виокремлюють: «а) непослідовність нормативного забезпечення децентралізації влади («крок вперед, два кроки назад»); б) різноплановість реформи, що вимагає посиленої координації дій не лише в системі органів виконавчої влади, а й інших органів державної влади, активної участі органів місцевого самоврядування; в) недостатній рівень кваліфікації та професіоналізму кадрів, відповідальних за проведення реформи; г) недостатність матеріальних та фінансових ресурсів, а також відсутність належного моніторингу проведення реформи».²⁰ Безперечно, в умовах воєнного стану об'єктивно неможливо досягти швидких успіхів, проте реформи були розпочаті значно раніше, і від їхнього результату залежить відновлення України у повоєнний період.

Певні кроки на шляху впровадження європейських підходів до децентралізації в Україні здійснено, проте не всі вони мають логічне завершення, а низка питань залишається невирішеною. Так, не було реформовано місцеві державні адміністрації та не запроваджено інститут префекта; не реформовано службу в органах місцевого самоврядування на підставі нового закону; відсутній закон про адміністративний збір за надання адміністративних послуг, який би визначив розподіл коштів між державним і місцевими бюджетами (оскільки більшість послуг є державними, але надаються ЦНАПами, створеними органами місцевого самоврядування); відсутнє чітке розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади. Органи місцевого самоврядування частіше за інші органи публічної влади відчують на собі тягар війни. Переважно саме вони вирішують проблеми, пов'язані з наданням статусу внутрішньо переміщеним особам, забезпечують їх житлом і роботою, створюють умови для діяльності релокованого бізнесу та відновлюють управління на деокупованих територіях.

Сьогодні назріла потреба в посиленні координаційно-наглядних функцій місцевих державних адміністрацій. Найбільший інтерес викликає французька модель префекта. Досліджуючи її, С. Ю. Батюк звертає увагу на те, що цей інститут бере початок з періоду правління Наполеона Бонапарта, з 1799 року. Статус префекта еволюціонував під впливом децентралізації влади та реформ системи влади у Франції. Згідно із сучасним французьким законодавством, «префект - це державний службовець вищого рівня, а не політичний призначенець», який «виступає гарантом дотримання законності і для центральної влади, і для громадян, і для органів місцевого самоврядування», водночас він «може виступати своєрідним третейським суддею при вирішенні спорів на місцевому рівні»²¹. У Декреті Франції № 2004-374 від 29 квітня 2004 р. визначено повноваження префектів та організацію їхньої діяльності в регіонах і департаментах.²² Префект одночасно є представником державної влади та гарантом координації дій на території своєї юрисдикції. Під його керівництвом перебувають «територіальні служби державних цивільних адміністрацій», він також «координує територіальну діяльність державних публічних установ» (*Article 1*). У Франції вибудована ієрархічна система префектур, що забезпечує узгодженість координації та здійснення контролюючо-наглядної діяльності щодо під'юрисдикційних суб'єктів. Префекти також наділені особливими повноваженнями для подолання надзвичайних ситуацій. Як зауважує С. Ю. Батюк, «повноваження щодо захисту місцевого населення покладаються на префектів зон, префектів департаментів та мерів», оскільки «як правило, надзвичайні ситуації виходять за межі можливостей муніципальної влади, тому керування операціями з надання допомоги місцевому населенню здійснюють мери міст та префекти департаментів». Водночас «повноваження щодо локалізації та ліквідації наслідків переходять до префекта зони, який застосовує всі можливості органів державної влади та

²⁰ Любченко М. Децентралізація публічної влади в Україні: виклики та перспективи // Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2022. С.259. Спеціальний випуск. URL: https://dbmsjournal.com/wp-content/uploads/2025/01/zbi_derg_bud_spec_2022-255-268.pdf

²¹ Батюк С. Правовий статус та повноваження префектів у Франції // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Випуск 78. С.153. С.149-158. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12286/12630>

²² Décret n°2004-374 du 29 avril 2004 relatif aux pouvoirs des préfets, à l'organisation et à l'action des services de l'Etat dans les régions et départements. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT00000249712>

органів місцевого самоврядування».²³ Такий досвід був би доречним для України, проте відповідний законопроект, яким передбачалося запровадження посади префекта замість місцевих державних адміністрацій, був відкликаний.²⁴

5 листопада 2025 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування»,²⁵ яким внесено зміни до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та розширено контрольно-наглядові функції місцевих державних адміністрацій щодо актів органів місцевого самоврядування. Згідно зі ст. 16-1 цього Закону: «Місцеві державні адміністрації здійснюють державний нагляд за актами відповідних органів місцевого самоврядування у разі відсутності в інших органів державної влади повноважень із здійснення державного нагляду (контролю) у відповідній сфері (галузі), що прямо передбачено спеціальним законом. Державний нагляд здійснюється місцевими державними адміністраціями за актами органів місцевого самоврядування, що видаються ними на виконання делегованих державою повноважень, щодо їх відповідності законам». Заходами такого нагляду є: «1) вимога про усунення порушення закону; 2) звернення до суду з позовом про визнання акта (окремих його положень) органу місцевого самоврядування незаконним (протиправним) та його скасування (визнання нечинним)». Водночас залишається незрозумілим положення про «спеціальний закон», а також деякі норми розділу «Прикінцеві та перехідні положення», зокрема в частині надання повноважень районним державним адміністраціям, які можуть вносити обласним державним адміністраціям пропозиції щодо наглядових заходів. З цього приводу експерти Центру політико-правових реформ В. Дерещ та О. Бовш уже висловили застереження, назвавши пункт 3 цього розділу «загрозливою нормою».²⁶

В умовах правового режиму воєнного стану набула гостроти проблема, пов'язана з формуванням військових адміністрацій, оскільки «утворювати їх дозволяється навіть у громадах зі спроможними органами місцевого самоврядування, які не перебувають у зоні бойових дій». Вчена-адміністративістка В. А. Дерещ зауважує, що в такому разі «виникає загроза для подальшого існування у відповідних громадах місцевого самоврядування». Вона наголошує: «Сільські, селищні, міські ради не повинні безпідставно повсюдно «підмінятися» військовими адміністраціями населених пунктів з широким колом повноважень та з перекладанням на бюджети територіальних громад фінансового тягаря за реалізацію цих повноважень».²⁷

Проведення децентралізації безпосередньо пов'язане з реформою у сфері публічної служби. Після тривалих дискусій 2 травня 2023 р. був прийнятий Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»,²⁸ який заклав нові підходи, що відображають європейські засади місцевого самоврядування та стандарти публічної служби, забезпечують гармонізацію з нормами законодавства про державну службу та мають важливе значення для успішного проведення заходів із децентралізації публічної влади.²⁹ Законом визначено можливість переходу з одного виду служби

²³ Батюк С.Ю. Повноваження та обов'язки префекта у Франції в умовах правового режиму надзвичайного стану / Правове забезпечення діяльності адміністративних органів в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 жовтня 2025 року). Львів. 2025. С.19. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/11/Zbirnyk-10.10.2025.pdf>

²⁴ Янюк Н. Реформування місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації публічної влади: деякі аспекти проблеми // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Випуск 78. С. 218-219. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12292/12636>

²⁵ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування» (05.11.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4677-20>

²⁶ Дерещ В., Бовш О. Закон про забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування ухвалено. Реформа завершена? URL: <https://decentralization.ua/news/20316>

²⁷ Дерещ В. А. Проблеми правового регулювання утворення та діяльності військових адміністрацій. / Правове забезпечення діяльності адміністративних органів в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 жовтня 2025 року). Львів. 2025. С.30. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/11/Zbirnyk-10.10.2025.pdf>

²⁸ Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 02.05.2023 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20>

²⁹ Янюк Н. В. Служба в органах місцевого самоврядування: оновлення законодавства в умовах децентралізації. (Правове регулювання публічної служби: між національною традицією та європейськими стандартами: колективна монографія / за заг.ред. Т. О. Коломоєць, С. А. Федчишина. - Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2026. С. 612. URL: <https://dSPACE.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/30883/0065208.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

на посади в органи іншого виду, а також врегульовано питання як професійної конкурсної служби, так і служби на виборних посадах в органах місцевого самоврядування. Новий Закон набирає чинності не раніше припинення або скасування воєнного стану, тому варто вже зараз розробляти нормативні акти та документи з метою розвитку його законодавчих положень.

Важливою подією на етапі впровадження принципу децентралізації стало подання 30 січня 2026 року до Верховної Ради законопроекту № 14412 «Про засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування»³⁰, підготовленого Кабінетом Міністрів України. А вже 7 квітня 2026 року Верховна Рада України прийняла його за основу. Метою законопроекту є «визначення правових засад розмежування та розподілу повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів, а також органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади на основі принципів субсидіарності та децентралізації, що сприятиме усуненню конфлікту компетенцій між різними рівнями та органами публічного врядування, підвищенню ефективності публічного врядування, забезпеченню доступності та якості надання публічних послуг, а також ефективного використанню бюджетних коштів».³¹ Цей законопроект визначено «важливим індикатором виконання Плану України, схваленого з метою реалізації інструменту ЄС «Ukraine Facility», заходів, передбачених Дорожньою картою з питань реформи державного управління, а також рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2025 року».³²

Підсумовуючи, можна стверджувати, що впродовж останніх років, зокрема в період воєнного стану, Україна зробила вагомий поступ на шляху до впровадження принципу децентралізації влади. Свідченням цього стало внесення змін до законодавства про місцеве самоврядування та місцеві державні адміністрації, ухвалення нових законів про адміністративну процедуру та про службу в органах місцевого самоврядування. Проте набрання ними чинності залежить від того, як швидко буде припинено воєнні дії в Україні чи скасовано режим воєнного стану. Тож цей час варто використати для доопрацювання нормативної бази, яка сприятиме подальшому застосуванню норм нових законів і усуне колізії з чинними нормативними актами. Реформи свідчать про реальне прагнення України стати частиною європейської спільноти та створити національну модель публічної адміністрації на основі європейських стандартів децентралізації влади та міцних засад злагодженої взаємодії її органів і публічних службовців.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Батанов О.В. Децентралізація як міжнародний стандарт: актуальні питання рецепції в конституційному праві // Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості збірник тез доповідей п'ята щорічна всеукраїнська науково-практичної конференції. (Київ, 10 грудня 2021 р.). - Київ: Аванпост-Прим. 2021. С.25-33. (386с.) URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/949/Materials_V_Conference_Dec_10_2021.pdf
2. Батюк С. Правовий статус та повноваження префектів у Франції / С. Батюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Випуск 78. С.149-158. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12286/12630> DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.149>
3. Батюк С. Ю. Повноваження та обов'язки префекта у Франції в умовах правового режиму надзвичайного стану / Правове забезпечення діяльності адміністративних органів в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 жовтня 2025 року). Львів. 2025. С.15-21. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/11/Zbirnyk-10.10.2025.pdf>

³⁰ Про засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування. Законопроект № 14412. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/6d854c2d-82b9-4e30-bcf9-22e884d65eb6>

³¹ Висновок Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону України «Про засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування». № 14412. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/6fd43112-ae66-4430-97ab-1de691264598>

³² Засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування: Верховна Рада прийняла за основу законопроект (07 квітня 2026). URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/271914.html>

4. Бориславська О. Місцеве самоврядування в Україні: теорія та практика реалізації конституційно-правових засад: монографія. - Львів: ПАІС. 2005. 208с.
5. Бориславська О.М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія / О.М. Бориславська. - Харків: Право. 2019. С.270. (384 с).
6. Бориславський Л.В. Конституція і конституціоналізм в Україні: еволюція доктрини і практики. Вибрані праці / Любомир Бориславський. Львів: ПрАТ «Артсервіс», 2025. 2025. 232 с.
7. Висновок Комітет Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проекту Закону України «Про засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування» р. № 14412. URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/6fd43112-ae66-4430-97ab-1de691264598
8. Дерезь В. А. Проблеми правового регулювання утворення та діяльності військових адміністрацій. / Правове забезпечення діяльності адміністративних органів в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 жовтня 2025 року). Львів. 2025. С.28-34. (240 с). URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/11/Zbirnyk-10.10.2025.pdf>
9. Дерезь В., Бовш О. Закон про забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування ухвалено. Реформа завершена? URL: <https://decentralization.ua/news/20316>
10. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / Бориславська О.М., Заверуха І.Б., Школик А.М. та ін.; Центр політико-правових реформ. - К., Москаленко О.М., 2012. 212 с. URL: <https://pravo.org.ua/books/detsentralizatsiya-publichnoyi-vlady-dosvid-yevropejskyh-krayin-ta-perspektyvy-ukrayiny>
11. Засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування: Верховна Рада прийняла за основу законопроект (07 квітня 2026). URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/271914.html>
12. Любченко М. Децентралізація публічної влади в Україні: виклики та перспективи / М. Любченко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2022. С.255-268. Спеціальний випуск. URL: https://dbmsjournal.com/wp-content/uploads/2025/01/zbi_derg_bud_spec_2022-255-268.pdf
13. Мороз С.П. Політико-правова думка України про місцеве самоврядування / С.П. Мороз // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 2018. Спеціальний випуск. №.3. С.35-39 URL: <https://visnik.dduvs.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/2442/2077> DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-35-39
14. Трачук П.А., Тимчак В.В. Реалізація принципу децентралізації влади в Україні / П.А. Трачук, В.В. Тимчак // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 75. Ч. 1. С.293-298. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/50.pdf> DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.48>
15. Чушенко В.І. Форма державного управління у сучасний період державотворення в Україні // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали XVII регіональної науково-практичної конференції. 3-4 лютого 2011 р. - Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка. 2011. С.125. С. 124-126.
16. Чушенко В.І., Заяць І.Я. Конституційне право України: підручник. - К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2007. 488 с.
17. Янюк Н. В. Служба в органах місцевого самоврядування: оновлення законодавства в умовах децентралізації. / Правове регулювання публічної служби: між національною традицією та європейськими стандартами: колективна монографія / за заг.ред. Т. О. Коломоєць, С. А. Федчишина. - Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2026. С 611-656. (886 с.). URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/30883/0065208.pdf?sequence=1=y>
18. Янюк Н. Реформування місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації публічної влади: деякі аспекти проблеми / Н. Янюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Випуск 78. С. 215-223. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12292/12636>. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.215>
19. Янюк Н.В. Проблемні питання запровадження інституту префекта в Україні: колективна монографія «Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного законодавства та євроінтеграційних процесів» / за заг. ред. проф. О.В. Батанова, доц. Р.Б.Бедрія; передмова академіка НАН України Ю.С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. С.279-280. (388с.).

Перелік юридичних документів:

20. Décret n°2004-374 du 29 avril 2004 relatif aux pouvoirs des préfets, à l'organisation et à l'action des services de l'Etat dans les régions et départements. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000249712>
21. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1990. N 31. ст.429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
22. Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1995. № 18. ст.133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр#o227>

23. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
24. Про адміністративну процедуру. Закон України від 17.02.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення законності та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування. Закон України від 05 листопада 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4677-20>
26. Про засади розмежування та розподілу повноважень між рівнями публічного врядування. Законопроект № 14412. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/6d854c2d-82b9-4e30-bcf9-22e884d65eb6>
27. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» Закон України від 7 грудня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12> (втратив чинність).
28. Про службу в органах місцевого самоврядування. Закон України від 02.05.2023, зі змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20>
29. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» (2019). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (відкликано 17.01.2020).
30. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

References

Bibliography:

1. Batanov O.V. Detsentralizatsiia yak mizhnarodnyi standart: aktualni pytannia retseptsi v konstytutsiinomu pravi // Munitsypalna reforma v konteksti yevrointehratsii Ukrainy:pozytsiia vlady, naukovtsiv, profspilok ta hromadskosti zbirnyk tez dopovidei piata shchorichna vseukrainska naukovo-praktychnoi konferentsii. (Kyiv, 10 hrudnia 2021 r.). - Kyiv: Avanpost-Prym. 2021. S.25-33. (386s.) URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/949/Materials_V_Conference_Dec_10_2021.pdf
2. Batiuk S. Pravovy status ta povnovazhennia prefektiv u Frantsii / S. Batiuk // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna. 2024. Vypusk 78. S.149-158. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12286/12630> DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.149>
3. Batiuk S. YU.. Povnovazhennia ta oboviazky prefekta u Frantsii v umovakh pravovoho rezhymu nadzvychainoho stanu / Pravove zabezpechennia diialnosti administratyvnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (10 zhovtnia 2025 roku). Lviv. 2025. S.15-21. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/11/Zbirnyk-10.10.2025.pdf>
4. Boryslavska O. Mistseve samovriaduvannia v Ukraini: teoriia ta praktyka realizatsii konstytutsiino-pravovykh zasad: monohrafiia. - Lviv: PAIS. 2005. 208s.
5. Boryslavska O.M. Yevropeiska model konstytutsionalizmu: systemno-aksiolohichniy analiz: monohrafiia / O.M. Boryslavska. - Kharkiv: Pravo. 2019. S.270. (384 s).
6. Boryslavskiy L.V. Konstytutsiia i konstytutsionalizm v Ukraini: evoliutsiia doktryny i praktyky. Vybrani pratsi / Liubomyr Boryslavskiy. Lviv: PrAT «Artservis», 2025. 2025. 232 s.
7. Chushenko V.I. Forma derzhavnoho upravlinnia u suchasnyi period derzhavotvorennia v Ukraini // Problemy derzhavotvorennia i zakhytu prav liudyny v Ukraini. Materialy KHVII rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 3-4 liutoho 2011 r. - Lviv: Yurydychniy fakultet Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka. 2011. S.125. S. 124-126.
8. Chushenko V.I., Zaiats I.YA. Konstytutsiine pravo Ukrainy:pidruchnyk. - K.: Vydavnychiy Dim «In Yure». 2007. 488 s.
9. Derets V. A. Problemy pravovoho rehuliuвання utvorennia ta diialnosti viiskovykh administratsii. / Pravove zabezpechennia diialnosti administratyvnykh orhaniv v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (10 zhovtnia 2025 roku). Lviv. 2025. S.28-34. (240 s). URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/11/Zbirnyk-10.10.2025.pdf>
10. Derets V., Bovsh O. Zakon pro zabezpechennia zakonnosti ta prozorosti v diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ukhvaleno. Reforma zavershena? URL: <https://decentralization.ua/news/20316>
11. Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropejskykh krain ta perspektyvy Ukrainy / Boryslavska O.M., Zaverukha I.B., Shkolyk A.M. ta in.; Tsentri polityko-pravovykh reform. - K., Moskalenko O.M., 2012. 212 s. URL: <https://pravo.org.ua/books/detsentralizatsiya-publichnoyi-vlady-dosvid-yevropejskykh-krayin-ta-perspektyvy-ukrayiny>
12. Liubchenko M. Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy / M. Liubchenko // Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia. 2022. S.255-268. Spetsialnyi vypusk. URL: https://dbmsjournal.com/wp-content/uploads/2025/01/zbi_derg_bud_spec_2022-255-268.pdf

13. Moroz S.P. Polityko-pravova dumka Ukrainy pro mistseve samovriaduvannia / S.P. Moroz // Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnurishnikh sprav 2018. Spetsialnyi vypusk. №.3. S.35-39 URL: <https://visnik.dpu.edu.ua/index.php/visnyk/article/view/2442/2077> DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-35-39
14. Trachuk P.A., Tymchak V.V. Realizatsiia pryntsyphu detsentralizatsii vlady v Ukraini / P.A. Trachuk, V.V. Tymchak // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. 2023. Seriiia PRAVO. Vypusk 75. CH. 1. S.293-298. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/50.pdf> DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.48>
15. Vysnovok Komitet Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan intehratsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzushchodo proiektu Zakonu Ukrainy «Pro zasady rozmezhuvannia ta rozpodilu povnovazhen mizh rivniamy publichnogo vriaduvannia» r. № 14412. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/6fd43112-ae6-4430-97ab-1de691264598](https://itd.rada.gov.ua/6fd43112-ae6-4430-97ab-1de691264598)
16. Yaniuk N. Reformuvannia mistsevykh derzhavnykh administratsii v umovakh detsentralizatsii publichnoi vlady: deiaki aspekty problemy / N. Yaniuk // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna. 2024. Vypusk 78. S. 215-223. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12292/12636>. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.78.215>
17. Yaniuk N. V. Sluzhba v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia: onovlennia zakonodavstva v umovakh detsentralizatsii. / Pravove rehuliuвання publichnoi sluzhby: mizh natsionalnoiu tradytsiieiu ta yevropeiskymy standartamy: kolektyvna monohrafiia / za zah.red. T. O. Kolomoiets, S. A. Fedchyshyna. - Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». 2026. S 611-656. (886 s.). URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/30883/0065208.pdf?sequence=1=y>
18. Yaniuk N.V. Problemni pytannia zaprovadzhennia instytutu prefekta v Ukraini: kolektyvna monohrafiia «Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini u konteksti zarubizhnogo zakonodavstva ta yevrointehratsiinykh protsesiv» / za zah. red. prof. O.V. Batanova, dots. R.B.Bedriia; peredmovna akademika NAN Ukrainy YU.S. Shemshuchenka. Lviv: SPOLOM, 2021. S.279-280. (388s.).
19. Zasady rozmezhuvannia ta rozpodilu povnovazhen mizh rivniamy publichnogo vriaduvannia: Verkhovna Rada pryiniiala za osnovu zakonoproekt (07 kvitnia 2026). URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/271914.html>

List of legal documents:

20. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy vid 16 lypnia 1990 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR). 1990. N 31. st.429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
21. Décret n°2004-374 du 29 avril 2004 relatif aux pouvoirs des préfets, à l'organisation et à l'action des services de l'Etat dans les régions et départements. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000249712>
22. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
23. Konstytutsiinyi Dohovir mizh Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy ta Prezydentom Ukrainy pro osnovni zasady orhanizatsii ta funktsionuvannia derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na period do pryiniattia novoi Konstytutsii Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1995. № 18. st.133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1k/95-vr#o227>
24. Pro administratyvnu protseduru. Zakon Ukrainy vid 17.02.2022r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20>
25. Pro mistsevi Rady narodnykh deputativ ta mistseve i rehionalne samovriaduvannia» Zakon Ukrainy vid 7 hrudnia 1991 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-12> (vtratyv chynnist).
26. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia. Zakon Ukrainy vid 02.05.2023, zi zmin. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20>
27. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia zakonnosti ta prozorosti v diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia. Zakon Ukrainy vid 05 lystopada 2025 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4677-20>
28. Pro zasady rozmezhuvannia ta rozpodilu povnovazhen mizh rivniamy publichnogo vriaduvannia. Zakonoproiekt № 14412. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/6d854c2d-82b9-4e30-bcf9-22e884d65eb6](https://itd.rada.gov.ua/6d854c2d-82b9-4e30-bcf9-22e884d65eb6)
29. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo detsentralizatsii vlady)» (2019). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (vidklykano 17.01.2020).
30. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

УДК 342.7:342.571:355.1

Публікація: 31.03.2026

doi.org/10.30970/jcl.1.2026.4

Василь Куйбіда

Доктор наук з державного управління, професор, головний науковий співробітник відділу проблем державного управління та адміністративного права, Інститут держави і права імені В. М. Корецького

НАН України, Київ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-7564-4706

E-mail: kuybida58@gmail.com

Подано до друку: 28.12.2025

Рецензія 1: 18.03.2026

Рецензія 2: 17.03.2026

Затверджено до друку: 22.03.2026

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРИВАЛОЇ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ВІЙНИ

EFFECTIVENESS OF THE HUMAN RIGHTS PROTECTION MECHANISM IN UKRAINE AMIDST PROLONGED EXISTENTIAL WAR

Vasyl Kuibida

Sc.D. in Public Administration, Professor, Leading Researcher at the Department of Public Administration and Administrative Law, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract | The article presents a systematic study of the two-component mechanism for human rights protection in Ukraine, focusing on its state and civil components. The author has developed a methodology for assessing the effectiveness of each institution according to nine parameters. Furthermore, the least effective links are identified, and the state authorities possessing the appropriate competence are established. The crisis of the mobilization mechanism (colloquially referred to as "busification") is analyzed through the prism of the competence matrix to determine which inaction of specific state authorities generated the crisis. Based on official demographic data, the state's mobilization reserve is estimated. Specific measures are proposed to reform the system of military registration based on the automatic integration of state registers, following the example of the US reform of 2026 and taking into account the experience of the Israeli differentiated system of fitness for service. Finally, a model of a "social defense contract" is introduced.

Keywords: human rights protection mechanism, effectiveness, state authority responsibility, defence social contract, mobilisation reserve, 'busyfication', martial law, Constitution of Ukraine.

Анотація | У статті системно досліджено двоскладовий механізм захисту прав людини в Україні - державну та громадянську складові. Розроблено методику оцінювання ефективності кожного інституту за дев'ятьма параметрами. Виявлено найменш ефективні ланки і встановлено

органи державної влади, наділені відповідною компетенцією. Проаналізовано кризу мобілізаційного механізму (так звану «бусифікацію») через призму компетентнісної матриці. З'ясовано, яка бездіяльність яких органів державної влади сформувала цю кризу. На підставі офіційних демографічних даних оцінено мобілізаційний резерв держави. Запропоновано конкретні заходи з реформування системи обліку військовозобов'язаних на основі автоматичної інтеграції державних реєстрів - за прикладом реформи в США 2026 р. та з урахуванням досвіду ізраїльської диференційованої системи придатності до служби. Запропоновано модель «суспільного договору оборони».

Ключові слова: механізм захисту прав людини, ефективність, відповідальність органів влади, суспільний договір оборони, мобілізаційний резерв, «бусифікація», воєнний стан, Конституція України.

Постановка проблеми та актуальність дослідження

Механізм захисту прав і свобод людини в Україні функціонує в умовах безпрецедентного поєднання зовнішніх і внутрішніх викликів: повномасштабна збройна агресія Росії, що може тривати до 2030-2032 рр.¹, воєнний стан, мобілізаційна криза та євроінтеграційна трансформація. Попередні наукові дослідження описували структуру правозахисних інститутів, але уникали принципових запитань: яка реальна ефективність кожного інституту? Який орган державної влади несе відповідальність за кожну неефективну ланку? Яке правове підґрунтя необхідних реформ? Як взаємодіють і коли протидіють дві складові механізму? Заповнення цих прогалів є метою цієї статті.

Аналіз наукових публікацій

Фундаментальні засади механізму захисту прав людини в Україні закладено у працях українських учених. М. І. Козюбра розробив доктрину верховенства права як «соціального контексту, в якому громадянське суспільство є головним гарантом того, що держава залишається правовою»². П. М. Рабінович та І. М. Панкевич здійснили аналіз проблем здійснення прав людини та меж їх обмеження³. А. М. Колодій виокремив три сутнісні ознаки громадянського суспільства⁴. Ю. М. Тодика розробив концепцію конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні⁵. Монографія «Обмеження прав людини та екстраординарні юридичні режими» (2025)⁶ чітко розмежувала «інститут омбудсмана» та «громадський захист» як два самостійних механізми. В. С. Куйбіда і С. І. Куйбіда обґрунтували необхідність модернізації державного управління в умовах тривалої збройної агресії⁷. С. І. Афанасенко дослідила конституційні гарантії прав людини⁸. Аналітичні доповіді НІСД⁹ зафіксували кадровий та фінансовий дефіцит НУО.

Серед зарубіжних праць методологічне значення має концепція «практичної конкордансу» К. Хессе - інструмент аналізу балансу між правами людини та їх обмеженнями в умовах надзвичайних обставин¹⁰. М. О. Петришина, А. В. Дзєбчук та А. В. Ігнатова здійснили порівняльно-правовий аналіз конституційного досвіду Німеччини, Польщі, Франції та інших держав¹¹. Дані The Financial

¹ Куйбіда В. С., Куйбіда С. І. Модернізація Української держави у воєнний період і її перезаснування після війни. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2022. № 2 (34). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/202223.html>.

² Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30-63.

³ Рабінович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). Львів: Астрон, 2001. 107 с.

⁴ Колодій А. М. Громадянське суспільство та правова держава: шляхи розбудови в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 55-65.

⁵ Тодика Ю. М., Тодика О. Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 368 с.

⁶ Лазур Я., Попович Т., Рябенко О., Савчин М., Сопілко І. Обмеження прав людини та екстраординарні юридичні режими: монографія / за ред. Я. Лазура, М. Савчина, Т. Попович. Одеса: Юридика, 2025. 324 с.

⁷ Куйбіда В. С., Куйбіда С. І. Модернізація Української держави у воєнний період і її перезаснування після війни. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*. 2022. № 2 (34). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/202223.html>.

⁸ Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина в системі гарантування прав. *Актуальні проблеми національного права*. 2024. № 1. С. 42-49. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/6.pdf.

⁹ Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023-2024 роках: аналіт. доп. / Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2024. URL: <https://niss.gov.ua>.

¹⁰ Хессе К. Основы конституционного права ФРГ. Москва: Юридическая литература, 1981. 368 с.

¹¹ Петришина М. О., Дзєбчук А. В., Ігнатова А. В. Особливості обмеження прав і свобод людини і громадянина в законодавстві зарубіжних країн. *Internauka. Серія: Юридичні науки*. 2020. № 7 (29). URL: <https://www.inter-nauka.com/magazine/law>.

Times та IISS The Military Balance 2025^{12,13} надають кількісні параметри мобілізаційного резерву. Соціологічні дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Центру Разумкова^{14,15} формують достовірну емпіричну базу.

Попри значний масив публікацій, у вітчизняній науці відсутні: системний аналіз ефективності кожної ланки механізму захисту прав людини із встановленням відповідального суб'єкта державної влади; компетентнісна матриця «причина збою - відповідальний орган - наслідок бездіяльності»; аргументований правовий аналіз балансу права і обов'язку громадянина у тривалій екзистенційній війні. Заповнення цих прогалів є науковою новизною цієї статті.

Структура та параметри оцінювання механізму захисту прав людини

Механізм захисту прав людини в Україні складається з двох функціонально відмінних блоків. Перший - державна складова - охоплює Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, прокуратуру, Національну поліцію, органи виконавчої влади та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Наголошується, що омбудсман є конституційним органом парламентського контролю (ст. 101 Конституції України), а не інститутом громадянського суспільства: він призначається Верховною Радою, наділений публічно-владними повноваженнями і фінансується з державного бюджету¹⁶. Другий - складова громадянського суспільства - включає правозахисні НУО, адвокатуру і систему безоплатної правової допомоги, незалежні ЗМІ та цифрові медіа, профспілки, волонтерські мережі і релігійні організації.

Обидві складові переслідують спільну мету, але різняться природою повноважень. Специфічним параметром лише для державної складової є примусовість виконання рішень; специфічним для громадянської - фінансова незалежність від держави. Зауважимо: поняття «стратегічне судочинство в публічних інтересах» (англ. public interest litigation) - ведення справи для досягнення системних змін у законодавстві або правозастосовній практиці - відсутнє в законодавстві України і вживається виключно у правозахисній доктрині та практиці НУО. Таблиця 1 ілюструє порівняльну характеристику.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика параметрів ефективності складових механізму захисту прав людини

Параметр ефективності	Державна складова	Складова громадянського суспільства
1. Незалежність від владного тиску	Формальна: суди формально незалежні, але залежать від призначень і бюджету	Структурна: НУО та ЗМІ не залежать від держави за своєю природою
2. Доступність для громадянина	Обмежена: потребує знань закону, часу, коштів	Вища: НУО, безоплатна правова допомога (БПД) доступні без зайвих бар'єрів
3. Оперативність реагування	Низька: судочинство - роками, адмін. розгляд - місяцями	Висока: НУО - у режимі реального часу, ЗМІ - миттєво
4. Примусовість виконання рішень *	Висока: суд, прокуратура, поліція діють силою державного примусу	Відсутня: лише суспільний, медійний, репутаційний тиск

¹² Мобілізаційний резерв України становить 3,7 млн чоловіків - The Financial Times. 2024. URL: <https://www.telegraf.in.ua/topnews/10136087>.

¹³ The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

¹⁴ Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

¹⁵ Соціально-політичні орієнтації та проблеми мобілізації в Україні: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Грудень 2025. URL: <https://dif.org.ua>.

¹⁶ Лазур Я., Попович Т., Рябченко О., Савчин М., Сопілко І. Обмеження прав людини та екстраординарні юридичні режими: монографія / за ред. Я. Лазура, М. Савчина, Т. Попович. Одеса: Юридика, 2025. 324 с.

Параметр ефективності	Державна складова	Складова громадянського суспільства
5. Системність охоплення	Висока: рівномірне охоплення всієї території мережею органів	Фрагментарна: залежить від наявності активних НУО у регіоні
6. Суспільна довіра (2025, у %)	Низька: суди - 25, поліція - 37, парламент - 22, уряд - 31	Середня: НУО - 44, незалежні ЗМІ - 39, волонтери - 68
7. Стійкість в умовах воєнного стану	Знижується: перевантаженість, евакуація, централізація	Частково зростає: адаптивність, цифровізація, самоорганізація
8. Здатність ініціювати системні зміни	Висока - через законодавство та прецеденти	Висока - через адвокацію і стратегічне судочинство в публічних інтересах **
9. Фінансова незалежність (специф.)*	Н/з: держбюджет; залежить від рішень виконавчої влади	Ключовий параметр: залежність від іноземних донорів - системна вразливість

Примітки. * - специфічні параметри, які застосовуються лише до однієї складової. ** - поняття застосовується у правозахисній доктрині, але відсутнє в законодавстві України. Джерела: ФДІ та Центр Разумкова 2024-2025 рр.^{17,18}; НІСД¹⁹; Офіс омбудсмена 2024 р.²⁰; IISS²¹.

Методика та результати оцінювання ефективності

Застосовано метод зваженого бального оцінювання за п'ятибальною шкалою (5 - максимальна ефективність, 1 - мінімальна). Інтегральний бал розраховується як середнє арифметичне. Шкала оцінок: ≤2,5 - низька; 2,6-3,5 - середня; 3,6-4,2 - достатня; 4,3-5 - висока. Для кожного інституту встановлено відповідний суб'єкт державної влади згідно з нормами законодавства. Оцінювання здійснено на основі соціологічних даних ФДІ та Центру Разумкова 2024-2025 рр.^{22,23}, даних Офісу омбудсмена^{24,25}, доповідей НІСД²⁶, IISS²⁷, даних НААУ²⁸. Таблиця 2 містить результати.

¹⁷ Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

¹⁸ Соціально-політичні орієнтації та проблеми мобілізації в Україні: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Грудень 2025. URL: <https://dif.org.ua>.

¹⁹ Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023-2024 роках: аналіт. доп. / Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2024. URL: <https://niss.gov.ua>.

²⁰ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

²¹ The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

²² Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

²³ Соціально-політичні орієнтації та проблеми мобілізації в Україні: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Грудень 2025. URL: <https://dif.org.ua>.

²⁴ «Скарг стало у 300 разів більше»: Омбудсман розповів про ситуацію з мобілізацією та ТЦК // Blik.ua. 9 лютого 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.

²⁵ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

²⁶ Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023-2024 роках: аналіт. доп. / Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2024. URL: <https://niss.gov.ua>.

²⁷ The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

²⁸ Примусова мобілізація: судова практика між обов'язком захищати державу і правом на справедливість // Судово-юридична газета. 12 лютого 2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/353242>.

Таблиця 2. Оцінювання ефективності інститутів механізму захисту прав людини та відповідні органи державної влади

(шкала: 1 - мінімально ефективний, 5 - максимально ефективний за кожним параметром)

Інститут	Незалеж.	Доступ.	Операт.	Примус./тиск	Довіра	Ср.бал	Оцінка	Відповідальний орган
Суди (КСУ + загальні)	3	2	1	5	2	2,6	Низька	ВРУ, ВРП, Президент
Прокуратура та поліція	2	3	3	4	2	2,8	Низька	КМУ, Президент, ВРУ
Омбудсман (парл. контроль)	4	4	3	2	4	3,4	Середня	ВРУ (призначає; підзвітний)
НУО / правозахисні орг.	5	3	4	1	4	3,4	Середня	Саморегуляція + донори
Адвокатура / БПД	4	4	4	4	4	4,0	Достатня	КМУ / МЮ (фінансує БПД)
Незалежні ЗМІ	3	5	5	1	4	3,6	Достатня	НРАУ, ВРУ (НК по ЗМІ)
Профспілки	3	3	2	3	3	2,8	Низька	КМУ, МЕ, ВРУ
Волонтерські мережі	5	5	5	1	5	4,2	Висока	Саморегуляція; КМУ (волонтерство)

Примітки. Інтегральний бал: $\leq 2,5$ - низька; 2,6-3,5 - середня; 3,6-4,2 - достатня; 4,3-5 - висока ефективність. Стовпець «Відповідальний орган» вказує суб'єктів державної влади, наділених компетенцією щодо відповідного інституту. Джерела: ФДІ та Центр Разумкова^{29,30}; Офіс омбудсману^{31,32}; НААУ³³; IISS³⁴.

Найнижчу ефективність демонструють суди (2,6 бала) і поліція (2,8) - інститути, відповідальність за ефективність яких несуть Верховна Рада України, Вища рада правосуддя та Президент України. Найвищу - волонтерські мережі (4,2) і адвокатура у системі безоплатної правової допомоги (4,0). Цей парадокс вказує на те, що бюрократизація і патерналізм є ворогами ефективного правозахисту.

Взаємодія, конкуренція та протистояння двох складових механізму

Дві складові механізму ефективно взаємодіють, коли утворюють замкнений правозахисний цикл: НУО виявляє порушення → документує → ЗМІ публікує → адвокат / БПД складає позов → суд розглядає → омбудсман вимагає виконання → держава реагує. Прикладом такої синергії є справи Харківської правозахисної групи, що ставали підґрунтям рішень ЄСПЛ проти України.

Складові протистоять одна одній, коли держава зловживає повноваженнями, а громадянське суспільство реагує оскарженням, моніторингом і публічним тиском. Таке протистояння є конституційно легітимним: згідно зі ст. 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ, а держава - його інструмент. Межа правомірного протистояння: ненасильницький

²⁹ Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

³⁰ Соціально-політичні орієнтації та проблеми мобілізації в Україні: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Грудень 2025. URL: <https://dif.org.ua>.

³¹ «Скарг стало у 300 разів більше»: Омбудсман розповів про ситуацію з мобілізацією та ТЦК // Blik.ua. 9 лютого 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.

³² Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

³³ Примусова мобілізація: судова практика між обов'язком захищати державу і правом на справедливість // Судово-юридична газета. 12 лютого 2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/353242>.

³⁴ The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

спротив, юридичне оскарження, публічна адвокація - у межах права; фізичне насилля щодо представників влади - за його межами.

Розрізняємо три сценарії дисфункції механізму. Сценарій А - збоїть лише державна складова: суди, з причини їх корупції, не захищають права людей (2010-ті рр.). Реанімаційний пакет реформ через адвокацію домігся проведення судової реформи в 2016-2019 рр. Висновок: активна громадянська складова може ініціювати відновлення ефективності державної. Сценарій Б - збоїть лише громадянська складова: НУО не могли діяти на окупованих до 2022 р. територіях → держава частково компенсувала через омбудсмена, прокуратуру і міжнародно-правові механізми. Сценарій В - збоють обидві складові одночасно - системна катастрофа, приклад якої - «бусифікація» (докладно - нижче). В умовах екзистенційної війни Сценарій В загрожує обороноздатності держави з відповідними наслідками.

Ядро управлінської системи та відповідальність органів державної влади

Принципова вада попередніх досліджень - аналіз порушень без встановлення відповідального суб'єкта. Мобілізаційна криза в Україні є не збоєм у функціонуванні ТЦК та СП, а системним наслідком бездіяльності й помилкових рішень органів державної влади, наділених відповідною компетенцією. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-ХІІ³⁵ у розділі 3 прямо встановлює компетенцію Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади у сфері мобілізації. Президент України як Верховний Головнокомандувач (ст. 102 Конституції) своїми указами неодноразово продовжував загальну мобілізацію^{36,37,38}. Верховна Рада затверджує ці укази і приймає закони, що регулюють мобілізацію. КМУ затверджує порядок проведення призову³⁹. Міністерство оборони здійснює загальне керівництво ТЦК та СП, а в оперативному плані вони підпорядковуються Командуванню Сухопутних військ ЗСУ.

Реформувати ТЦК та СП, методи їх роботи і повноваження, як територіальних органів військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку та військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації, можуть лише Міноборони, КМУ і ВРУ. Їхня бездіяльність є злочинною не в морально-публіцистичному, а в конституційно-правовому сенсі: вона порушує принцип верховенства права і конституційний обов'язок держави забезпечувати захист прав людини. Таблиця 5 містить компетентнісну матрицю.

Таблиця 5. Компетентнісна матриця: причини мобілізаційної кризи, відповідальні суб'єкти та наслідки бездіяльності

Причина кризи	Норма права	Відповідальний суб'єкт	Наслідок бездіяльності
Відсутність ротаційної системи та чітких умов звільнення від служби	Закон «Про ЗСУ»; накази ГШ	ГШ / Головнокомандувач (наказ); Міноборони; Президент (ВГК)	Бойова втота, виснаження, СЗЧ 18 тис./міс.
Непрозора система бронювань	Закон «Про мобілізаційну підготовку», розд. 5; постанови КМУ	КМУ (перелік броньованих посад); Міноборони (реєстр); ВРУ (контроль)	Відчуття несправедливості - підриває легітимність мобілізації
Незаконні методи ТЦК (затримання без поліції)	Постанова КМУ № 560/2024; рішення суду у справі № 160/6554/25	Міноборони (підпорядкованість ТЦК); КМУ (нормотворення); ВРУ (закон)	333-кратне зростання скарг; кримінальні конфлікти

³⁵ Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. № 3543-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Ст. 416 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.

³⁶ Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 р. № 65/2022, затверджений Законом України від 3 березня 2022 р. № 2105-ІХ. URL: <https://www.president.gov.ua>.

³⁷ Указ Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» від 5 лютого 2024 р. № 50/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/502024-49745>.

³⁸ Указ Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» від 20 жовтня 2025 р. № 794/2025. URL: <https://www.president.gov.ua>.

³⁹ Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF>.

Причина кризи	Норма права	Відповідальний суб'єкт	Наслідок бездіяльності
Відсутність обов'язкової відеофіксації заходів ТЦК	Відповідного нормативно-правового акта не прийнято	Міноборони (наказ); КМУ (постанова); ВРУ (норма в законі)	Відсутність доказової бази; безкарність порушників
Блокування ВРУ норми про залучення ОМС до оповіщення	Законопроект 3633-IX (2024), норму вилучено на II читанні	Профільний комітет ВРУ; фракції парламентської більшості	Весь тягар і весь негатив зосереджено на ТЦК - нелогічно
Відсутність нормативного права доступу НУО / адвоката до місць доставлення	Закон «Про громадські об'єднання» такого права не містить	ВРУ (прийняти норму); Міноборони (відомчий порядок)	Громадянська складова позбавлена можливості незалежного моніторингу

Джерела: Закон № 3543-XII⁴⁰; Закон № 2232-XII⁴¹; Закон № 3633-IX⁴²; Постанова КМУ № 560/2024⁴³; Рішення Трет'яого апеляційного адміністративного суду у справі № 160/6554/25⁴⁴.

Феномен «бусифікації»: динаміка, правова природа та причини трансформації

Зростання скарг на дії ТЦК та СП у 333 рази - з 18 у 2022 р. до 6 127 у 2025 р.^{45, 46} - є відображенням системного збою обох складових механізму захисту прав людини. Таблиця 3 ілюструє динаміку.

Таблиця 3. Динаміка мобілізаційної кризи в Україні 2022-2026 рр.

Показник	2022	2023	2024	2025	I кв. 2026	Тренд
Скарги на ТЦК та СП (Офіс омбудсману) ^{47, 48}	18	514	3 312	6 127	≈5 000*	↑↑↑
Напади на представників ТЦК та СП ⁴⁹	5	38	118	341	≈100+	↑↑↑
Самовільне залишення служби (СЗЧ), тис./міс. ⁵⁰	~0,9	~2,1	~7,6	~18	≈18+	↑↑↑
Готовність самостійно йти на фронт, % ⁵¹	~22	~5	~4	~3	~3	↓↓↓
Довіра до ЗСУ, % ⁵²	95	92	90	90	~90	→

⁴⁰ Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Ст. 416 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.

⁴¹ Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 385 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.

⁴² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 16 травня 2024 р. № 3633-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

⁴³ Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF>.

⁴⁴ Примусова мобілізація: судова практика між обов'язком захищати державу і правом на справедливість // Судово-юридична газета. 12 лютого 2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/353242>.

⁴⁵ «Скарг стало у 300 разів більше»: Омбудсман розповів про ситуацію з мобілізацією та ТЦК // Blik.ua. 9 лютого 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.

⁴⁶ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

⁴⁷ «Скарг стало у 300 разів більше»: Омбудсман розповів про ситуацію з мобілізацією та ТЦК // Blik.ua. 9 лютого 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.

⁴⁸ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

⁴⁹ Що не так із мобілізацією // LB.ua. 15 жовтня 2025. URL: https://lb.ua/society/2025/10/15/701522_shcho_z_mobilizatsiieyu.html.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

⁵² Ibid.

* Дані за січень-жовтень 2025 р.⁵³; дані за I кв. 2026 р. - оперативні повідомлення *Офісу омбудсмена*. Джерела:^{54, 55, 56, 57}.

Третій апеляційний адміністративний суд у справі № 160/6554/25 встановив: представники ТЦК та СП не мають права затримувати громадян і примусово доставляти їх до ТЦК; такі повноваження є виключно у Національній поліції. Законом № 3633-IX від 16.05.2024⁵⁸ деталізовано обов'язок з'являтися до ТЦК та СП, але питання права адвоката на присутність під час оповіщення залишається законодавчо неврегульованим⁵⁹.

У лютому 2022 р. близько 22% дорослого населення заявляли готовність самостійно приєднатися до збройного захисту⁶⁰. Чотири роки по тому готовність скоротилася до 3-5%. Цей феномен є результатом накопичення системних збоїв. За значущістю причини впорядковуються так.

Перша і найважливіша - відсутність ротаційної системи та чітких умов звільнення від служби. При підготовці Закону № 3633-IX у 2024 р. норму про 36-місячний граничний термін перебування у бойових підрозділах без ротації вилучено на II читанні рішенням профільного комітету ВРУ. Людина, яка йде воювати, не знає ні коли отримає відпочинок, ні за яких умов її буде ротовано⁶¹. Відповідальні: Верховна Рада України, Головнокомандувач ЗСУ, Міноборони.

Друга - несправедливість системи бронювань і нерівний розподіл тягаря. Непрозорі списки, корупція при ВЛК формують відчуття, що обов'язок не є рівним для всіх. Відповідальні: КМУ (затверджує перелік броньованих посад), Міноборони (адміністрування реєстру).

Третя - процедурні порушення ТЦК та СП. Незаконні затримання, недопуск адвокатів, вилучення телефонів. Кожен відеозапис у соцмережах демотивує сотні потенційних добровольців. Відповідальні: Міноборони (не видало відомчих правил); КМУ (не прийняло постанову); ВРУ (не врегулювало в законі).

Четверта - психологічна втома і кумулятивний ефект втрат. Після чотирьох років інтенсивної війни тисячі свідчень про загибелі та поранення поширюються щодня. Добровольчий потенціал є вичерпним ресурсом⁶².

П'ята - асиметрія відповідальності. Безстрокова служба на передовій і мінімальне покарання за ухилення закріплені юридично. Відповідальні: ВРУ (диспропорція в санкціях), КМУ.

Шоста - відсутність ротації та надмірне навантаження. Укомплектованість піхотних підрозділів сягає 10-20% штатного складу⁶³. Відповідальні: Головнокомандувач ЗСУ, Міноборони, Президент як ВГК.

Сьома - подвійна риторика влади. Держава уникає непопулярних рішень і перекладає весь примус на рівень ТЦК та СП⁶⁴. Відповідальні: Президент України, КМУ, ВРУ.

⁵³ «Скарг стало у 300 разів більше»: Омбудсман розповів про ситуацію з мобілізацією та ТЦК // Blik.ua. 9 лютого 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.

⁵⁴ Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

⁵⁵ Що не так із мобілізацією // LB.ua. 15 жовтня 2025. URL: https://lb.ua/society/2025/10/15/701522_shcho_z_mobilizatsiieyu.html.

⁵⁶ «Скарг стало у 300 разів більше»: Омбудсман розповів про ситуацію з мобілізацією та ТЦК // Blik.ua. 9 лютого 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.

⁵⁷ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

⁵⁸ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 16 травня 2024 р. № 3633-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

⁵⁹ Примусова мобілізація: судова практика між обов'язком захищати державу і правом на справедливість // Судово-юридична газета. 12 лютого 2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/353242>.

⁶⁰ Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

⁶¹ Що не так із мобілізацією // LB.ua. 15 жовтня 2025. URL: https://lb.ua/society/2025/10/15/701522_shcho_z_mobilizatsiieyu.html.

⁶² Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.

⁶³ Що не так із мобілізацією // LB.ua. 15 жовтня 2025. URL: https://lb.ua/society/2025/10/15/701522_shcho_z_mobilizatsiieyu.html.

⁶⁴ Казарін П. Мобілізація в Україні: нам потрібна не тільки кількісна, а й якісна мобілізація // Espresso. 9 квітня 2026. URL: <https://espreso.tv>.

Восьма - наратив невизначеності перемоги. Без відчуття сенсу жертви мотивація нівелюється.

Мобілізаційний резерв держави та потреба армії до 2032 р.

Точний мобілізаційний реєстр відсутній через відсутність перепису населення після 2001 р. Таблиця 4 містить розрахункові оцінки.

Таблиця 4. Оцінка мобілізаційного резерву України (станом на кінець 2024 р.),

Категорія чоловіків 25-60 р.	Оцінка, млн осіб	% від загалу	Джерело
Загальна чисельність на підконтрольній території	~11,1	100 %	The Financial Times, 2024 ⁶⁵
Вже у ЗСУ та силових структурах	~1,2	~11 %	IISS Military Balance 2025 ⁶⁶
Непридатні за станом здоров'я	~1,5	~14 %	МОЗ (оцінки ВЛК)
На окупованих / недоступних територіях	~2,9	~26 %	МВС / МОМ оцінки
Броньовані (критичні галузі, освіта)	~0,5-0,8	~5-7 %	Мінекономіки (оцінки)
Реальний мобілізаційний резерв (90 % довірчий інтервал)	2,8-4,9 млн	~25-44 %	Texty.org.ua, 2025 ⁶⁷
Медіана оцінок	~3,7-3,9 млн	~33-35 %	The Financial Times ⁶⁸ ; Texty ⁶⁹

Примітка. Розрахунки базуються на даних перепису 2001 р., скоригованих за оцінками ІДС НАНУ, МОМ та The Financial Times. Точний реєстр відсутній через відсутність повного перепису після 2001 р.^{70,71,72}

Проблему відсутності повного реєстру може вирішити підхід, апробований у Сполучених Штатах: замість самостійної реєстрації громадян - автоматична інтеграція наявних державних баз даних. Відповідно до Розділу 535 Закону про національне забезпечення оборони на 2026 фінансовий рік, підписаного Президентом Трампом у грудні 2025 р., Система вибіркової служби США зобов'язана до 18 грудня 2026 р. автоматично реєструвати чоловіків 18-26 років, зіставляючи дані Адміністрації соціального забезпечення, Бюро перепису та інших федеральних агентств⁷³. Аналітики описали цю реформу як «найбільше наближення США до здатності швидко активувати призов за останні пів сторіччя»⁷⁴. Запровадження таких новацій в Україні означає побудову конкретного управлінсько-правового механізму: Міністерство цифрової трансформації, Мінфін, МВС і Мін-

⁶⁵ Мобілізаційний резерв України становить 3,7 млн чоловіків - The Financial Times. 2024. URL: <https://www.telegraf.in.ua/topnews/10136087>.

⁶⁶ The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

⁶⁷ Скільки людей ще можна мобілізувати. Інтерактивний калькулятор мобілізаційного резерву // Текстy.org.ua. 3 березня 2025. URL: <https://texty.org.ua/projects/114500/kalkulyator-mobilizacijnoho-rezervu>.

⁶⁸ Мобілізаційний резерв України становить 3,7 млн чоловіків - The Financial Times. 2024. URL: <https://www.telegraf.in.ua/topnews/10136087>.

⁶⁹ Скільки людей ще можна мобілізувати. Інтерактивний калькулятор мобілізаційного резерву // Текстy.org.ua. 3 березня 2025. URL: <https://texty.org.ua/projects/114500/kalkulyator-mobilizacijnoho-rezervu>.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Мобілізаційний резерв України становить 3,7 млн чоловіків - The Financial Times. 2024. URL: <https://www.telegraf.in.ua/topnews/10136087>.

⁷² The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

⁷³ Automatic registration for US military draft to begin in December // Military Times. 8 April 2026. URL: <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2026/04/08/automatic-registration-for-us-military-draft-eligible-men-to-begin-in-december>.

⁷⁴ Automatic draft registration, recruiting tweaks included in NDAA // Roll Call. 8 December 2025. URL: <https://rollcall.com/2025/12/08/automatic-draft-registration-recruiting-tweaks-included-in-ndaa>.

юст мають отримати від ВРУ законодавче доручення забезпечити автоматичне поповнення реєстру «Оберіг» / «Резерв+» на підставі даних Державного реєстру актів цивільного стану, Єдиного державного реєстру фізичних осіб-платників податків та бази Пенсійного фонду. Відповідальні органи: Верховна Рада України (законодавча норма), КМУ (міжвідомча постанова про обмін даними), Міноборони (технічна інтеграція).

Станом на 2025-2026 рр. ЗСУ налічують 880-900 тис. активних військовослужбовців⁷⁵. Головнокомандувач ЗСУ В. Залужний у 2023 р. заявив про потребу у додаткових 500 тис. осіб. З урахуванням близько 18 тис. самовільних залишень служби на місяць⁷⁶ та бойових втрат, потреба в щомісячному поповненні є критичною. При збереженні поточних тенденцій реальний резерв у 3,7-3,9 млн чоловіків може бути вичерпаний протягом 5-7 років; із системними реформами - забезпечить обороноздатність держави до 2032 р. і далі.

У науковій дискусії про мобілізаційне законодавство слід чітко розрізнити два різних питання. По-перше, запровадження ротаційної системи - управлінське рішення на рівні Головнокомандувача, можливе вже зараз без змін законодавства. По-друге, законодавче встановлення умов звільнення з мобілізаційної служби - питання законодавства (ВРУ). Аналіз світового досвіду переконливо свідчить: жодна держава під час Першої та Другої світових воєн не встановлювала законодавчого обмеження строку мобілізаційної служби^{77,78}. Єдиним прикладом певного «нормативу» є «правило 25 бойових вильотів» для пілотів В-17 - мотиваційний управлінський інструмент, а не законодавчий граничний строк служби⁷⁹. В Ізраїлі ротація здійснюється наказами командування, а не законом⁸⁰.

Таким чином, реальна потреба полягає не у законодавчому обмеженні строку служби, а у трьох конкретних заходах: запровадженні ротаційної системи; законодавчо гарантованих регулярних відпустках і відновленні; чітких умовах демобілізації після перемоги.

Право і обов'язок громадянина. Суспільний договір оборони

Стаття 65 Конституції України закріплює: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України». Стаття 55 водночас гарантує права людини. Ці норми утворюють «суспільний договір оборони»: держава зобов'язується встановити чіткі умови служби, гарантувати гідне ставлення, запровадити ротацію і реалізувати справедливий розподіл тягара; громадянин зобов'язується виконувати конституційний обов'язок захисту держави. Якщо держава не виконує свою частину цього договору, обов'язок юридично не зникає (ст. 65 Конституції), але суб'єктивна готовність його виконувати руйнується. Правова відповідь: одночасне посилення відповідальності за ухилення від мобілізації і виконання державою власних зобов'язань.

Досвід держав світу та рекомендації

Ізраїль є показовим прикладом «нації-армії»: обов'язкова служба для чоловіків і жінок забезпечує соціальну рівність; кожен після служби залишається резервістом до 40 років; під час мобілізації резервіста держава виплачує йому повну зарплату за основним місцем роботи; ухилення - соціальна стигматизація і реальні кар'єрні обмеження⁸¹. Жоден закон Ізраїлю не встановлює граничного строку служби під час активного конфлікту - ротація здійснюється наказами командування. Естонія повернула обов'язковий 11-місячний призов у 2024 р., Фінляндія зберігала його навіть у мирний час і вступила до НАТО з 300 тис. навчених резервістів⁸².

⁷⁵ The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

⁷⁶ Що не так із мобілізацією // LB.ua. 15 жовтня 2025. URL: https://lb.ua/society/2025/10/15/701522_shcho_z_mobilizatsiieyu.html.

⁷⁷ Дещо про світову історію мобілізацій у війну // Армія Inform. 7 березня 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/deshho-pro-svitovu-istoriyu-mobilizacij-u-vijnu>.

⁷⁸ Досвід мобілізації Великої Британії // Армія Inform. 20 жовтня 2024. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/10/20/pro-zagony-holostyakiv-speczstatus-dlya-irlandciv-ta-zhinochuj-ruh-soromu-dosvid-mobilizacyyi-velykoyi-brytaniyi>.

⁷⁹ Демобілізація під час війни: досвід ХХ століття // Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/demobilizatsiia-pid-chas-viini-pro-shcho-svidchit-istoriia>.

⁸⁰ Контрактна армія, призов за жеребом і жінки-військові. Мобілізаційний досвід Ізраїлю, США та України // Hromadske. 2024. URL: <https://hromadske.ua/viyna/223406>.

⁸¹ Ibid.

⁸² Обов'язкова військова служба: які держави повернули призов // Суспільне мовлення. 23 вересня 2024. URL: <https://susplne.media/839925>.

Важливим практичним уроком з досвіду США є запровадження диференційованих стандартів придатності до служби залежно від посади. Дослідження RAND Corporation (2022-2023) показало, що рекрути віком 25-35 років на 15% рідше відраховуються з початкового навчання, ніж молодші, і на 6% частіше повторно укладають контракт⁸³. Реагуючи на це, армія США у 2026 р. підвищила максимальний вік вступу до 42 років і прямо зазначила, що цільовою аудиторією для технічних посад є зрілі фахівці з цивільним досвідом у кіберзахисті, ІТ та логістиці⁸⁴. Для України це означає необхідність законодавчого розрізнення стандартів придатності: бойова піхота - строгі фізичні вимоги; оператори БПЛА, фахівці РЕБ, кібербезпеки, медичної служби і логістики - адаптовані вимоги, де критерієм є функціональна компетентність, а не лише фізична витривалість. Відповідальні за відповідне законодавче врегулювання: ВРУ (зміни до Закону «Про військовий обов'язок і військову службу»), Міноборони (відомчі стандарти відбору), МОЗ (актуалізація переліків медичних критеріїв придатності).

Коли дає збій лише державна складова, громадянське суспільство виступає ініціатором реформи через моніторинг, оскарження та адвокацію (судова реформа 2016-2019 рр. в Україні). Коли дає збій лише громадянська складова, держава компенсує втрати через омбудсмена, прокуратуру, міжнародно-правові механізми та пряме фінансування незалежних правозахисних організацій (за моделлю Польщі та Литви). Коли дають збій обидві складові (Сценарій В): 1) визнати кризу публічно; 2) встановити відповідальний орган для кожної ланки збою; 3) задіяти зовнішній контроль - ОБСЄ, Рада Європи; 4) залучити громадянське суспільство через консультативні механізми; 5) ухвалити пакет законодавчих змін у режимі прискореного розгляду.

На підставі аналізу пропонуються такі законодавчі та управлінські заходи. Верховній Раді України: законодавчо врегулювати ротаційну систему та умови перебування в бойових підрозділах; реформувати систему бронювань через прозорі законодавчо визначені критерії; встановити право НУО та адвоката на присутність під час заходів оповіщення; збалансувати санкції за ухилення; запровадити автоматичне поповнення реєстру «Оберіг» через інтеграцію держреєстрів; закріпити диференційовані стандарти придатності для бойових і технічних посад. Кабінету Міністрів України: прийняти постанову про обов'язкову відеофіксацію всіх заходів ТЦК та СП; забезпечити міжвідомчий обмін даними для автоматичної реєстрації. Міністерству оборони: реформувати кадровий відбір до ТЦК та СП; оновити відомчі стандарти медичного відбору з урахуванням технічної спеціалізації.

Тенденції та прогноз

У 2022-2026 рр. у системі захисту прав людини утворюються такі тенденції: зростання запиту на позасудовий захист (123 тис. звернень до омбудсмена у 2024 р.) при збереженні переважно рекомендаційного характеру його рішень; 333-кратне зростання скарг на ТЦК та СП; скорочення добровільної мотивації з 22 % до 3-5 % при стабільно високій довірі до ЗСУ (90 %); посилення ролі цифрових медіа як альтернативного правозахисного простору; поступова інституціоналізація волонтерського руху; зростання кадрового і фінансового дефіциту НУО.

Без реформ: кількість скарг на ТЦК та СП перевищить 10 тис. за рік; рівень самовільного залишення служби стабілізується або зростатиме; розкол між фронтом і тилом, владою і суспільством поглиблюватиметься. З реформами: після впровадження ротаційної системи та реформи ТЦК та СП суспільна довіра до мобілізаційного механізму може відновитися протягом 12-18 місяців; готовність до служби - зрости до 8-12 %; скарги - скоротитися у 3-4 рази.

Висновки

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, відповідальність за ефективність кожної ланки правозахисного механізму несуть конкретні органи державної влади відповідно до їхньої конституційно закріпленої компетенції: Верховна Рада України - за якість законодавчого регулювання, контроль і бюджетне фінансування;

⁸³ Army raises enlistment age to 42, eases marijuana restrictions // Task and Purpose. 26 March 2026. URL: <https://taskandpurpose.com/news/army-enlistment-age-marijuana-waiver>.

⁸⁴ Ibid.

Президент України як Верховний Головнокомандувач - за стратегічне керівництво та ініціювання реформ; Кабінет Міністрів України - за нормотворче і організаційне забезпечення; Міністерство оборони - за діяльність підпорядкованих структур, зокрема ТЦК та СП; Вища рада правосуддя і суди - за якість судового захисту. Бездіяльність кожного з цих органів у відповідній сфері є не адміністративним недоліком, а конституційно-правовим порушенням.

По-друге, ефективність механізму захисту прав людини є функцією взаємодії двох складових: державної та громадянського суспільства. Найнижчу ефективність демонструють суди (2,6 бала) і поліція (2,8); найвищу - волонтерські мережі (4,2) і адвокатура у системі БПД (4,0).

По-третє, «бусифікація» є Сценарієм В - одночасним збоєм обох складових. Первинна причина - не ТЦК та СП, а бездіяльність ВРУ (не врегулювала ротацію і повноваження ТЦК та СП), КМУ (не ухвалив нормативну базу), Міноборони (не реформувало ТЦК та СП), Президента (не ініціював системних реформ).

По-четверте, аналіз практики Першої та Другої світових воєн свідчить: жодна держава не встановлювала законодавчого граничного строку мобілізаційної служби під час активних бойових дій. Реальна потреба - ротаційна система та чіткі умови демобілізації після перемоги.

По-п'яте, трансформація від добровільного пориву 2022 р. до спротиву мобілізації 2026 р. зумовлена руйнуванням суспільного договору оборони через бездіяльність ВРУ, КМУ, Міноборони та Президента. Відновити цей договір може лише держава, виконавши свою частину зобов'язань.

По-шосте, реформа мобілізаційного законодавства неможлива без превентивної комунікаційної стратегії. Досвід США є в цьому відношенні застережливим: у 2024 р. норму про автоматичну реєстрацію для потенційного призову вилучили з торішнього закону про оборону після того, як через дезінформацію в соціальних мережах виникла паніка щодо нібито негайного відновлення призову, хоча до законопроекту не входило жодного такого положення⁸⁵. Реформу відкладено на рік. Для України, де кожна мобілізаційна реформа супроводжується хвилями дезінформації у Telegram-каналах, це означає, що Верховна Рада України, КМУ і Міноборони зобов'язані в межах своєї компетенції: по-перше, забезпечити публічне, зрозуміле і завчасне роз'яснення суті будь-яких законодавчих змін у сфері мобілізації; по-друге, взаємодіяти з інститутами громадянського суспільства - НУО, незалежними ЗМІ, платформою «Дія» - для поширення достовірної інформації; по-третє, передбачити відповідальність за систематичне поширення завідомо неправдивої інформації про мобілізаційне законодавство, що спричиняє масову дезорієнтацію суспільства і підриває обороноздатність держави.

Напрями подальших досліджень: розробка законодавчої моделі ротаційної системи та умов демобілізації; порівняльний аналіз законодавства про мобілізацію нових членів ЄС (Польща, Литва, Естонія); конституційно-правовий аналіз балансу прав і обов'язків громадянина в умовах тривалого воєнного стану.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Army raises enlistment age to 42, eases marijuana restrictions // Task and Purpose. 26 March 2026. URL: <https://taskandpurpose.com/news/army-enlistment-age-marijuana-waiver>.
2. Automatic draft registration, recruiting tweaks included in NDAA // Roll Call. 8 December 2025. URL: <https://rollcall.com/2025/12/08/automatic-draft-registration-recruiting-tweaks-included-in-ndaa>.
3. Automatic registration for US military draft to begin in December // Military Times. 8 April 2026. URL: <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2026/04/08/automatic-registration-for-us-military-draft-eligible-men-to-begin-in-december>.
4. The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.

⁸⁵ Automatic draft registration, recruiting tweaks included in NDAA // Roll Call. 8 December 2025. URL: <https://rollcall.com/2025/12/08/automatic-draft-registration-recruiting-tweaks-included-in-ndaa>.

5. «Скарг стало у 300 разів більше»: Омбудсман розповів про ситуацію з мобілізацією та ТЦК // Blik.ua. 9 лютого 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.
6. Афанасенко С. І. Конституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина в системі гарантування прав. Актуальні проблеми національного права. 2024. № 1. С. 42-49. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/6.pdf.
7. Демобілізація під час війни: досвід XX століття // Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/demobilizatsiia-pid-chas-viini-pro-shcho-svidchit-istoriia>.
8. Дещо про світову історію мобілізацій у війну // Армія Inform. 7 березня 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/deshho-pro-svitovu-istoriyu-mobilizacij-u-vijnu>.
9. Досвід мобілізації Великої Британії // Армія Inform. 20 жовтня 2024. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/10/20/pro-zagony-holostyakiv-speczstatus-dlya-irlandcziv-ta-zhinochuj-ruh-soromu-dosvid-mobilizaczuyi-velykoyi-brytaniyi>.
10. Казарін П. Мобілізація в Україні: нам потрібна не тільки кількісна, а й якісна мобілізація // Espresso. 9 квітня 2026. URL: <https://espresso.tv>.
11. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна. Право України. 2012. № 1-2. С. 30-63.
12. Колодій А. М. Громадянське суспільство та права держава: шляхи розбудови в Україні. Вісник Академії правових наук України. 2005. № 3 (42). С. 55-65.
13. Контрактна армія, призов за жеребом і жінки-військові. Мобілізаційний досвід Ізраїлю, США та України // Hromadske. 2024. URL: <https://hromadske.ua/viyna/223406>.
14. Куйбіда В. С., Куйбіда С. І. Модернізація Української держави у воєнний період і її перезаснування після війни. Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal. 2022. № 2 (34). URL: <https://issn2391-4164.blogspot.com/p/202223.html>.
15. Лазур Я., Попович Т., Рябченко О., Савчин М., Сопілко І. Обмеження прав людини та екстраординарні юридичні режими: монографія / за ред. Я. Лазура, М. Савчина, Т. Попович. Одеса: Юридика, 2025. 324 с.
16. Мобілізаційний резерв України становить 3,7 млн чоловіків - The Financial Times. 2024. URL: <https://www.telegraf.in.ua/topnews/10136087>.
17. Обов'язкова військова служба: які держави повернули призов // Суспільне мовлення. 23 вересня 2024. URL: <https://suspilne.media/839925>.
18. Петришина М. О., Дзєбчук А. В., Ігнатова А. В. Особливості обмеження прав і свобод людини і громадянина в законодавстві зарубіжних країн. Internauka. Серія: Юридичні науки. 2020. № 7 (29). URL: <https://www.inter-nauka.com/magazine/law>.
19. Примусова мобілізація: судова практика між обов'язком захищати державу і правом на справедливість // Судово-юридична газета. 12 лютого 2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/353242>.
20. Рабінович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). Львів: Астрон, 2001. 107 с.
21. Скільки людей ще можна мобілізувати. Інтерактивний калькулятор мобілізаційного резерву // Тексти.org.ua. 3 березня 2025. URL: <https://texty.org.ua/projects/114500/kalkulyator-mobilizacijnoho-rezervu>.
22. Соціально-політичні орієнтації та проблеми мобілізації в Україні: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Грудень 2025. URL: <https://dif.org.ua>.
23. Сприйняття громадянами України військової мобілізації та їхня готовність воювати: загальнонац. опитування / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. І. Кучеріва, Центр Разумкова. Березень 2024. URL: <https://dif.org.ua>.
24. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні у 2023-2024 роках: аналіт. доп. / Нац. ін-т стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2024. URL: <https://niss.gov.ua>.
25. Тодика Ю. М., Тодика О. Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні. Київ: Видавничий дім «Ін Юре», 2004. 368 с.
26. Хессе К. Основы конституционного права ФРГ. Москва: Юридическая литература, 1981. 368 с.
27. Що не так із мобілізацією // LB.ua. 15 жовтня 2025. URL: https://lb.ua/society/2025/10/15/701522_shcho_z_mobilizatsiieyu.html.

Перелік юридичних документів:

28. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 16 травня 2024 р. № 3633-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
29. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. № 2232-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 27. Ст. 385 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
30. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 44. Ст. 416 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.
31. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

32. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» від 16 травня 2024 р. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF>.
33. Указ Президента України «Про загальну мобілізацію» від 24 лютого 2022 р. № 65/2022, затверджений Законом України від 3 березня 2022 р. № 2105-IX. URL: <https://www.president.gov.ua>.
34. Указ Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» від 20 жовтня 2025 р. № 794/2025. URL: <https://www.president.gov.ua>.
35. Указ Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» від 5 лютого 2024 р. № 50/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/502024-49745>.
36. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.

References

Bibliography:

1. Afanasenko S. I. Konstytutsiini harantii prav ta svobod liudyny i hromadianyna v systemi harantuvannia prav. Aktualni problemy natsionalnogo prava. 2024. № 1. S. 42-49. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/6.pdf.
2. Army raises enlistment age to 42, eases marijuana restrictions // Task and Purpose. 26 March 2026. URL: <https://taskandpurpose.com/news/army-enlistment-age-marijuana-waiver>.
3. Automatic draft registration, recruiting tweaks included in NDAA // Roll Call. 8 December 2025. URL: <https://rollcall.com/2025/12/08/automatic-draft-registration-recruiting-tweaks-included-in-ndaa>.
4. Automatic registration for US military draft to begin in December // Military Times. 8 April 2026. URL: <https://www.militarytimes.com/news/your-military/2026/04/08/automatic-registration-for-us-military-draft-eligible-men-to-begin-in-december>.
5. Demobilizatsiia pid chas viiny: dosvid KHKH stolittia // Lokalna istoriia. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/demobilizatsiia-pid-chas-viini-pro-shcho-svidchit-istoriia>.
6. Deshcho pro svitovu istoriiu mobilizatsii u viinu // Armiia Inform. 7 bereznia 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/07/deshho-pro-svitovu-istoriyu-mobilizaczij-u-vijnu>.
7. Dosvid mobilizatsii Velykoi Brytanii // Armiia Inform. 20 zhovtnia 2024. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/10/20/pro-zagony-holostyakiv-speczstatus-dlya-irlandcziv-ta-zhinochij-ruh-soromu-dosvid-mobilizaczyyi-velykoyi-brytanii>.
8. Kazarin P. Mobilizatsiia v Ukraini: nam potrebna ne tilky kilkisna, a y yakisna mobilizatsiia // Espresso. 9 kvitnia 2026. URL: <https://espresso.tv>.
9. Khesse K. Osnovy konstitutsionnogo prava FRG. Moskva: Iuridicheskaia literatura, 1981. 368 s.
10. Kolodii A. M. Hromadianske suspilstvo ta pravova derzhava: shliakhy rozbudovy v Ukraini. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2005. № 3 (42). S. 55-65.
11. Kontraktna armiia, pryzov za zherebom i zhinky-viiskovi. Mobilizatsiinyi dosvid Izrailiu, SSHA ta Ukrainy // Hromadske. 2024. URL: <https://hromadske.ua/viyna/223406>.
12. Koziubra M. I. Verkhovenstvo prava i Ukraina. Pravo Ukrainy. 2012. № 1-2. S. 30-63.
13. Kuibida V. S., Kuibida S. I. Modernizatsiia Ukrainskoi derzhavy u voiennyi period i yii perezasnuvannia pislia viiny. Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal. 2022. № 2 (34). URL: <https://issn2391-4164.blog-spot.com/p/202223.html>.
14. Lazur YA., Popovych T., Riabchenko O., Savchyn M., Sopilko I. Obmezhenia prav liudyny ta ekstraordynarni yurydychni rezhymy: monohrafiia / za red. YA. Lazura, M. Savchyna, T. Popovych. Odesa: Yurydyka, 2025. 324 s.
15. Mobilizatsiinyi rezerv Ukrainy stanovyv 3,7 mln cholovikiv - The Financial Times. 2024. URL: <https://www.telegraf.in.ua/topnews/10136087>.
16. Oboviazkova viiskova sluzhba: yaki derzhavy povernuly pryzov // Suspilne movlennia. 23 veresnia 2024. URL: <https://suspilne.media/839925>.
17. Petryshyna M. O., Dzebuchuk A. V., Ihnatova A. V. Osoblyvosti obmezhenia prav i svobod liudyny i hromadianyna v zakonodavstvi zarubizhnykh krain. Internauka. Serii: Yurydychni nauky. 2020. № 7 (29). URL: <https://www.inter-nauka.com/magazine/law>.
18. Prymusova mobilizatsiia: sudova praktyka mizh oboviazkom zakhyshchaty derzhavu i pravom na spravedyvist // Sudovo-yurydychna hazeta. 12 liutoho 2026. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/353242>.
19. Rabinovych P. M., Pankevych I. M. Zdiisnennia prav liudyny: problemy obmezhuвання (zahalnoteoretychni aspekty). Lviv: Astron, 2001. 107 s.
20. Shcho ne tak iz mobilizatsiieiu // LB.ua. 15 zhovtnia 2025. URL: https://lb.ua/society/2025/10/15/701522_shcho_z_mobilizatsiieiu.html.
21. Skilkokh liudei shche mozhna mobilizuvaty. Interaktyvnyi kalkuliator mobilizatsiinoho rezervu // Teksty.org.ua. 3 bereznia 2025. URL: <https://texty.org.ua/projects/114500/kalkulyator-mobilizacijnoho-rezervu>.

22. Sotsialno-politychni oriientsii ta problemy mobilizatsii v Ukraini: zahalnonats. opytuvannia / Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. I. Kucheriva, Tsentrazumkova. Hruden 2025. URL: <https://dif.org.ua>.
23. Spryiniattia hromadianamy Ukrainy viiskovoi mobilizatsii ta yikhnia hotovnist voiuvaty: zahalnonats. opytuvannia / Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. I. Kucheriva, Tsentrazumkova. Berezen 2024. URL: <https://dif.org.ua>.
24. Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini u 2023-2024 rokakh: analit. dop. / Nats. in-t stratehichnykh doslidzhen. Kyiv: NISD, 2024. URL: <https://niss.gov.ua>.
25. The Military Balance 2025 / International Institute for Strategic Studies (IISS). London: Routledge, 2025.
26. Todyka YU. M., Todyka O. YU. Konstytutsiino-pravovyi status liudyny i hromadianyna v Ukraini. Kyiv: Vydavnychiy dim «In Yure», 2004. 368 s.
27. «Skarh stalo u 300 raziv bilsh»: Ombudsman rozpoviv pro sytuatsiiu z mobilizatsiieiu ta TTSK // Blik.ua. 9 liutoho 2026. URL: <https://blik.ua/war/24885>.

List of legal documents:

28. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141.
29. Postanova KМУ «Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pryzovu hromadian na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii, na osoblyvyi period» vid 16 travnia 2024 r. № 560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF>.
30. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan dodержання ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2024 rotsi. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua>.
31. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro prodovzhennia stroku provedennia zahalnoi mobilizatsii» vid 20 zhovtnia 2025 r. № 794/2025. URL: <https://www.president.gov.ua>.
32. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro prodovzhennia stroku provedennia zahalnoi mobilizatsii» vid 5 liutoho 2024 r. № 50/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/502024-49745>.
33. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro zahalnu mobilizatsiiu» vid 24 liutoho 2022 r. № 65/2022, zatverdzeni Zakonom Ukrainy vid 3 bereznia 2022 r. № 2105-IX. URL: <https://www.president.gov.ua>.
34. Zakon Ukrainy «Pro mobilizatsiiu pidhotovku ta mobilizatsiiu» vid 21 zhovtnia 1993 r. № 3543-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 44. St. 416 (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>.
35. Zakon Ukrainy «Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu» vid 25 bereznia 1992 r. № 2232-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 27. St. 385 (zi zminamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>.
36. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo okremykh pytan prokhozhdzhennia viiskovoi sluzhby, mobilizatsii ta viiskovoho obliku» vid 16 travnia 2024 r. № 3633-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2024. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

УДК 342.7

Публікація: 31.03.2026

doi.org/10.30970/jcl.1.2026.5

Василь Луцик

Кандидат юридичних наук, доцент, Голова Національної соціальної сервісної служби України, Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0974-4714
E-mail: lukvaslviv@gmail.com

Подано до друку: 14.01.2026

Рецензія 1: 09.03.2026

Рецензія 2: 19.03.2026

Затверджено до друку: 22.03.2026

ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

PROBLEMS OF PROTECTING THE CONSTITUTIONAL RIGHTS OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE UNDER MARTIAL LAW

Vasyl Lutsyk

PhD in Law, Associate Professor, Head of the National Social Service of Ukraine, Lviv, Ukraine

Abstract | Article 52 of the Constitution of Ukraine stipulates that the maintenance and upbringing of orphans and children deprived of parental care is the responsibility of the state. This provision provides for both the constitutional right of orphans and children deprived of parental care to maintenance and upbringing and the constitutional obligation of the state to ensure these rights. At the same time, state guarantees for the maintenance and upbringing of orphans and children deprived of parental care are understood broadly. In particular, pursuant to Article 5(4) of the Family Code of Ukraine, the state takes under its protection every orphan and child deprived of parental care. Protection involves creating conditions for the exercise and protection of the child's personal non-property and property rights, as provided for in the Constitution of Ukraine, as well as those enshrined in other legal acts. At the same time, the establishment of placement options for orphans and children deprived of parental care also creates opportunities for the legal representation of such children. It is constitutionally enshrined that certain restrictions on rights and freedoms may be imposed under martial law or a state of emergency, with the duration of such restrictions specified. However, the rights and freedoms provided for in Article 52 of the Constitution of Ukraine cannot be restricted. The constitutional right of orphans and children deprived of parental care to maintenance and upbringing

requires effective measures of legal protection by the state, in particular: legal certainty regarding the grounds and timeliness (expediency) of granting the status of an orphan or a child deprived of parental care; enhanced monitoring and control by the state regarding the establishment of temporary care arrangements prior to granting such status; further adherence to the priority state policy regarding creating conditions for the exercise of the right of every child to be raised in a family; countering the illegal establishment by foreign states of placement measures for orphans and children deprived of parental care who have been displaced outside of Ukraine due to the war; and active assistance by the state regarding the termination of refugee status, which was illegally and bypassing existing grounds and procedures granted to orphans and children deprived of parental care who are citizens of Ukraine.

Keywords: orphan, children deprived of parental care, forms of placement, adoption, guardianship, foster care, foster family, family-type children's home, security, protection, best interests of the child, martial law.

Анотація | У статті 52 Конституційного акту - Конституції України закріплено, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Це положення передбачає одночасно конституційне право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання та виховання та конституційний обов'язок держави забезпечити ці права. При цьому державні гарантії щодо утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, розуміють широко. Зокрема, відповідно до частини четвертої статті 5 Сімейного кодексу України, держава бере под свою охорону кожна дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування. Охорона передбачає створення як умов для реалізації та захисту особистих немайнових та майнових прав дитини, які передбачені у Конституції України, так і таких, що закріплені в інших нормативно-правових актах. Водночас встановлення форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створює також можливості законного представництва для таких дітей. Конституційно закріплено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Однак не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтею 52 Конституції України. Конституційне право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання та виховання потребує ефективних заходів правової охорони з боку держави, зокрема: правової визначеності щодо підстав та своєчасності (оперативності) надання статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування; посиленого моніторингу та контролю з боку держави щодо встановлення тимчасових форм влаштування до надання такого статусу; подальшого дотримання пріоритетної державної політики щодо створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; протидії незаконному встановленню іноземними державами форм влаштування щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які переміщені за межі України у зв'язку з війною; активного сприяння держави щодо припинення статусу біженця, який незаконно та в обхід існуючих підстав та процедур надано дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які є громадянами України.

Ключові слова: дитина-сирота, діти, позбавлені батьківського піклування, форми влаштування, усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, охорона, захист, найкращі інтереси дитини, воєнний стан.

Постановка проблеми. У ст. 52 Конституції України¹ закріплено, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Це положення передбачає водночас конституційне право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання та виховання, а також конституційний обов'язок держави забезпечити ці права.

Термін «утримання» охоплює сплату аліментів, які забезпечують базові потреби дитини, додаткові витрати, потреба в яких зумовлена особливими обставинами, та утримання в натуральній

¹ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.96 (із змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. 23 лип.

формі². При цьому державні гарантії щодо утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, тлумачать широко. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 5 Сімейного кодексу України³, держава бере під свою охорону кожну дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування. Охорона передбачає створення умов для реалізації та захисту як особистих немайнових і майнових прав дитини, передбачених Конституцією України, так і закріплених в інших нормативно-правових актах. Водночас встановлення форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створює також можливості для законного представництва таких дітей. Конституційно закріплено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Однак не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені ст. 52 Конституції. Отже, найкращі інтереси дитини мають першочергове значення навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану, і обов'язок держави захищати дітей не лише не скасовується, а й посилюється. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, належать до категорії осіб, найвразливіших до наслідків війни. Тому відсутність оперативної державної реакції та належного інституційного правового забезпечення може призвести до грубого порушення їхніх прав. Зазначеним вище обумовлюється актуальність дослідження проблем охорони конституційних прав дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Теоретичні аспекти форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, досліджувалися у працях І. Я. Верес⁴, Н. П. Косенко⁵, Л. В. Красицької⁶, М. В. Менджул⁷, У. В. Романюк⁸ та інших вчених. Водночас проблеми правової охорони прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі встановлення окремих форм влаштування потребують подальшого аналізу. Це дослідження присвячене проблемним питанням забезпечення охорони прав як на території України, так і за її межами з урахуванням сучасних викликів, спричинених воєнним станом.

Метою статті є дослідження проблемних питань щодо отримання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, і встановлення форм влаштування, включаючи тимчасові, а також питань, пов'язаних з охороною прав дітей, які переміщені за кордон і яким надано тимчасовий захист.

Виклад основного матеріалу. Розгляд окресленої проблематики варто розпочати з дослідження засад забезпечення права на отримання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, як умови наступного влаштування, а також питань здійснення тимчасових заходів влаштування. Отже, відповідно до ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»⁹ та ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства»¹⁰:

- дитина-сирота - це дитина, в якій померли чи загинули батьки;
- діти, позбавлені батьківського піклування, - це діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських

² Veres I. Legal consequences of violation of a child support agreement. Socio-economic relations in the digital society. 2024. Volume 1 (51). P. 127-136.

³ Сімейний кодекс України: Закон України № 2947 від 10.01.2002 // Голос України. 2002. № 38. 26 лют.

⁴ Veres I. Legal consequences of violation of a child support agreement. Socio-economic relations in the digital society. 2024. Volume 1 (51). P. 127-136.

⁵ Косенко Н.П. Усиновлення як інститут сімейного права: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2014. 19 с.

⁶ Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Монографія. Київ, 2016. 628 с.

⁷ Менджул М. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування). Монографія. Ужгород. 2019. 418 с.

⁸ Романюк У.В. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2018. 225 с.

⁹ Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України № 2342-IV від 13.01.2005. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

¹⁰ Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти.

Ці законодавчі положення не враховують окремих обставин, за яких дитина може бути фактично позбавлена батьківського піклування в умовах воєнного стану, передбачених у п. 24 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008, зокрема, коли:

- батьки не виконують своїх обов'язків з виховання та утримання дитини через перебування на територіях, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) / на тимчасово окупованій території, що підтверджується актом, складеним службою у справах дітей;

- батьки перебувають у розшуку як зниклі безвісти за особливих обставин або визнані такими, що зникли безвісти за особливих обставин, що підтверджується витягом із Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (до початку його функціонування - витягом із Єдиного реєстру досудових розслідувань);

- батьки є військовополоненими (перебувають у полоні держави-агресора), що підтверджується довідкою державного підприємства, на яке покладено функції Національного інформаційного бюро відповідно до Закону України «Про оборону України»;

- батьки позбавлені особистої свободи (затримані, взяті в заручники) органами влади держави-агресора (окупаційних адміністрацій та збройних формувань), що підтверджується довідкою державного підприємства, на яке покладено функції Національного інформаційного бюро відповідно до Закону України «Про оборону України»¹¹.

Тому з метою сприяння правовій визначеності щодо статусу осіб, позбавлених батьківського піклування, Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та Закон України «Про охорону дитинства» доцільно доповнити відповідними підставами.

Принагідно доцільно зазначити, що статус дитини, позбавленої батьківського піклування, не виникає автоматично. Ці питання регламентуються відповідно до ст. 11 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»: вирішення питань щодо встановлення статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, забезпечують органи опіки та піклування. Після встановлення відповідного статусу компетентні органи мають вжити всіх заходів, аби влаштувати дитину в сім'ю громадян України (в одній із форм: усиновлення, опіка, піклування, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу)¹².

Крім цього, у Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, передбачена можливість тимчасового влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування, зокрема дитини, розлученої із сім'єю, що здійснюють у межах компетенції служба у справах дітей та уповноважений орган Національної поліції за місцем виявлення дитини. Отже, держава гарантує дитині право на утримання та виховання ще до встановлення статусу дитини, позбавленої батьківського піклування.

¹¹ Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>

¹² Односторонні правочини: монографія. за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків, 2024. 480 с. С.460.

Під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану до прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу можуть тимчасово влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей (п. 2 Положення про прийомну сім'ю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 565 від 26.04.2002¹³, п. 3 Положення про дитячий будинок сімейного типу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 564 від 26.04.2002¹⁴).

У щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році вказується на порушення права дитини на виховання в сімейному середовищі через недотримання термінів перебування дітей у закладах, до яких вони мають бути влаштовані тимчасово. Наприклад, під час моніторингових візитів встановлено випадки, коли діти перебували в будинку дитини понад 5 років, тоді як термін перебування дитини в будинку дитини визначено тривалістю 6 місяців¹⁵.

У судовій практиці поширеними є справи про визнання протиправною бездіяльності органів місцевого самоврядування щодо утворення у складі виконавчих органів ради служби у справах дітей та зобов'язання вчинити дії, спрямовані на створення такої служби¹⁶. У цій категорії справ із позовною заявою звертаються, як правило, прокурори. Позовні вимоги обґрунтовані тим, що відповідачем допущено протиправну бездіяльність щодо незабезпечення права на особливий захист і допомогу з боку держави дітям, які залишилися без батьківського піклування та проживають на території відповідної об'єднаної територіальної громади. Така бездіяльність виявилася в нестворенні відповідного органу - служби у справах дітей, яка повинна забезпечувати реалізацію державної політики щодо захисту прав дитини на території вказаної ради.

Щодо форм реалізації державою конституційного обов'язку утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, то вони мають відповідати найкращим інтересам дітей. Правові, організаційні, соціальні засади та гарантії державної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа визначені у Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», згідно з яким держава здійснює повне забезпечення таких осіб. Допомога та утримання не можуть бути нижчими за встановлені мінімальні стандарти, що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку на рівні, не нижчому за встановлений прожитковий мінімум для таких осіб¹⁷.

Основними засадами державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа є створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї. Саме тому у ст. 6 названого вище Закону зазначено, що відповідний орган опіки та піклування спершу вживає вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України - на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу. До закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування, дитина може бути влаштована лише в разі, якщо з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання в сім'ю¹⁸.

За даними Державної служби України у справах дітей, станом на 20 листопада 2024 року 58,7 тисячі дітей перебувають у сімейних формах виховання (опіка/піклування, прийомні сім'ї, дитячі

¹³ Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: постанова Кабінету Міністрів України № 565 від 26.04.2002. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-п>

¹⁴ Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Кабінету Міністрів України №564 від 26.04. 2002. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-п>

¹⁵ Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20Щорічна_доповідь_Уповноваженого_у_2024_році-%20виправлена.pdf

¹⁶ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі №480/3093/20 від 20.07.2021. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/5910/document/6450>

¹⁷ Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України № 2342-IV від 13.01.2005. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

¹⁸ Ibid.

будинки сімейного типу). Це становить 93,5 % усіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування¹⁹. Україна впевнено рухається шляхом реалізації реформи деінституціалізації. Однак станом на кінець 2024 року в Україні функціонує 733 заклади різних типів, форм власності та підпорядкування, у яких створено умови для цілодобового перебування дітей. Отже, забезпечення реалізації та захисту прав дітей, які перебувають у закритих інституційних закладах, є надзвичайно актуальним завданням²⁰.

Попри викладене вище, пріоритетною сімейною формою влаштування дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, навіть в умовах воєнного стану залишається усиновлення. Відповідно до ч. 1 ст. 207 Сімейного кодексу України, усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина²¹. При цьому, як зауважила Л. В. Красицька, недоцільно відносити патронат до сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки до сім'ї патронатного вихователя дитину, яка перебуває у складних життєвих обставинах, влаштовують тимчасово. Патронат доцільно вважати квазісімейною формою виховання дитини²².

Держава через уповноважені органи здійснює контроль за дотриманням прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Так, органи опіки та піклування, центри соціальних служб або інші уповноважені органи (зокрема, Національна соціальна сервісна служба України) контролюють умови виховання і проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ях опікунів (піклувальників), усиновителів, у дитячих будинках сімейного типу та в прийомних сім'ях (ч. 13 ст. 24 Закону України «Про охорону дитинства»²³). Наприклад, за заявою органу опіки та піклування суд може звільнити особу від повноважень опікуна або піклувальника у разі невиконання нею своїх обов'язків чи порушення прав підопічного (ч. 3 ст. 75 Цивільного кодексу України²⁴).

Проблемним питанням є також незаконне встановлення форм влаштування щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які були переміщені за межі України у зв'язку з війною. На дітей - громадян України поширюється дія Директиви Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому²⁵.

Відповідно до ст. 2 зазначеної Директиви, «неповнолітні без супроводу» - це громадяни третіх країн або особи без громадянства віком до вісімнадцяти років, які прибувають на територію держав-членів без супроводу дорослої особи, відповідальної за них згідно із законом або звичаєм, доки вони не будуть передані під опіку такої особи, а також неповнолітні, які залишилися без супроводу після в'їзду на територію держав-членів. Протягом періоду тимчасового захисту держави-члени забезпечують розміщення неповнолітніх без супроводу:

- (a) з повнолітніми родичами;
- (b) у прийомній сім'ї;
- (c) у приймальних центрах зі спеціальними умовами для неповнолітніх або в інших приміщеннях, придатних для них;
- (d) з особою, яка доглядала за дитиною під час евакуації (ст. 16 Директиви)²⁶.

¹⁹ Державна служба України у справах дітей. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/587-tysiach-ditei-syrit-i-ditei-rozbavlenykh-batkivskoho-pikluvannia-vlashtovani-do-simeinykh-form-vykhovannia-tse-935-vid-zahalnoi-kilkosti>

²⁰ Ibid.

²¹ Сімейний кодекс України: Закон України № 2947 від 10.01.2002 // Голос України. 2002. № 38. 26 лют.

²² Красицька Л.В. Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Актуальні питання в сучасній науці. 2024. №7(24). С. 386.

²³ Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

²⁴ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. 3 жовт.

²⁵ Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>

²⁶ Ibid.

Варто наголосити на тому, що тимчасові заходи захисту, вжиті стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання, припиняються, щойно компетентні органи вживуть заходів, яких потребує ситуація. При цьому такими органами є структури держави постійного проживання дитини - тобто України, які під час здійснення своєї юрисдикції застосовують українське законодавство.

Вирішення питання про форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу України. Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону України «Про міжнародне приватне право», встановлення і скасування опіки та піклування над малолітніми, неповнолітніми, недієздатними особами, а також особами, цивільна дієздатність яких обмежена, регулюються особистим законом підопічного, яким, своєю чергою, вважається право держави, громадянином якої є особа²⁷. Наведене узгоджується зі змістом ст. 25 Конституції України, згідно з якою Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами²⁸.

Актуальним є також питання про усиновлення іноземцями дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які є громадянами України і перебувають за її межами. У ч. 2 ст. 282 Сімейного кодексу України зазначено, що усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України, здійснене у відповідних органах держави, на території якої проживає дитина, є дійсним за умови попереднього одержання дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей²⁹. Слід також акцентувати увагу на тому, що національним законодавством України заборонене усиновлення дітей іноземцями в умовах воєнного стану. Відповідно до п. 135 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 905 від 08.10.2008, під час воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення або скасування діяльність з усиновлення дітей громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за межами України, та іноземцями, зокрема взяття таких осіб на облік кандидатів в усиновлювачі, видача їм направлень для знайомства та встановлення контакту з дитиною, не здійснюється. Винятком є випадки, коли кандидат в усиновлювачі є родичем дитини, коли кандидати виявили бажання усиновити дитину, яка є рідним братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини, або коли один із подружжя бажає усиновити дитину іншого з подружжя³⁰.

Разом із тим, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України, виключно законами України визначаються засади регулювання сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства, виховання, освіти, культури і охорони здоров'я, а також екологічної безпеки³¹.

Ухвалення іноземними судами чи іншими органами рішень про усиновлення дітей, які є громадянами України, або про інші форми їхнього влаштування не створює автоматично жодних правових наслідків в Україні. Правовими механізмами повернення дитини в Україну є міжнародно-правові інструменти відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року³², а також оскарження рішення іноземного суду про усиновлення.

Особливої уваги з боку держави потребують і випадки, коли стосовно дітей - громадян України встановлюється статус біженця. Зокрема, у разі встановлення такого статусу застосовуються

²⁷ Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-IV від 23.06.2005. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>

²⁸ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.96 (із змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. 23 лип.

²⁹ Сімейний кодекс України: Закон України № 2947 від 10.01.2002 // Голос України. 2002. № 38. 26 лют.

³⁰ Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 08.10.2008. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF>

³¹ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.96 (із змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. 23 лип.

³² Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188

положення ст. 6 Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей³³. Так, саме органи Договірної Держави, на території якої ці діти перебувають унаслідок їхнього переміщення, мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини.

Водночас статус біженця дитина може отримати відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року³⁴ та Директиви 2011/95/ЄС³⁵. У цій Конвенції термін «біженець» означає особу, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів перебуває за межами країни своєї національної належності і не може або внаслідок таких побоювань не бажає користуватися захистом цієї країни; або, не маючи визначеного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань³⁶.

У п. 13 Резолюції 2529 (2024) «Становище дітей України»³⁷ Асамблея наголосила, що українські діти залишають Україну через збройну агресію Російської Федерації. Україна не створювала небезпечних умов для життя своїх дітей. Отже, їм має надаватися лише тимчасовий захист на територіях іноземних держав; такий висновок підтримується переважною більшістю правників.

Висновки. Підсумовуючи та конкретизуючи викладене, необхідно зазначити, що конституційне право дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання та виховання, передбачене у ст. 52 Конституції України, потребує ефективних заходів правової охорони з боку держави, зокрема:

- правової визначеності щодо підстав та оперативності надання статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування. Доцільно імплементувати у ст. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» підстави для набуття статусу, визначені Порядком провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008. При цьому не менш важливим є забезпечення державою ефективної структури компетентних органів;

- посиленого моніторингу та контролю з боку держави щодо встановлення тимчасових форм влаштування до моменту надання статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування;

- подальшого дотримання пріоритетної державної політики щодо створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї;

- протидії незаконному встановленню іноземними державами форм влаштування щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які переміщені за межі України у зв'язку з війною. Зокрема, через використання правових механізмів повернення дитини в Україну відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, оскарження рішень іноземних судів про усиновлення тощо;

- активного сприяння держави припиненню статусу біженця, який незаконно та в обхід існуючих підстав і процедур наданий дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, які є громадянами України.

³³ Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002

³⁴ Конвенція про статус біженців 1951 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011

³⁵ Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj/eng>

³⁶ Конвенція про статус біженців 1951 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011

³⁷ Situation of the children of Ukraine. Resolution 2529 (2024). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348/html>

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Veres I. Legal consequences of violation of a child support agreement. Socio-economic relations in the digital society. 2024. Volume 1 (51). P. 127-136.
2. Державна служба України у справах дітей. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/587-tysiach-ditei-syrit-i-ditei-pozbavlenykh-batkivskoho-pikluvannia-vlashtovani-do-simeinykh-form-vykhovannia-tse-935-vid-zahalnoi-kilkosti>
3. Косенко Н.П. Усиновлення як інститут сімейного права: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2014. 19 с.
4. Красицька Л.В. Влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. Актуальні питання в сучасній науці. 2024. №7(24). С. 386.
5. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Монографія. Київ, 2016. 628 с.
6. Менджул М. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування). Монографія. Ужгород. 2019. 418 с.
7. Односторонні правочини: монографія. за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків, 2024. 480 с.
8. Романюк У.В. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2018. 225 с.

Перелік юридичних документів:

9. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj/eng>
10. Situation of the children of Ukraine. Resolution 2529 (2024). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348/html>
11. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>
12. Конвенція про статус біженців 1951 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011
13. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188
14. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002
15. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.96 (із змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. 23 лип.
16. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>
17. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі №480/3093/20 від 20.07.2021. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/5910/document/6450>
18. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України № 2342-IV від 13.01.2005. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>
19. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Кабінету Міністрів України №564 від 26.04. 2002. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-п>
20. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: постанова Кабінету Міністрів України № 565 від 26.04.2002. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-п>
21. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 08.10.2008. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF>
22. Про міжнародне приватне право: Закон України № 2709-IV від 23.06.2005. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>

23. Про охорону дитинства: Закон України № 2402-III від 26.04.2001. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
24. Сімейний кодекс України: Закон України № 2947 від 10.01.2002 // Голос України. 2002. № 38. 26 лют.
25. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. 3 жовт.
26. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20Щорічна_доповідь_Уповноваженого_у_2024_році-%20виправлена.pdf

References

Bibliography:

1. Derzhavna sluzhba Ukrainy u spravakh ditei. Uriadovyi portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/587-tysiach-ditei-syrit-i-ditei-pozbavlenykh-batkivskoho-pikluvannia-vlashtovani-do-simeinykh-form-vykhovannia-tse-935-vid-zahalnoi-kilkosti>
2. Kosenko N.P. Usynovlennia yak instytut simeinoho prava: avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv. 2014. 19 s.
3. Krasyt'ska L.V. Problemy zdiisnennia ta zakhystu osobystykh ta mainovykh prav batkiv i ditei. Monohrafiia. Kyiv, 2016. 628 s.
4. Krasyt'ska L.V. Vlashtuvannia ditei-syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, v umovakh voiennoho stanu. Aktualni pytannia v suchasni nautsi. 2024. №7(24). S. 386.
5. Mendzhul M. Pryntsy py simeinoho prava (sutnist ta problemy zastosuvannia). Monohrafiia. Uzhhorod. 2019. 418 s.
6. Odnostoronni pravochyny: monohrafiia. za red. I.V. Spasybo-Fatieievoi. Kharkiv, 2024. 480 s.
7. Romaniuk U.V. Patronat yak forma vlashtuvannia ditei-syrit, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: avtoref. dys.... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 / Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava. Khmelnytskyi, 2018. 225 s.
8. Veres I. Legal consequences of violation of a child support agreement. Socio-economic relations in the digital society. 2024. Volume 1 (51). P. 127-136.

List of legal documents:

9. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj/eng>
10. Dyrektyva Rady YES 2001/55/YES pro minimalni standarty dlia nadannia tymchasovoho zakhystu u razi masovoho naplyvu peremishchenykh osib ta pro zakhody, shcho spriyaiut zbalansovanosti zusyly mizh derzhavamy-chlenamy shchodo pryiomu takykh osib ta vidpovidalnosti za naslidky takoho pryiomu. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293>
11. Konstytutsiia Ukrainy № 254k/96-VR vid 28.06.96 (iz zminamy ta dopovnenniamy). Vidomosti Verkhovnoi Rady. 1996. № 30. 23 lyp.
12. Konventsiia pro status bizhentsiv 1951 roku. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011
13. Konventsiia pro tsyvilno-pravovi aspekty mizhnarodnoho vykradennia ditei vid 25.10.1980. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_188
14. Konventsiia pro yurysdyktsiiu, pravo, shcho zastosovuietsia, vyznannia, vykonannia ta spivrobotnytstvo shchodo batkivskoi vidpovidalnosti ta zakhodiv zakhystu ditei vid 19.10.1996. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_002
15. Postanova Kasatsiinoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi №480/3093/20 vid 20.07.2021. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/5910/document/6450>
16. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy № 2709-IV vid 23.06.2005. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>
17. Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy № 2402-III vid 26.04.2001. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
18. Pro zabezpechennia orhanizatsiino-pravovykh umov sotsialnoho zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: Zakon Ukrainy № 2342-IV vid 13.01.2005. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>

19. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dytiachyi budynok simeinoho typu: Kabinetu Ministriv Ukrainy №564 vid 26.04. 2002. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-p>
20. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro pryiomnu simiu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 565 vid 26.04.2002. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-p>
21. Pro zatverdzhennia Poriadku provadzhennia diialnosti z usynovlennia ta zdiisnennia nahliadu za dotrymanniam prav usynovlenykh ditei: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 905 vid 08.10.2008. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF>
22. Pytannia diialnosti orhaniv opiky ta pikluvannia, poviazanoi iz zakhystom prav dytyny: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 866 vid 24.09.2008. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>
23. Shchorichna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2024 rotsi. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/18.06.2025%20Shchorichna_dopovid_Upovnovazhenoho_u_2024_rotsi-%20vypravlena.pdf
24. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2947 vid 10.01.2002 // Holos Ukrainy. 2002. № 38. 26 liut.
25. Situation of the children of Ukraine. Resolution 2529 (2024). URL: <https://pace.coe.int/en/files/33348/html>
26. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy № 435-IV vid 16.01.2003 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 40. 3 zhovt.

УДК 342.532:327(477)

Публікація: 31.03.2026

doi.org/10.30970/jcl.1.2026.6

Марта Хміль

Аспірантка кафедри конституційного права,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна

ORCID ID: 0009-0000-4918-4603

E-mail: marta.khmil.ayurd@lnu.edu.ua

Подано до друку: 27.12.2025

Рецензія 1: 24.02.2026

Рецензія 2: 16.02.2026

Затверджено до друку: 12.03.2026

ГЕНЕЗА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

GENESIS OF THE FOREIGN POLICY FUNCTION OF THE VERKHOVNA RADA OF UKRAINE

Marta Khmil

Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law,
Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Abstract | The article presents a comprehensive study of the history of the formation and development of the foreign policy function of the Verkhovna Rada of Ukraine as one of the key areas of parliamentary activity. The author provides a step-by-step analysis of the transformation of the parliament's legal status in the field of foreign policy - from the Soviet period to the modern stage of European and Euro-Atlantic integration. It is emphasized that before the proclamation of Ukraine's state sovereignty, the legislative body was in fact unable to exercise any foreign policy powers: de facto they were absent, and de jure they began to take shape only in the constitutional acts of the late 1970s. Special attention is paid to the 1990 Declaration of State Sovereignty of Ukraine, which became the first document to lay the foundations for the state's independent foreign policy. It was precisely after its adoption that the Verkhovna Rada of Ukraine effectively assumed the leading role in implementing the foreign policy function, since the institution of the presidency had not yet been formed. Furthermore, the paper examines the provisions of the 1991 Concept of the New Constitution and the 1992 Draft Constitution, which for the first time systematically outlined the parliament's powers in the foreign policy sphere. It is established that an important stage in the development of the normative framework for this function was the adoption of the 1993 Resolution "On the Main Directions of Ukraine's Foreign Policy," which defined the basic principles of the state's international activity and remained

in force until 2010. The author also analyzes the role of the 1995 Constitutional Agreement, which temporarily regulated the separation of powers between the President and the Verkhovna Rada, particularly regarding the ratification and oversight of international treaties. The significance of the 1996 Constitution of Ukraine is revealed, as it was the first to enshrine the foreign policy activity of the Verkhovna Rada and to define a set of parliamentary powers in the sphere of international relations. The study demonstrates in detail how the role of the parliament in determining the foundations of foreign policy has changed, especially after the adoption of the 2010 Law of Ukraine "On the Principles of Domestic and Foreign Policy," the 2014 amendments concerning the abandonment of the non-alignment policy, and the ratification of the EU-Ukraine Association Agreement. Particular emphasis is placed on the 2019 constitutional amendments that established Ukraine's strategic course toward EU and NATO membership and expanded the corresponding functions of the Verkhovna Rada. It is emphasized that the legal framework governing the implementation of the parliament's foreign policy function has been characterized by a lack of systematization, periodic instability, and significant political influence. At the same time, the evolution of this institution demonstrates its enduring importance within the system of checks and balances, as well as the key role of the Verkhovna Rada of Ukraine in shaping the country's international course and strengthening Ukraine's position on the global stage.

Keywords: constitution, parliament, Verkhovna Rada of Ukraine, foreign policy, foreign policy function, powers.

Анотація | Стаття присвячена комплексному дослідженню історії становлення та розвитку зовнішньополітичної функції Верховної Ради України як одного з ключових напрямів діяльності парламенту. Авторка здійснює поетапний аналіз трансформації правового статусу парламенту у сфері зовнішньої політики - від советського періоду до сучасного етапу європейської та євроатлантичної інтеграції. Підкреслюється, що до проголошення державного суверенітету України законодавчий орган фактично не міг реалізовувати будь-які зовнішньополітичні повноваження: де-факто вони були відсутні, а де-юре почали формалізуватися лише у конституційних актах кінця 1970-х років. Особливу увагу приділено аналізу Декларації про державний суверенітет України 1990 року, яка стала першим документом, що заклав основи самостійної зовнішньої політики держави. Саме після її ухвалення Верховна Рада України фактично взяла на себе провідну роль у здійсненні зовнішньополітичної функції, адже інститут президентства ще не був сформований. Розглядаються також положення Концепції нової Конституції 1991 року та проекту Конституції 1992 року, в яких уперше було системно окреслено повноваження парламенту у зовнішньополітичній сфері. Встановлено, що важливим етапом розвитку нормативного забезпечення досліджуваної функції стало ухвалення Постанови «Про Основні напрями зовнішньої політики України» 1993 року, яка визначила базові принципи міжнародної діяльності держави й залишалася чинною до 2010 року. Аналізується роль Конституційного договору 1995 року, що тимчасово врегулював поділ повноважень між Президентом та Верховною Радою, зокрема в частині ратифікації та контролю за міжнародними договорами. Розкривається значення Конституції України 1996 року, яка вперше закріпила зовнішньополітичну діяльність Верховної Ради України і визначила низку повноважень парламенту у сфері міжнародних відносин. Авторка детально показує, як змінювалася роль парламенту у визначенні засад зовнішньої політики, особливо після ухвалення Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» 2010 року, внесення змін 2014 року щодо відмови від політики позаблоковості та ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС. Окремий акцент зроблено на конституційних змінах 2019 року, що закріпили стратегічний курс України на вступ до ЄС і НАТО та розширили відповідні функції Верховної Ради України. Підкреслено, що правове забезпечення реалізації зовнішньополітичної функції парламенту характеризувалося відсутністю системності, періодичною нестабільністю та значним впливом політичних чинників. Разом з тим еволюція цього інституту свідчить про його незмінну важливість у системі стримувань і противаг, а також про ключову роль Верховної Ради України у формуванні міжнародного курсу держави та зміцненні позицій України на світовій арені.

Ключові слова: конституція, парламент, Верховна Рада України, зовнішня політика, зовнішньополітична функція, повноваження.

Постановка проблеми. Дослідження зовнішньополітичної функції Верховної Ради України є надзвичайно актуальним у сучасних умовах розвитку української державності та міжнародних відносин. Формування зовнішньополітичних повноважень парламенту невіддільно пов'язане з історією державотворення України, зокрема з процесами набуття нею суверенітету та незалежності.

Стан опрацювання проблематики в літературі. Дослідженням функцій парламентів, зокрема й зовнішньополітичної, займалися та продовжують займатися: Барабаш Ю. Г., Белов Д. М., Бориславська О. М., Жалімас Д., Ковальчук В. Б., Назаренко Я. М., Майданник О. В., Омельченко Н. Л., Романюк П. В., Сироїд О. І., Словська І. Є., Совгіря О. В., Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л., Шаповал В. М. та інші.

Виклад основного матеріалу. Аналіз генези зовнішньополітичної функції Верховної Ради України історично доцільно розпочинати з періоду перебування України у складі Радянського Союзу. Ані в актах доби Гетьманщини, зокрема в «Пактах і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького...» Пилипа Орлика¹, ані в документах та конституціях часів визвольних змагань 1917-1920 рр.² не виявлено положень про зовнішню політику представницьких органів влади.

У часи панування радянської системи влади рад говорити про зовнішньополітичну функцію парламенту де-факто неможливо, адже вся влада в республіках колишнього СРСР - законодавча, виконавча чи судова - повністю контролювалася органами державної безпеки та структурами комуністичної партії безпосередньо з Москви.

Своєю чергою, де-юре закріплення окремих повноважень на рівні квазіконституційних актів відбулося наприкінці 70-х років ХХ століття. Конституції УРСР 1919, 1929 та 1937 рр.³ не містили жодних положень про зовнішню політику парламенту. Вперше такі норми з'являються у Конституції УРСР 1937 р. (у редакції від 1977 р.), а пізніше дублюються у Конституції УРСР 1978 р. Так, наприклад, у Конституції УРСР 1978 р. повноваження щодо зовнішньої політики надавалися Президії Верховної Ради УРСР як «...постійно діючому органу Верховної Ради УРСР, що є підзвітним їй у всій діяльності і здійснює в межах цієї Конституції функції найвищого органу державної влади УРСР у період між її сесіями»⁴. До основних повноважень Президії Верховної Ради УРСР належали, зокрема, «ратифікація і денонсація міжнародних договорів УРСР, призначення і відкликання дипломатичних представників УРСР в іноземних державах і при міжнародних організаціях, а також прийняття вірчих і відкличних грамот акредитованих при ній дипломатичних представників іноземних держав»⁵.

У цьому контексті варто зауважити: оскільки інституту глави держави в УРСР не існувало, Президія Верховної Ради УРСР фактично виконувала роль і постійно діючого органу при парламенті, і роль умовного «колективного глави держави». Також підкреслимо, що фактично Президія була позбавлена самостійності у прийнятті рішень, а всі ключові питання узгоджувалися з керівним центром.

16 липня 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла один із найважливіших документів у новітній історії нашої держави - Декларацію про державний суверенітет України. Згідно з положеннями Декларації, «державний суверенітет України - це верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах»⁶.

Окрім засадничих питань визначення державного суверенітету, самовизначення української нації, народовладдя, державної влади, територіального верховенства, економічної самостійності та культурного розвитку, окремий розділ документа був присвячений міжнародним відносинам.

¹ Орлик Пилип. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибр. твори. К.: МАУП, 2006. 736 с.

² Конституції та конституційні акти України. Історія і сучасність. 3-є вид. (До 15-річчя Конституції України і 20-ї річниці незалежності України). Упорядники І. О. Кресіна, О. В. Батанов. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. - К.: Видавництво «Юридична думка», 2011. С. 26-65.

³ Ibid. С. 66-120.

⁴ Конституція (Основний Закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 р. К.: Політвидав України, 1982. 47 с.

⁵ Ibid.

⁶ Декларація про державний суверенітет: Декларація, Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>

Відповідно до зазначеного розділу, «Українська РСР як суб'єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах»⁷.

Крім того, зазначалося, що «Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах, ...визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальноєвропейських норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Відносини Української РСР з іншими радянськими республіками будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги і невтручання у внутрішні справи»⁸.

Аналізуючи положення Декларації про державний суверенітет 1990 року, варто наголосити, що в новітній історії України саме цей документ заклав основи незалежної зовнішньополітичної діяльності. Своєю чергою, на той час Верховна Рада УРСР перебрала на себе виконання зовнішньополітичної функції держави, оскільки інститут президентства в Україні було засновано майже через рік після прийняття Декларації - 5 липня 1991 року^{9,10}.

Також у цьому часовому проміжку варто згадати положення Концепції нової Конституції України, схваленої Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 року¹¹. Відповідно до її положень, однією з функцій майбутньої законодавчої влади мала стати ратифікація міжнародних договорів.

Не можна оминати увагою і положення проекту нової Конституції України 1992 року, який було винесено на всенародне обговорення¹². У цьому проекті структура парламенту розглядалася у двох варіантах: двопалатні Національні Збори (Рада депутатів і Рада послів) та однопалатні Національні Збори.

У варіанті однопалатних Національних Зборів зовнішньополітична функція мала реалізовуватися через такі повноваження: «надання згоди на укладення міжнародних договорів про державні союзи, економічні і військово-політичні об'єднання та міжнародні організації, державні кордони, а також угод, які стосуються конституційних прав і свобод громадян, громадянства чи потребують фінансових витрат держави; ратифікація, денонсація, призупинення і анулювання дії міжнародних договорів; надання попередньої згоди на укладання міжнародних договорів України, які стосуються прав і свобод людини, громадянства або вимагають фінансових витрат держави; договорів про державні союзи і військово-політичні об'єднання, міжнародні організації та державні кордони; заслуховування доповідей Президента про зовнішнє становище України; надання згоди на призначення і звільнення Президентом України Міністра закордонних справ України, глав дипломатичних представництв України в інших державах та глав представництв України при міжнародних організаціях»¹³. Як бачимо, не всі запропоновані у проекті 1992 року повноваження щодо реалізації зовнішньополітичної функції парламенту були закріплені в Конституції України 1996 року.

⁷ Ibid.

⁸ Ibid.

⁹ Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 445. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12>.

¹⁰ Про вибори Президента Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1299-12>.

¹¹ Про Концепцію нової Конституції України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 19 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 35. Ст. 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-12>.

¹² Про проект нової Конституції України: Постанова Верховної Ради України від 1 липня 1992 р. № 2525-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 37. Ст. 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2525-12>.

¹³ Ibid.

Перехідний етап становлення держави, відсутність нової Конституції (на той час формально продовжувала діяти Конституція УРСР 1978 року) та належного законодавчого регулювання спонукали Верховну Раду України 2 липня 1993 року прийняти Постанову «Про Основні напрями зовнішньої політики України»¹⁴.

Згідно з цією Постановою, Україна як держава: «...1) здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав; 2) розбудовує свої двосторонні та багатосторонні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями на основі принципів добровільності, взаємоповаги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи; 3) не є ворогом жодної держави; 4) засуджує війну як знаряддя національної політики, дотримується принципу незастосування сили та загрози силою і прагне до вирішення будь-яких міжнародних спорів виключно мирними засобами; 5) не висуває територіальних претензій до сусідніх держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе; 6) неухильно дотримується міжнародних стандартів прав людини, забезпечує права національних меншин, які проживають на її території, і вживає належних заходів до збереження національної самобутності зарубіжних українців згідно з нормами міжнародного права; 7) виходить із того, що в сучасних умовах додержання прав людини не є лише внутрішньою справою окремих держав; 8) дотримується принципу неподільності міжнародного миру і міжнародної безпеки і вважає, що загроза національній безпеці будь-якої держави становить загрозу загальній безпеці і миру в усьому світі; у своїй зовнішній політиці обстоює підхід «безпека для себе - через безпеку для всіх»; 9) керується принципом примату права в зовнішній політиці, визнаючи пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права; 10) беззастережно дотримується принципу сумлінного виконання всіх своїх міжнародних зобов'язань і вважає належним чином ратифіковані договори частиною свого внутрішнього права; 11) у своїй зовнішній політиці спирається на фундаментальні загальнолюдські цінності і засуджує практику подвійних стандартів у міждержавних стосунках; 12) виступає проти присутності збройних сил інших держав на українській території, а також проти розміщення іноземних військ на територіях інших держав без їхньої чітко висловленої згоди, крім випадків застосування міжнародних санкцій відповідно до Статуту ООН; 13) відповідно до міжнародного права здійснює неозброєні примусові санкційні заходи у випадках міжнародних правопорушень, які завдають їй шкоди; 14) застосовує свої Збройні Сили у випадках актів збройної агресії проти неї та будь-яких інших збройних зазіхань на свою територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів або на виконання своїх міжнародних зобов'язань; 15) вважає себе, нарівні з усіма іншими колишніми радянськими республіками, правонаступницею Союзу РСР і не визнає будь-яких переваг і винятків із цього принципу для жодної з держав- правонаступниць без належним чином оформленої згоди всіх цих держав»¹⁵.

Варто додати, що згадана Постанова формально-юридично залишалася чинною в частині, що не суперечила Конституції України, аж до прийняття Верховною Радою України 1 липня 2010 року Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»¹⁶.

У ланцюгу нормативного забезпечення зовнішньополітичної функції Верховної Ради України заслуговує на увагу також Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України 1995 року¹⁷. Сам договір був підтриманий 240 народними депутатами на пленарному засіданні 7 червня, а наступного дня - 8 червня 1995 року - після урочистого підписання Президентом України, Головою Верховної Ради України та народними депутатами, які виявили таке бажання, документ набрав чинності¹⁸.

¹⁴ Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 37. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

¹⁷ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 18. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр>

¹⁸ Шаповал В. М., Корнєєв А. В. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990-1996 роках. Харків: Фолю, 2011. С. 60.

Щодо зовнішньої політики, то в тексті Конституційного договору ці питання переважно належали до компетенції Президента України, який визначався як глава держави і глава виконавчої влади. Водночас Верховна Рада України у сфері зовнішньої політики наділялася повноваженнями щодо: «...ратифікації, денонсації міжнародних договорів України чи оголошення про їх укладення або приєднання України до них; здійснення контролю за наданням Україною позик, економічної та іншої допомоги іноземним державам, а також за укладенням угод про державні позики і кредити та за використанням позик і кредитів, одержуваних Україною від іноземних держав»¹⁹. Крім того, згідно з положеннями статті 18 Конституційного договору, засади зовнішньої політики визначалися виключно законами України.

28 червня 1996 року Верховна Рада України від імені Українського народу прийняла Конституцію України. Погоджуємося з позицією В. С. Кобрини, що ухвалення Основного Закону України «...стало історичною віхою в процесі українського державотворення»²⁰. На конституційному рівні закріплено фундаментальні принципи та цінності, зокрема: статус України як незалежної, демократичної, правової держави, визнання гідності людини найвищою цінністю, розподіл влади, народовладдя, верховенство права та низку інших²¹.

Крім того, зовнішню політику визначено серед засад конституційного ладу; у статті 18 Конституції України закріплено, що «Зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права»²².

У тексті Конституції України 1996 року також закладено зовнішньополітичну функцію Верховної Ради України. Вона, зокрема, реалізується через такі повноваження парламенту: надання у встановлений законом строк згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та їх денонсацію; схвалення рішень про надання військової допомоги іншим державам, направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України; законодавче визначення засад зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи, основ національної безпеки, організації Збройних Сил України, правового режиму воєнного і надзвичайного стану, що встановлюються виключно законами України. Також до компетенції парламенту належить заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України, затвердження рішень про надання державою позик і економічної допомоги іноземним країнам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, та здійснення контролю за їх використанням²³.

Перші зміни до Конституції України у 2004 році також посилили зовнішньополітичну функцію Верховної Ради України, оскільки парламент, відповідно до пункту 12 статті 85 Конституції України, отримав повноваження призначати за поданням Президента України Міністра закордонних справ України та звільняти його з посади²⁴.

У липні 2010 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»²⁵, метою якого було визначення стратегічних векторів розвитку держави. У цьому законі вперше зафіксовано, що «визначення та реалізація засад внутрішньої і зовнішньої

¹⁹ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 18. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр>

²⁰ Кобрин В. С. Глава уряду в новітній конституційній практиці української держави: еволюція правового регулювання. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2013. № 1(7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13kvsepr.pdf>

²¹ Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2. Ст. 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>

²⁵ Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI (перша редакція). Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701>

політики здійснюються на основі тісної взаємодії та координації зусиль Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади у цьому напрямі»²⁶.

Також у відповідному нормативно-правовому акті зазначено, що Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні діє «шляхом визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, внесення у разі потреби змін до цього Закону, законодавчого регулювання відносин, спрямованого на впровадження засад внутрішньої та зовнішньої політики у відповідних сферах, здійснення кадрової політики в межах, визначених Конституцією України, здійснення парламентського контролю»²⁷. Варто зауважити, що за змістом ці норми залишаються чинними і в поточній редакції Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики»²⁸.

Водночас у першій редакції закону було передбачено положення про нейтральний статус України. У статті 11 зазначалося: «Україна як європейська позаблокова держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур»²⁹.

Курс на нейтральність у зовнішній політиці, обраний режимом свавільного Президента України В. Ф. Януковича, не дістав підтримки ні серед громадян України, ні з боку опозиції чи громадянського суспільства.

Як влучно зауважує О. І. Сироїд, «склад Верховної Ради України VII скликання дозволяв президенту Віктору Януковичу безперешкодно і свавільно концентрувати владу у своїх руках, змінювати Конституцію, обмежувати права і свободи, змінювати зовнішньополітичні пріоритети. Накопичення таких свавільних рішень і обмежень призвело до повстання, сьогодні відомого як Революція Гідності»³⁰.

Як наслідок, після Революції Гідності Верховна Рада України у 2014 році ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості»³¹. Цим законом внесено зміни щодо стратегічного курсу держави, зокрема зазначено, що «Україна як європейська держава здійснює відкриту зовнішню політику і прагне рівноправного взаємовигідного співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, виходячи насамперед з необхідності гарантування безпеки, суверенітету та захисту територіальної цілісності України»³².

Зазначеним змінам передувала також процедура ратифікації Верховною Радою України «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»³³, у вступній частині якої, серед іншого, зазначається, що Європейський Союз «...визнає, що Україна як європейська країна поділяє спільну історію й спільні цінності з державами-членами Європейського Союзу (ЄС) і налаштована підтримувати ці цінності; відзначає важливість, яку надає Україна своїй європейській ідентичності; бере до уваги міцну суспільну підтримку в Україні європейського вибору країни; підтверджує, що Європейський Союз визнає європейські прагнення України і вітає її європейський вибір, у тому числі її зобов'язання розбудовувати розвинуту й сталу демократію та ринкову еконо-

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid.

²⁹ Ibid.

³⁰ Сироїд О. І. Контрольна функція парламенту: щоб країна була заможною і в безпеці. Київ: Друк двір Олега Федорова, 2021. С. 51.

³¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23 грудня 2014 року № 35-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 4. Ст. 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19>

³² Ibid.

³³ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>

міку; визнає, що спільні цінності, на яких побудований Європейський Союз, а саме: демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права, також є ключовими елементами цієї Угоди...»³⁴.

Ще значущою у практичній реалізації зовнішньополітична функція Верховної Ради України стала після внесення змін до Конституції України у 2019 році щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Ці зміни насамперед вносилися до преамбули Конституції України, яку після слів «громадянської злагоди на землі України» було доповнено словами «та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України»³⁵.

Крім того, на Верховну Раду України покладено повноваження не лише щодо визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, а й стосовно «...реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору»³⁶.

Висновки. З вищезазначеного можна зробити висновок, що правове забезпечення реалізації Верховною Радою України зовнішньополітичної функції:

1. не вирізнялося послідовністю та системністю, особливо в період президентства Л. Кучми та В. Януковича;
2. протягом тривалого часу базувалося на підзаконних нормативно-правових актах за відсутності Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (відповідний закон було ухвалено лише у 2010 році);
3. характеризувалося законодавчою нестабільністю, особливо до 2019 року (наявність кількох редакцій та періодичне внесення змін і доповнень до профільного закону).

Водночас слід констатувати, що проведений аналіз історії становлення зовнішньополітичної функції Верховної Ради України ще раз підтверджує, з одного боку, важливість цього напряму діяльності парламенту для системи розподілу влади (зокрема для стримування повноважень Президента України), а з іншого - необхідність його реалізації для посилення позицій України у зовнішніх зносинах.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Кобрин В. С. Глава уряду в новітній конституційній практиці української держави: еволюція правового регулювання. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2013. № 1(7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13kvsepr.pdf>
2. Конституції та конституційні акти України. Історія і сучасність. 3-є вид. (До 15-річчя Конституції України і 20-ї річниці незалежності України). Упорядники І. О. Кресіна, О. В. Батанов. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. К.: Видавництво «Юридична думка», 2011. 328 с.
3. Орлик Пилип. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибр. твори. К.: МАУП, 2006. 736 с.
4. Сироїд О. І. Контрольна функція парламенту: щоб країна була заможною і в безпеці. Київ: Друк. двір Олега Федорова, 2021. 85 с.
5. Шаповал В. М., Корнєєв А. В. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990-1996 роках. Харків: Фолю, 2011. 111 с.

³⁴ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

³⁵ Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 9. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n7>

³⁶ Ibid.

Перелік юридичних документів:

6. Декларація про державний суверенітет: Декларація, Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
7. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 18. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр>
8. Конституція (Основний Закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 р. К.: Політвидав України, 1982. 47 с.
9. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
10. Про Концепцію нової Конституції України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 19 червня 1991 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 35. Ст. 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-12>
11. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної Ради України від 2 липня 1993 року. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 37. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>
12. Про Президента Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>
13. Про вибори Президента Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1299-12>
14. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 9. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n7>
15. Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 2. Ст. 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
16. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23 грудня 2014 року № 35-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 4. Ст. 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19>
17. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
18. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики: Закон України від 1 липня 2010 року № 2411-VI (перша редакція). Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. Ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701>
19. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 р. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 33. Ст. 445. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12>
20. Про проект нової Конституції України: Постанова Верховної Ради України від 1 липня 1992 р. № 2525-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 37. Ст. 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2525-12>
21. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 40. Ст. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
22. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

References**Bibliography:**

1. Kobryn V. S. Hlava uriadu v novitnii konstytutsiinii praktytsi ukrainskoi derzhavy: evoliutsiia pravovoho rehuliuвання. Chasopys Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Pravo». 2013. № 1(7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13kvsepr.pdf>
2. Konstytutsii ta konstytutsiini akty Ukrainy. Istoriia i suchasnist. 3-ye vyd. (Do 15-richchia Konstytutsii Ukrainy i 20-yi richnytsi nezalezhnosti Ukrainy). Uporiadnyky I. O. Kresina, O. V. Batanov. Vidp. red. YU. S. Shemshuchenko. K.: Vydavnytstvo «Yurydychna dumka», 2011. 328 s.

3. Orlyk Pylyp. Konstytutsiia, manifesty ta literaturna spadshchyna: Vybr. tvory. K.: MAUP, 2006. 736 s.
4. Shapoval V. M., Kornieiev A. V. Istoriia Osnovnoho Zakonu (konstytutsiinyi protses v Ukraini u 1990-1996 rokakh. Kharkiv: Folio, 2011. 111 s.
5. Syroid O. I. Kontrolna funktsiia parlamentu: shchob kraina bula zamozhnoiu i v bezpetsi. Kyiv: Druk. dvir Oleha Fedorova, 2021. 85 s.

List of legal documents:

6. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet: Deklaratsiia, Pryiniata Verkhovnoiu Radoiu Ukrainiskoi RSR 16 lypnia 1990 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1990. № 31. St. 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
7. Konstytutsiia (Osnovnyi Zakon) Ukrainiskoi Sotsialistychnoi Radianskoi Respubliky pryiniata na pozacherhovii somii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR deviatoho sklykannia 20 kvitnia 1978 r. K.: Polityvdav Ukrainy, 1982. 47 s.
8. Konstytutsiia Ukrainy: Konstytutsiia, Zakon vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
9. Konstytutsiinyi dohovor mizh Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy ta Prezydentom Ukrainy pro osnovni zasady orhanizatsii ta funktsionuvannia derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini na period do pryiniattia novoi Konstytutsii Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1995. № 18. St. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1k/95-vr>
10. Pro Kontseptsiuu novoi Konstytutsii Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR vid 19 chervnia 1991 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1991. № 35. St. 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-12>
11. Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 2 lypnia 1993 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1993. № 37. St. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>
12. Pro Prezydenta Ukrainiskoi RSR: Zakon URSR vid 5 lypnia 1991 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR. 1991. № 33. St. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>
13. Pro proekt novoi Konstytutsii Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 1 lypnia 1992 r. № 2525-KHII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 37. St. 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2525-12>
14. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16 veresnia 2014 roku № 1678-VII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2014. № 40. St. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
15. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru): Zakon Ukrainy vid 7 liutoho 2019 roku № 2680-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 9. St. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n7>
16. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 8 hrudnia 2004 r. № 2222-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2005. № 2. St. 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
17. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vidmovy Ukrainy vid zdiisnennia polityky pozablokovosti: Zakon Ukrainy vid 23 hrudnia 2014 roku № 35-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 4. St. 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19>
18. Pro vybory Prezydenta Ukrainiskoi RSR: Zakon URSR vid 5 lypnia 1991 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR. 1991. № 33. St. 448. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1299-12>
19. Pro zasady vnutrishnoi ta zovnishnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2010 roku № 2411-VI (persha redaktsiia). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2010. № 40. St. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701>
20. Pro zasady vnutrishnoi ta zovnishnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2010 roku № 2411-VI (zi zminamy). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2010. № 40. St. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
21. Pro zasnuvannia posta Prezydenta Ukrainiskoi RSR i vnesennia zmin ta dopovnen do Konstytutsii (Osnovnoho Zakonu) Ukrainiskoi RSR: Zakon URSR vid 5 lypnia 1991 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR. 1991. № 33. St. 445. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12>
22. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

УКРАЇНСЬКОГО ЧАСОПИСУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Антоні АБАТ Нінет, Данія

Професор, Університет Копенгагену, Центр порівняльних і Європейських досліджень

Барон Андре АЛЕН, Бельгія

Почесний професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду Бельгії, почесний Президент Конституційного Суду Бельгії, почесний професор конституційного права університеті KU Leuven, почесний секретар Ради Міністрів Бельгії, суддя ad hoc ЄСПЛ

Юрій БАРАБАШ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія"

Олена БОРИСЛАВСЬКА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Любомир БОРИСЛАВСЬКИЙ, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, член Конституційної Комісії

Мілош ВЕК, Австрія

Професор історії європейського та конституційного права у Віденському університеті. Постійний науковий співробітник IWM

Оксана ГРИЦУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, суддя Конституційного Суду України

Петер Міхаель ГУБЕР, Німеччина

Професор, доктор юридичних наук, суддя Федерального Конституційного Суду

Мирослав ГРАНАТ, Польща

професор, Університет кардинала Стефана Вишинського, Варшава, суддя Конституційного трибуналу Республіки Польща у відставці

Дейнюс ЖАЛІМАС, Литва

Професор, Інститут міжнародного та європейського права, Вільнюський університет, суддя Конституційного Суду Литви, голова Конституційного Суду Литви

Гілберт Пол КАРРАСКО, США

Професор, Університет Вілламет (Willamette University, Сейлем, штат Орегон)

Віктор КОЛІСНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України, НУ "Харківська юридична академія", суддя Конституційного Суду України

Анжеліка КРУСЯН, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Кшиштоф ЕКХАРДТ, Польща

Професор, доктор наук, Декан Іногороднього юридичного Факультету і Адміністрації у Жешуві, Вища школа права і адміністрації

Микола МЕЛЬНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Наталія МІШИНА, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Національний Університет "Одеська юридична академія"

Екхарт ПАХЕ, Німеччина

Професор, Вюрцбурзький університет Юліуса Максиміліана

Сергій РІЗНИК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка

Мацей СЕРОВАНЄЦ, Польща

Доктор габілітований, професор УМК Кафедра конституційного права Факультет права і адміністрації Університет Миколая Коперніка в Торуні

Ігор СЛІДЕНКО, Україна

Доцент, доктор юридичних наук, суддя Конституційного Суду України

Ольга СОВГИРЯ, Україна

Професор, доктор юридичних наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, суддя Конституційного Суду України

Петро СТЕЦЮК, Україна

Доцент, кандидат юридичних наук, доктор права, Київський національний університет імені Т. Шевченка

Іван ХАЛЯЖ, Угорщина

Професор, доктор юридичних наук, голова Інституту конституційного права

Станіслав ШЕВЧУК, Україна

Професор, доктор юридичних наук, член-кореспондент Національної Академії правових наук України

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ ЮРИДИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ 22166-12066Р від 07.06.2016

Часопис включено до переліку наукових фахових видань України

ISSN 2519-2590

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА UKRAINIAN JOURNAL OF CONSTITUTIONAL LAW

НАУКОВО-ЮРИДИЧНЕ ВИДАННЯ

Журнал, щоквартальник

Мета і тематика. Український часопис конституційного права має на меті створення платформи для фахового обговорення сучасних проблем конституціоналізму та поширення якісного контенту з цієї проблематики, передусім для українського читача.

ЗАСНОВНИКИ:

Львівський національний університет
імені Івана Франка (Код ЄДРПОУ 02070987)
79000, Україна, м. Львів, вул. Університетська, 1

Громадська організація

«Центр конституційних ініціатив» (Код ЄДРПОУ 38763646)

ТОВ «Редакція журналу «Український часопис
конституційного права» (Код ЄДРПОУ 40252310)

Журнали українською та англійською мовами
доступні на сайті www.constjournal.com
або за зверненням на адресу:
editor@constjournal.com

ВИДАВЕЦЬ:

Редакція журналу «Український часопис
конституційного права»

Головні редактори: Олена Бориславська, Сергій Різник
Редактор електронної версії журналу: Євген Пілат
Випусковий редактор: Вікторія Дубас
Відповідальний секретар: Христина Слюсарчук
Асистент редактора: Ярина Нечипорук
Літературний редактор: Оксана Карнієнко
Перекладач: Христина Стягар

Місцезнаходження редакції:

79018, Львівська обл., м. Львів,
вул. Стороженка, буд. 12, кв. 501

e-mail: editor@constjournal.com www.constjournal.com

Підписано до друку 31.03.2026 р. Тираж 100 прим.

Друк: ТзОВ «Український часопис конституційного права»

Формат видання: 84×108/16